

E-Justice

E-JUSTICE

BEGINSELEN VAN BEHOORLIJKE
ELEKTRONISCHE RECHTSPRAAK

E-JUSTICE
PRINCIPLES OF A FAIR *ELECTRONIC* TRIAL
(WITH A SUMMARY IN ENGLISH)

Proefschrift

ter verkrijging van de graad van doctor
aan de Universiteit Utrecht
op gezag van de rector magnificus,
prof. dr. W.H. Gispen,
ingevolge het besluit van het college
voor promoties in het openbaar te verdedigen op
woensdag 28 maart 2007 des middags te 2.30 uur

door

Ronald Hendrik van den Hoogen

geboren op 9 juni 1967
te 's-Gravenhage

Promotoren:

Prof. dr. A.W. Koers

Prof. dr. mr. A.H.J. Schmidt

Van deze uitgave verschijnt een handelseditie onder ISBN 978-90-121-1975-7

© Ronald Hendrik van den Hoogen, 2007

Alle rechten voorbehouden. Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Sdu Uitgevers bv.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet 1912 gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 h Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich te wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro). Voor het overnemen van een gedeelte van deze uitgave ten behoeve van commerciële doeleinden dient men zich te wenden tot de uitgever.

Hoewel aan de totstandkoming van deze uitgave de uiterste zorg is besteed, kan voor de afwezigheid van eventuele (druk)fouten en onvolledigheden niet worden ingestaan en aanvaarden de auteur(s), redacteur(en) en uitgever deswege geen aansprakelijkheid voor de gevolgen van eventueel voorkomende fouten en onvolledigheden.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the publisher's prior consent.

While every effort has been made to ensure the reliability of the information presented in this publication, Sdu Uitgevers neither guarantees the accuracy of the data contained herein nor accepts responsibility for errors or omissions or their consequences.

Woord vooraf

Toen ik in 1996 als Assistent in Opleiding bij het Centrum voor Beleid en Management (CBM) van de Universiteit Utrecht aan het promotieonderzoek begon, was van elektronische rechtspraak nog nauwelijks sprake. Het onderzoek bleef mede daardoor lang hangen in de fase van het ontwikkelen van theoretische modellen en gedachtevorming over dit onderwerp. Pas de laatste jaren lijkt een doorbraak op komst met betrekking tot de inzet van ICT bij rechtspraak. Ik weersta de verleiding om te beweren dat ik tot dit moment heb gewacht om mijn promotie alsnog af te ronden. Wat zonder twijfel heeft bijgedragen aan de afronding van het onderzoek, zijn mijn werkzaamheden voor het ministerie van Justitie. De laatste jaren heb ik van dichtbij kunnen zien welke impact het gebruik van ICT op de dagelijkse praktijk binnen de rechterlijke organisatie kan hebben. Onderzoek doen en het dagelijks werken aan wetgeving en beleid op het terrein van ICT en rechtspraak is voor mij een vruchtbare combinatie geweest. Ik hoop dat ik deze werkzaamheden in de toekomst kan blijven combineren.

Dit proefschrift markeert voor mij zowel een eindpunt als een startpunt. Voor degenen die mij lief zijn mag het vooral het eindpunt zijn. De aard van het onderzoek brengt echter met zich mee dat het voor mij en wellicht ook voor degenen die zich met elektronische rechtspraak bezighouden (als onderzoeker, rechter, advocaat, officier van Justitie, gerechtsdeurwaarder, systeemontwerper, programmeur, beleidsmedewerker of wetgevingsjurist) ook een startpunt kan zijn van nadere gedachtevorming en discussie. We staan pas aan het begin van de ontwikkeling van *E-Justice*, elektronische rechtspraak.

Graag wil ik een aantal mensen bedanken. Allereerst degenen die betrokken zijn geweest bij het Nationaal Programma Informatietechnologie en Recht (ITeR) door wie het onderzoek is gefinancierd.¹ Vanzelfsprekend ook mijn collega's bij de Utrechtse School voor Bestuurs- en Organisationswetenschappen van de Universiteit Utrecht, de Raad voor de rechtspraak, de gerechten en het ministerie van Justitie.

Ook wil ik Titia Kloos en Willemien Vreekamp van het Wiarda Instituut van de Universiteit Utrecht bedanken voor het redigeren van de tekst.

1. Het ITeR-programma is in 2003 beëindigd. Zie: Franken e.a. 2003a.

Daarnaast dank ik de leden van de beoordelingscommissie, prof. dr. H.J. van den Herik, prof. dr. H. Franken, prof. dr. A. Oskamp, prof. dr. B.W.N. de Waard en prof. dr. M.A.P. Bovens.

De twee promotoren dank ik in het bijzonder. Aernout Schmidt, die de laatste jaren eerst zijdelings, later als promotor, onvoorwaardelijk bereid was om mij te helpen en mee te denken. Aernout, we kennen elkaar al sinds ik mijn doctoraalscriptie bij je schreef. Jij maakte me enthousiast voor de wereld van de rechtsinformatica. Ik maakte daardoor kennis met bondgenoten waarvan ik het bestaan tot dan toe niet vermoedde: mensen die zowel ‘informatica’ als ‘recht’ boeiend vinden. Ik dank je zeer en hoop dat we onze samenwerking, op welke wijze dan ook, kunnen voortzetten.

Als laatste dank ik Albert Koers. Albert, ik vond het een eer om met je te mogen samenwerken. Ik heb veel van je geleerd, te veel om hier op te noemen. Jij maakte me enthousiast voor de wereld van de rechtspraak en introduceerde me bij de destijds relatief kleine groep van personen die geïnteresseerd zijn in ‘informatica’ en ‘rechtspraak’. Het grote voordeel van mijn langdurige promotietraject is, dat jij er altijd – op de achtergrond – bent geweest. Ondanks je drukke werkzaamheden, wist je in onze contacten altijd op de juiste momenten de juiste dingen te zeggen. Ik kon altijd op je rekenen. Na enkele vergeefse pogingen om tot afronding van het onderzoek te komen, zei je de laatste keer: “goed, maar laten we afspreken dat het de laatste poging is”. Ik heb me aan die afspraak gehouden. Albert, het ga je goed.

Managementsamenvatting

De komende jaren verandert onze rechtspraak ingrijpend als gevolg van de mogelijkheden van ICT: rechtspraak digitaliseert. De vraag is wat dat betekent voor de juridische kwaliteit. Het gebruik van ICT biedt kansen om de rechterlijke procedure te verbeteren, bijvoorbeeld door zaken sneller en effectiever af te handelen. De inzet van ICT kan echter ook risico's opleveren voor de privacy van procesdeelnemers en de zorgvuldigheid van het verloop van de rechterlijke procedure. In het ideale geval worden de kansen die ICT biedt zo veel mogelijk benut en worden zo min mogelijk risico's genomen. Om deze ideale situatie te bereiken is inzicht nodig in de kansen en risico's van het gebruik van ICT bij de rechterlijke procedure en de betekenis ervan voor de kwaliteit van rechtspraak.

Naar de vraag wat de betekenis is of kan zijn van het gebruik van ICT bij rechtspraak voor de juridische kwaliteit van rechtspraak is nog nauwelijks – en zeker niet systematisch – wetenschappelijk onderzoek verricht. Voor een belangrijk deel is dit een gevolg van het feit dat de ICT-vernieuwingen voor de rechterlijke organisatie relatief nieuw zijn en de implicaties ervan de komende jaren nog zullen moeten blijken. Het is echter van belang om nu al – *ex ante* – over deze vraagstukken na te denken, op het moment dat het proces van digitalisering van de rechtspraak nog in de kinderschoenen staat. Nu zijn ontwikkelingen – mocht dat nodig zijn – nog bij te sturen.

In het onderzoek worden zestien beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak geformuleerd die een kader bieden voor (de discussie over) kansen en bedreigingen van ICT voor de juridische kwaliteit van de rechterlijke procedure. De probleemstelling van het onderzoek was: wat zijn 'beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak', die aangeven hoe elektronische rechtspraak vanuit juridisch oogpunt dient te verlopen?

Om deze probleemstelling te kunnen beantwoorden zijn eerst twee vragen die hieraan voorafgaan, beantwoord: 'Wat zijn juridische kwaliteitseisen voor rechtspraak?' en 'Wat is elektronische rechtspraak?' Bij het formuleren van juridische kwaliteitseisen voor rechtspraak is gebruik gemaakt van het kader dat artikel 6 EVRM biedt. De in dit artikel genoemde en in de jurisprudentie van het EHRM nader uitgewerkte beginselen zijn: toegankelijkheid, openbaarheid, berechting binnen redelijke termijn, onafhankelijkheid en onpartijdigheid en een eerlijke behandeling. In het deel dat gaat over elektronische rechtspraak zijn toepassingen beschreven die zowel een zekere actualiteit als een zekere

toekomstvastheid bezitten. De volgende relevante ICT-systemen worden genoemd: websites, elektronisch berichtenverkeer, digitaal dossier, courtroom technology en kennis-systemen.

Rechtspraak.nl is de belangrijkste website van de rechterlijke organisatie. Via deze site is goede informatievoorziening aan (potentiële) procesdeelnemers en andere belanghebbenden mogelijk. Elektronisch berichtenverkeer heeft betrekking op het toesturen of *uploaden* van documenten naar het gerecht door middel van e-mail of via een beveiligde verbinding. Een digitaal dossier is een dossier waarvan alle documenten elektronisch beschikbaar zijn en dat onafhankelijk van de fysieke locatie kan worden geraadpleegd en bewerkt. Courtroom technology heeft betrekking op het gebruik van ICT ter zitting door rechters of door andere procesdeelnemers. Voorbeelden van Courtroom technology zijn: registratie en uitzending van zittingen op televisie of het internet, videoconferentie en het gebruik van (projectie)schermen voor het publiek. Kennissystemen zijn systemen die kennis en informatie voor de rechter op elektronische wijze beschikbaar maken.

In het onderzoek is een koppeling gemaakt tussen de beginselen van behoorlijke rechtspraak en de elektronische procedure. Per beginsel van behoorlijke rechtspraak is onderzocht welke beginselen van behoorlijke *elektronische* rechtspraak kunnen worden geformuleerd.

Er zijn zestien beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak geformuleerd: continuïteit, nevenschikking voor niet-professionals, vindbaarheid, bestendigheid, betrouwbaarheid, persvrijheid en privacybescherming, publieke inzichtelijkheid, online publicatie, anonimisering, voortvarendheid, ketenregie, verantwoordelijkheid, transparantie, het geautomatiseerde oordeel, kenbaarheid en gelijkwaardigheid. Deze beginselen worden hieronder nader toegelicht.

Beginsel 1: beginsel van continuïteit

Informatierelaties die door medewerkers van de rechterlijke organisatie zijn aangegaan, dienen in stand te worden gehouden, tenzij op voorhand is aangegeven dat de relatie van tijdelijke of experimentele aard is.

Het beginsel van continuïteit ligt in het verlengde van de algemene vooronderstelling dat het gebruik van ICT soms verplicht is. Het betekent dat er een verplichting bestaat om gecontinueerd gebruik te (laten) maken van ICT als een elektronische informatierelatie wordt aangegaan met derden en deze erop mogen vertrouwen dat deze relatie in stand blijft. Het vergroot het maatschappelijke vertrouwen in de rechterlijke organisatie en de rechter.

Beginsel 2: beginsel van nevenschikking voor niet-professionals

Voor niet-professionele procesdeelnemers dient de niet-elektronische weg behouden te blijven. Professionele procesdeelnemers mogen worden verplicht om gebruik te maken van ICT in hun communicatie met de rechterlijke organisatie.

Het beginsel van nevenschikking is gebaseerd op de opvatting dat burgers die geen gebruik kunnen maken van het internet of elektronische hulpmiddelen, recht moeten blijven houden op schriftelijke informatie over de procedure, documenten schriftelijk bij de rechtbank moeten kunnen blijven indienen en er recht op hebben dat zij kennis kunnen nemen van, bijvoorbeeld, rechterlijke uitspraken anders dan via het internet. Met andere woorden: hun recht op toegankelijkheid en openbaarheid van rechtspraak mag niet worden aangetast door ontwikkelingen in de ICT en door het feit dat de rechterlijke macht op elektronische wijze werkt. Voor professionele procesdeelnemers, zoals advocaten, rechtsbijstandverleners en bedrijfsjuristen, is een dergelijke verplichting wel mogelijk.

Beginsel 3: beginsel van vindbaarheid

Elektronische gegevens die de toegang tot de rechter vergemakkelijken dienen toegankelijk, vindbaar, begrijpelijk en actueel te zijn.

Nu websites en andere elektronische bronnen informatie bevatten die het voor procespartijen eenvoudiger maakt om zich toegang tot de rechter te verschaffen, moet op basis van het beginsel van continuïteit worden aangenomen dat deze informatie ook beschikbaar moet blijven. Vanuit het oogpunt van openbaarheid zullen bijvoorbeeld gepubliceerde uitspraken op de website moeten blijven staan. Dat betekent dat er ook regels moeten worden gesteld aan de wijze waarop deze informatie op de website staat. Een website waarop informatie weliswaar aanwezig is, maar op een onvindbare plek, volstaat niet en doet onvoldoende recht aan de verplichting om deze informatie beschikbaar te hebben. De website mag ook geen bezoekers uitsluiten. Daarnaast dient de informatie op een begrijpelijke manier te worden gepresenteerd en actueel te zijn. Er dienen waarborgen te zijn dat systemen niet uitvallen.

Beginsel 4: beginsel van bestendigheid

Bij het toepassen van ICT dient zo veel mogelijk gebruik te worden gemaakt van technologie die in het maatschappelijke verkeer gebruikelijk is.

Het beginsel van bestendigheid betekent dat zo veel mogelijk gebruik dient te worden gemaakt van standaarden en technologie die voor iedereen beschikbaar zijn. Een al te sterke afhankelijkheid van één leverancier van toepassingen van ICT dient zo veel mogelijk te worden voorkomen. Bij voorkeur wordt gebruik gemaakt van open standaarden en *open source* software. Procespartijen die in staat worden gesteld informatie van de website

te raadplegen, elektronische formulieren te downloaden of gegevens of documenten op elektronische wijze naar de gerechten te sturen, moeten dit kunnen doen met behulp van toepassingen en systemen die aansluiten bij het maatschappelijke gebruik van ICT.

Beginsel 5: beginsel van betrouwbaarheid

Procespartijen moeten er op kunnen vertrouwen dat gegevens die worden geraadpleegd of worden verstuurd niet zijn gemanipuleerd, niet van een ander afkomstig zijn dan vermeld en niet toegankelijk zijn voor personen voor wie zij niet zijn bestemd. Bij het bepalen van de mate van betrouwbaarheid dient de wijze waarop de conventionele procedure verloopt het richtsnoer te zijn, niet de technische mogelijkheden.

Het beginsel van betrouwbaarheid houdt in dat van gegevens of documenten duidelijk moet zijn dat zij niet zijn gemanipuleerd en niet van een ander afkomstig zijn dan aangegeven. Procespartijen die zich toegang wensen te verschaffen tot de procedure met behulp van elektronische hulpmiddelen, moeten ervan op aan kunnen dat dit verkeer in elk geval aan dezelfde eisen van betrouwbaarheid voldoet als wanneer zij gebruik zouden maken van niet-elektronische middelen. Als deze garantie niet kan worden gegeven, kan het middel er slechts toe leiden dat verwarring ontstaat over de wijze waarop men zich het best tot het gerecht kan richten. Dit vermindert de toegankelijkheid.

Beginsel 6: beginsel van persvrijheid en privacybescherming

Journalisten dienen vrij te zijn om hun werk ter zitting te doen. De privacy van procesdeelnemers dient te worden beschermd.

Het beginsel van persvrijheid en privacybescherming betekent dat gegevens van personen, in het bijzonder van procesdeelnemers, niet toegankelijk zijn voor personen voor wie zij niet zijn bestemd. Systemen dienen dus goed te worden beveiligd en beschermd tegen *hackers* en andere onbevoegden. De privacy van procesdeelnemers dient ook afdoende te worden beschermd. De persvrijheid moet worden gerespecteerd. Beperkingen die thans aan journalisten worden opgelegd bij hun werk in de openbare zitting, dienen te worden opgeheven.

Beginsel 7: beginsel van publieke inzichtelijkheid

De zitting moet kunnen worden gevolgd door pers, publiek en procespartijen, ook als onderdelen van de zitting gedigitaliseerd zijn of als de zitting geheel digitaal verloopt.

Het gebruik van ICT op de zitting, zoals videoconferentie en digitale dossiers, kan de openbaarheid beperken als de pers en het publiek niet langer in staat zijn alle onderdelen van de zitting goed te kunnen volgen. Dat kan bijvoorbeeld het geval zijn als alle procesdeelnemers op hun scherm het verhoor van een verdachte of getuige bekijken, terwijl dit

scherm vanaf de publieke tribune niet zichtbaar is. Hier geldt, dat de zitting die gedigitaliseerde onderdelen bevat, minstens even goed te volgen moet zijn als de zitting zonder gedigitaliseerde onderdelen. Het beginsel van publieke inzichtelijkheid impliceert ook dat verbeteringen die mogelijk kunnen worden gemaakt in de openbaarheid van een zitting, zoals het via projectieschermen inzicht verschaffen aan het publiek in de inhoud van een dossier, dienen te worden benut.

Beginsel 8: beginsel van online publicatie

Alle rechterlijke uitspraken dienen binnen redelijke termijn op het internet te worden gepubliceerd.

Openbaarheid van informatie die bij de overheid berust zal in de komende jaren steeds vaker op één lijn worden gesteld met het publiceren van die informatie op een website. Ook voor rechterlijke uitspraken, die op dit moment nog maar in zeer beperkte mate op Rechtspraak.nl worden gepubliceerd, geldt dat openbaarheid van uitspraken zou behoren te betekenen: publicatie ervan op het internet. Afhankelijk van de mate van relevantie voor de maatschappij of de rechtsontwikkeling, dienen uitspraken binnen redelijke termijn na het uitspreken van het vonnis op Rechtspraak.nl te worden geplaatst.

Beginsel 9: beginsel van anonimisering

Anonimisering van uitspraken is alleen onder bijzondere omstandigheden noodzakelijk.

Dat gegevens van procespartijen vertrouwelijk moeten worden behandeld, betekent niet dat bij publicatie van uitspraken via het internet altijd sprake moet zijn van anonimisering. Dat dient alleen te gebeuren als dit noodzakelijk is in verband met de bescherming van de privacy van procespartijen.

Beginsel 10: beginsel van voortvarendheid

Zaken dienen voortvarend te worden behandeld, rekening houdend met de mogelijkheden die ICT biedt.

Elektronische rechtspraak dient binnen redelijke termijn te verlopen. Wat echter in een elektronische omgeving als een redelijke termijn moet worden beschouwd, zou wel eens iets anders kunnen zijn dan wat in een niet-elektronische omgeving redelijk is. Het gebruik van ICT kan de doorlooptijd van een procedure aanzienlijk verkorten. Het kan onredelijk zijn bij het gebruik van ICT termijnen aan te houden, die niet zijn toegespitst op de snelheid van uitwisseling van digitale beelden en berichten. Met andere woorden: er zal doorgaans rekening moeten worden gehouden met kortere doorlooptijden en dus een kortere redelijke termijn.

Beginsel 11: beginsel van ketenregie

Informatie-uitwisseling tussen de rechterlijke organisatie en zijn ketenpartners dient – waar mogelijk – elektronisch te verlopen.

Het beginsel van rechtspraak binnen redelijke termijn heeft betrekking op de doorlooptijden in de gehele ‘keten’. Niet alleen de afhandeling door de rechter is van belang, maar ook de tijdsduur uit voorprocedures dient te worden meegewogen. Het streven van de rechterlijke macht en van de ketenpartners dient er daarom op gericht te zijn elektronisch berichtenverkeer mogelijk te maken. Afspraken zullen moeten worden gemaakt over de wijze waarop en de voorwaarden waaronder dit geschiedt. De informatie-uitwisseling met andere overheidsorganen, zoals bestuursorganen en het Openbaar Ministerie, maar ook die met professionele procespartijen, dient in beginsel elektronisch te verlopen.

Beginsel 12: beginsel van verantwoordelijkheid

De rechter is verantwoordelijk voor de eindbeslissing, ook als die met behulp van of door beslissingsondersteunende systemen is genomen. De wetgever stelt de beslisprogramma’s vast die door rechters bij het nemen van hun beslissingen worden gebruikt.

De onafhankelijkheid en onpartijdigheid van de rechter dienen te zijn gewaarborgd, ook als bij rechtspraak ICT wordt gebruikt. Het risico dat de rechter minder onafhankelijk en onpartijdig is of als zodanig moet worden beschouwd, is vooral aan de orde bij het gebruik van een beslissingsondersteunend systeem. Met behulp van een dergelijk systeem wordt de rechter door zijn beslissingsproces ‘geleid’. Vandaar dat het beginsel is geformuleerd dat de rechter altijd verantwoordelijk is voor de uiteindelijke beslissing. Hij moet kunnen afwijken van het advies dat het systeem hem voorlegt. Het is dus van belang dat duidelijkheid bestaat over de verantwoordelijkheid met betrekking tot beslissingsondersteunende systemen. Het beginsel van verantwoordelijkheid drukt uit dat de wetgever de beslisprogramma’s vaststelt, maar de rechter altijd verantwoordelijk is voor de eindbeslissing.

Beginsel 13: beginsel van transparantie

Beslisprogramma’s die door de rechter worden gebruikt ter ondersteuning van de beslissing, dienen actief openbaar te worden gemaakt door publicatie op het internet.

Het gebruik van beslissingsondersteunende systemen brengt het risico met zich mee dat in het systeem onzichtbare interpretaties van wetgeving zijn besloten. De indruk zou kunnen ontstaan dat anderen dan degenen die daartoe niet bevoegd zijn (zoals programmeurs, systeembouwers en ICT adviseurs) mede bepalen welke beslissingen rechters nemen. De schijn van afhankelijkheid en partijdigheid zou kunnen ontstaan. Om de onafhankelijkheid en onpartijdigheid van rechters te waarborgen, is het beginsel van

transparantie geformuleerd: beslisprogramma's dienen actief openbaar te worden gemaakt door publicatie op het internet.

Beginsel 14: beginsel van het geautomatiseerde oordeel
Computerrechtspraak dient in eenvoudige gevallen mogelijk te zijn.

Waar op bijna alle terreinen wordt geëxperimenteerd met de inzet van ICT bij rechtspraak, is computerrechtspraak een stap die nog niet is gezet. Desondanks kan worden gesteld dat de huidige praktijk op sommige punten sterke overeenstemming vertoont met geautomatiseerde beslissingen of met beslissen op de 'automatische piloot'. In die gevallen is computerrechtspraak nog maar een kleine stap, waartegen geen principiële bezwaren zouden behoren te bestaan, gelet op de discussie in de literatuur over dit onderwerp.

Beginsel 15: beginsel van kenbaarheid
Als beslissingen beter kunnen worden gemotiveerd met behulp van de inzet van ICT, moeten beslissingen dientengevolge ook beter worden gemotiveerd. Bij het gebruik van beslissingsondersteunende systemen, dient de rechter afwijkingen van het advies van het systeem te vermelden.

Het beginsel van kenbaarheid is verbonden aan de motiveringsplicht, één van de elementen van een eerlijke behandeling. Als een rechter bij het nemen van een beslissing gebruik maakt van een beslissingsondersteunend systeem, kan hij, als hij zijn beslissing heeft genomen, exact aangeven op welke wijze hij de systemen heeft geraadpleegd, wat het resultaat daarvan was en welke gegevens uit de systemen hebben bijgedragen aan de oordeelsvorming. Het gebruik van ICT leidt er vaak toe dat de rechter zijn beslissing beter en uitvoeriger kan motiveren. Hij dient daar rekening mee te houden bij het opstellen van de motivering. Het betekent doorgaans dat het gerechtigd is een betere motivering te verlangen. In bepaalde gevallen kan van de rechter worden verlangd dat hij aangeeft waarom hij afwijkt van het advies van het beslissingsondersteunende systeem.

Beginsel 16: beginsel van gelijkwaardigheid
Beide partijen dienen op gelijke wijze toegang te hebben tot en gebruik te kunnen maken van toepassingen van ICT in de rechtszaal.

Aan beide partijen dienen in de rechtszaal gelijke proceskansen te worden geboden. Het is een belangrijk aspect van het recht op een eerlijke behandeling. Als tijdens de procedure ICT wordt ingezet door één van de partijen, bijvoorbeeld om zijn zaak te presenteren aan de rechter, zal de andere partij dezelfde toepassing ook mogen inzetten. Elk gebruik van ICT door de rechter dat één van beide partijen bevoordeelt, kan onrechtmatig zijn. Dit wordt het beginsel van gelijkwaardigheid genoemd.

De beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak geven aan dat aan de juridische kwaliteit van de elektronische procedure hoge eisen kunnen worden gesteld. Hogere eisen dan aan de niet-elektronische procedure. De enige reden daarvoor is vaak dat de inzichtelijkheid van en controle over toepassingen van ICT met zich meebrengen dat deze hogere eisen ook gesteld *kunnen* worden. De vraag is of dat altijd gerechtvaardigd is. Als dat niet het geval is, zijn er twee opties: lagere eisen stellen aan de elektronische procedure of hogere eisen stellen aan de niet-elektronische procedure. Anders ontstaan onaanvaardbare verschillen tussen elektronische en niet-elektronische rechtspraak. Ik veronderstel dat het laatste zal gebeuren en dat de eisen die we aan de rechterlijke organisatie en aan de rechter stellen, als gevolg van het proces van digitalisering, hoger zullen worden. Misschien wel zo hoog, dat menselijke rechters er nauwelijks meer aan kunnen voldoen. De vraag ‘Kunnen computers rechtspreken?’, die Van den Herik in 1991 stelde, zou over dertig jaar wel eens achterhaald kunnen zijn. In plaats van ons af te vragen of computers wel kunnen voldoen aan de eisen die we aan menselijke rechters stellen, zou het de vraag kunnen zijn of menselijke rechters nog wel kunnen voldoen aan de hoge eisen die we aan informatiesystemen en computers, ook in de rechterlijke procedure, stellen. De vraag van Van den Herik kan dan worden omgedraaid: ‘Kunnen rechters rechtspreken?’

Inhoud

Woord vooraf	5
Managementsamenvatting	7
1 Inleiding	19
1.1 Vragen bij elektronische rechtspraak	19
1.2 Vier doelstellingen	20
1.3 Probleemstelling	22
1.4 Begripsomschrijvingen	25
1.5 Onderzoeksmethode	26
1.6 Opbouw	28
2 Beginselen van behoorlijke rechtspraak	29
2.1 De functie van beginselen	29
2.2 Artikel 6 EVRM als algemeen kader voor behoorlijke rechtspraak	30
2.3 Beginselen van behoorlijke rechtspraak	33
2.4 Behoorlijke rechtspraak en het gebruik van ICT	38
3 Elektronische rechtspraak	41
3.1 Hoofdpijnen	41
3.2 Relevante ICT-systemen	43
3.3 Websites	44
3.4 Elektronisch berichtenverkeer	45
3.5 Digitaal dossier	48
3.6 Courtroom technology	49
3.7 Kennissystemen	51
3.8 Relevantie ICT-systemen voor de elektronische procedure	54
4 Beginselen van toegankelijke elektronische rechtspraak	57
4.1 Toegankelijke rechtspraak	57
4.2 Informatierelaties	58
4.3 Nevenschikking of verdringing?	61

4.4	Vindbaarheid en bestendigheid	64
4.5	Betrouwbaarheid	67
4.6	Hoofdstukconclusies	69
5	Beginselen van openbare elektronische rechtspraak	71
5.1	Zichtbare rechtspraak	71
5.2	Camera's in de rechtszaal	72
5.3	ICT en een inzichtelijk verloop van de procedure	75
5.4	Alle uitspraken op het internet?	77
5.5	Anonimisering van uitspraken	80
5.6	Hoofdstukconclusies	84
6	Beginselen van elektronische rechtspraak binnen redelijke termijn	87
6.1	Effectieve rechtspraak	87
6.2	Versnelling van procedures	89
6.3	Keteninformatisering	92
6.4	Hoofdstukconclusies	94
7	Beginselen van onafhankelijke en onpartijdige elektronische rechtspraak	97
7.1	Hoe neutraal is de rechter?	97
7.2	Juridische kennismanagementsystemen	99
7.3	Straftoemetingssystemen	101
7.4	Beslissingsondersteunende systemen	103
7.5	Computerrechtspraak	107
7.6	Hoofdstukconclusies	108
8	Beginselen van een eerlijke behandeling bij elektronische rechtspraak	111
8.1	Een eerlijke behandeling	111
8.2	ICT en de rechterlijke motivering	112
8.3	ICT tijdens de zitting	115
8.4	ICT en het recht om aanwezig te zijn	117
8.5	Hoofdstukconclusies	118

9	Naar behoorlijke elektronische rechtspraak	119
9.1	De kwaliteit van digitalisering	119
9.2	Zestien beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak	122
9.3	Aanbevelingen	146
9.4	Suggesties voor nader onderzoek	147
9.5	Afsluiting	150
	Summary	151
	Lijst van geraadpleegde personen	157
	Literatuur	159
	Jurisprudentielijst	179
	Over de auteur	181

1 Inleiding

1.1 Vragen bij elektronische rechtspraak

Rechtspraak digitaliseert. De komende jaren zal de rechterlijke procedure, die nu nog wordt gekenmerkt door papieren dossiers, menselijke handelingen en schriftelijke communicatie, steeds vaker elektronisch of geautomatiseerd verlopen. Zowel bij de rechtbanken als bij de gerechtshoven, de Raad van State en de Hoge Raad zijn of worden systemen ingevoerd die het voor burgers, advocaten en ketenpartners mogelijk maken om op elektronische wijze met de rechter te communiceren en het gerecht digitale documenten toe te sturen. *GPS*, *NIAS* en *REIS*¹ vormen de (toekomstige)² primaire processystemen voor de sectoren straf, civiel en bestuur. Zij vormen de basis waarop diverse vernieuwingen aansluiten. *GPS* en *REIS* zijn in 2006 ingevoerd voor zogenaamde loopzaken³ bij de Rechtbanken Amsterdam en 's-Hertogenbosch, *NIAS* is ingevoerd bij de gerechtshoven. Deze nieuwe systemen stellen alle rechters in de toekomst in staat met digitale dossiers te werken.

Bij de Raad voor de rechtspraak, de organisatie die verantwoordelijk is voor het landelijke ICT-beleid van de rechterlijke macht, ligt de nadruk op dit moment op verbeteringen in de ondersteuning van het werkproces en de zorg voor meer betrouwbare productiegegevens.⁴ Innovatieve projecten, die vooral plaatsvinden door middel van pilots, zijn hoofdzakelijk gericht op de elektronische uitwisseling van zaak- en partijgegevens met ketenpartners.⁵ Een voorbeeld van een innovatief project is het gebruik van *videoconferentie* of *telehoren*, voor het horen van personen ter zitting. Begin 2007 worden hiervan

-
1. *GPS* staat voor Geïntegreerd Processysteem Strafrecht, *NIAS* voor Nieuw Appelsysteem Strafzaken en *REIS* voor Rechtspraak Informatiesysteem.
 2. Op het tijdstip waarop dit onderzoek is afgerond, december 2006, heeft zowel *GPS* als *REIS* te maken met vertragingen. De vraag is of deze systemen kunnen worden ingevoerd op de wijze zoals thans is voorzien. Deze vraag en de onderliggende knelpunten bij de introductie van deze systemen worden in dit onderzoek buiten beschouwing gelaten. Digitalisering van rechtspraak kan worden beschouwd als een maatschappelijk proces dat niet afhankelijk is van de voortgang van deze systemen.
 3. Loopzaken zijn strafzaken tegen meerderjarige burgers zonder gerechtelijk vooronderzoek, strafrechtelijk financieel onderzoek, bijzondere opsporingsbevoegdheden, ontneming, beslag en preventieve hechtenis. Het gaat dus om minder 'zware' zaken.
 4. Het Expertisecentrum 2006, p. 2.
 5. Raad voor de rechtspraak, *Jaarplan 2006*, p. 15-16.

de eerste, op een wettelijke regeling gebaseerde, verhoren bij de Rechtbank Maastricht verwacht van personen die in het kader van een vreemdelingendetentie in bewaring verblijven in Dordrecht. Een ander voorbeeld is het indienen van onbetwiste geldvorderingen via het internet, dat binnen afzienbare tijd mogelijk zal worden gemaakt (Geldvordering online).⁶ Ook de activiteiten rondom Rechtspraak.nl, de website van de rechterlijke macht, en Porta Iuris, het op juridische ondersteuning van de rechter gerichte kennismanagementsysteem, worden tot de innovatieve projecten gerekend.⁷

Elektronische rechtspraak geeft een in veel opzichten ideale situatie weer: de procesvoering wordt zowel voor procespartijen als voor de rechter eenvoudiger en de procedure verloopt sneller, effectiever en efficiënter. De vraag is echter wat de *juridische* betekenis hiervan is. Is elektronische rechtspraak ook vanuit juridisch perspectief gezien een ideale situatie?

Naar vragen als: ‘Welke juridische risico’s zijn verbonden aan elektronische rechtspraak?’ en ‘Welke kansen biedt ICT voor verbeteringen van de kwaliteit van rechtspraak?’, is nog nauwelijks – en zeker niet systematisch – wetenschappelijk onderzoek verricht. Voor een belangrijk deel is dit een gevolg van het feit dat de ICT-vernieuwingen voor de rechterlijke organisatie relatief nieuw zijn en de implicaties ervan de komende jaren nog zullen moeten blijken. Het is echter van belang om nu al – *ex ante* – over deze vraagstukken na te denken, op het moment dat het proces van digitalisering van de rechtspraak nog in de kinderschoenen staat. Nu zijn ontwikkelingen – mocht dat nodig zijn – nog bij te sturen.

De aandacht van ICT-onderzoekers heeft zich de afgelopen jaren voor een belangrijk deel geconcentreerd rondom ICT-initiatieven binnen het openbaar bestuur (*e-government*). Dit is ook een reden voor het gebrek aan wetenschappelijke aandacht voor ICT-ontwikkeling in de rechterlijke organisatie. *E-Justice*, het gebruik van ICT binnen de rechterlijke macht, is vanuit wetenschappelijk oogpunt echter evenzeer interessant. *E-Justice* vormt een boeiend en grotendeels nog te verkennen onderzoeksterrein waar, meer nog dan binnen het openbaar bestuur het geval is, de werelden van de *informatica* en het *recht* soms hevig met elkaar botsen.

1.2 Vier doelstellingen

Waar de nadruk op efficiency en effectiviteit ligt, zou de juridische kwaliteit van rechtspraak in gevaar kunnen komen. Tegelijkertijd kunnen ontwikkelingen in de ICT ook als een kans worden gezien om de juridische kwaliteit te verbeteren. ICT kan, met andere woorden, de juridische kwaliteit zowel in positieve als in negatieve zin beïnvloeden. Het

6. Tijdens de afronding van het onderzoek (december 2006) bleek het project Geldvordering voorlopig niet van start te kunnen gaan, vanwege moeilijkheden in de praktische uitvoering ervan.

7. In het derde hoofdstuk over elektronische rechtspraak wordt een uitvoerig overzicht gegeven van deze projecten.

is nog onduidelijk hoe dit beïnvloedingsproces verloopt. Meer inzicht in dit proces is wenselijk. De eerste doelstelling van het onderzoek is vermeerdering van wetenschappelijke kennis over dit onderwerp.

Naast dit theoretische doel, is de tweede doelstelling van het onderzoek van maatschappelijke aard. Dat doel kan worden omschreven als: het ontwikkelen van een rechtsgebiedoverstijgend kader voor de juridische beoordeling van de inzet van ICT bij rechtspraak, waarmee de maatschappelijke voor- en nadelen van het gebruik van ICT in kaart kunnen worden gebracht.

Bij de introductie van ICT binnen de rechterlijke organisatie wordt doorgaans nauwelijks gediscussieerd over de betekenis ervan voor de juridische kwaliteit van de procedure. Degenen die, overigens vaak op goede gronden, pleiten voor verbetering van de efficiency en effectiviteit van de procedure krijgen doorgaans weinig reacties uit juridische hoek. Om die reden is de inzet van ICT bij de rechterlijke procedure vaak een zaak van technische specialisten en bestuurders. Wat ongenueanceerd gesteld: wanneer de belangrijke beslissingen zijn genomen, moet de ICT-vernieuwing 'alleen nog worden verkocht' aan rechters, officieren van justitie, advocaten en wetenschappers. Hun rol blijft dan vaak beperkt tot die van 'dwarsslijger' of 'criticus'. Voor een deel is dat wellicht het gevolg van een wat conservatief wereldbeeld dat diverse juristen nog altijd koesteren; Kaspersen noemt juristen om die reden 'professionele zwartkijkers'.⁸ Mogelijk is het voor een deel ook het gevolg van een gebrek aan een goed juridisch kader waarmee voor- en nadelen tegen elkaar kunnen worden afgewogen. Het verschaffen van dit juridische kader vormt de maatschappelijke doelstelling van het onderzoek. Het juridische kader wordt samengevat in een aantal te ontwikkelen *beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak*.

Met het onderzoek wordt als derde doelstelling beoogd om praktische aanbevelingen en richtlijnen te bieden aan degenen die wetgeving ontwerpen of beleid maken ten aanzien van de inzet van ICT bij rechtspraak. Dat het ontbreken van dergelijke aanbevelingen of richtlijnen als een knelpunt moet worden beschouwd, is duidelijk geworden bij recente wetgevingstrajecten rondom de inzet van ICT bij rechtspraak. Bij de totstandkoming van de Wet elektronisch bestuurlijk verkeer (verder: WEBV) kwam de vraag aan de orde of deze wet ook van toepassing zou moeten worden verklaard op het elektronische berichtenverkeer met de gerechten.⁹ Mede als gevolg van de onzekerheid over de vraag welke eisen aan dit specifieke berichtenverkeer zouden moeten worden gesteld, is het berichtenverkeer met de gerechten op dat moment niet onder het bereik van de wet

8. Kaspersen 1996, p.16.

9. *Kamerstukken II* 2001/02, 28 483, nr. 1-2. Deze wet – die op 1 juli 2004 van kracht is geworden – geeft regels voor het elektronische berichtenverkeer tussen burger en bestuursorgaan en tussen bestuursorganen onderling. Zie ook: Overkleef-Verburg 2004, p. 297-314.

geplaatst.¹⁰ Ook bij de totstandkoming van de Wet videoconferentie in het strafrecht¹¹ is, zonder daarvoor een algemeen referentiekader te kunnen gebruiken, discussie gevoerd over de vraag aan welke normen toepassing van videoconferentie bij rechtspraak zou moeten voldoen.¹²

De vierde doelstelling is gericht op procespartijen en andere betrokkenen. In het onderzoek wordt een beeld geschetst van de rechten waarop zij voorafgaand aan of tijdens een elektronische procedure aanspraak kunnen maken. Zijn dat dezelfde rechten zoals die gelden voor een traditionele, schriftelijke procedure, waarbij alle deelnemers fysiek aanwezig zijn, of dienen voor een door ICT ondersteunde procedure andere normen te gelden?

1.3 Probleemstelling

De vier doelstellingen komen samen in de probleemstelling van het onderzoek:

Wat zijn 'beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak', die aangeven hoe elektronische rechtspraak vanuit juridisch oogpunt dient te verlopen?

Door 'beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak' te ontwikkelen, wordt de vraag beantwoord hoe een door ICT ondersteunde rechterlijke procedure vanuit juridisch oogpunt dient te verlopen. Anders geformuleerd: wat moet onder 'behoorlijke rechtspraak' worden verstaan als sprake is van elektronische rechtspraak?

De term 'beginselen' veronderstelt dat er algemene normen of richtlijnen bestaan of te ontwikkelen zijn, die gelden voor alle vormen van elektronische rechtspraak. Deze beginselen zullen bij toepassing van ICT de kwaliteit van rechtspraak moeten waarborgen. Dit veronderstelt dat de beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak een deelverzameling vormen van de beginselen van behoorlijke rechtspraak. Hoezeer ICT het verloop van de procedure ook beïnvloedt en in de toekomst nog verder zal beïnvloeden: te allen tijde moet sprake zijn van behoorlijke rechtspraak. De in het onderhavige onderzoek te ontwikkelen beginselen van behoorlijke *elektronische* rechtspraak, bieden een kader om te kunnen beoordelen of dit het geval is en blijft.

Wetenschapsgebied

Het wetenschapsgebied waarbij relaties worden gelegd tussen informatica en recht, kent twee deelgebieden: het informaticarecht en de rechtsinformatica.¹³ In het informaticarecht is de aandacht meestal gericht op het vinden van juridische oplossingen voor pro-

10. Inmiddels wordt wetgeving voorbereid om dit alsnog te doen.

11. *Kamerstukken II 2004/05*, 29 828, nr. 2-3.

12. Bij beide wetgevingstrajecten ben ik vanuit mijn functie bij het ministerie van Justitie nauw betrokken.

13. Schmidt 1996, p. 87-95.

blemen en vraagstukken die zich in het recht voordoen als gevolg van de inzet van ICT. Voorbeelden van onderzoek op het terrein van het informaticarecht zijn: ‘bescherming van auteursrechten bij het downloaden van muziek’ en ‘bescherming van de privacy bij het uitwisselen van gegevens’.

In de rechtsinformatica gaat het juist om onderzoek naar de mogelijkheden die ICT biedt voor de rechtspraktijk.¹⁴ Vaak gaat het bij dit onderzoeksterrein om het ontwerpen van juridische kennis- of beslissingsondersteunende systemen. In tegenstelling tot het onderzoek op het terrein van het informaticarecht, wordt in de rechtsinformatica meestal voor een technische oplossing voor een juridisch probleem gekozen en is de discussie gericht op de geschiktheid van deze technische oplossing. Dit onderzoek naar beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak heeft niet alleen betrekking op de risico’s maar ook op de kansen die ICT biedt. Hierdoor kan het zowel binnen het domein van het informaticarecht als binnen dat van de rechtsinformatica worden gepositioneerd. Binnen de rechtsinformatica is discussie over de rechtsstatelijke en juridische betekenis van ICT voor het recht, nog een relatief onontgonnen terrein.¹⁵ In het informaticarecht is deze discussie wél gestart. Het ontwerpen van beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak sluit aan bij de in 1992 en 1993 door Franken in gang gezette discussie over beginselen van *behoorlijk ICT-gebruik*.¹⁶ Franken formuleert de noodzaak tot het ontwikkelen van deze beginselen als volgt:

“De informatiemaatschappij betekent een cultuurbreuk, die om nieuwe juridische concepten vraagt. (...) Daarbij geldt enerzijds de eis van techniekonafhankelijke regelgeving en anderzijds de noodzaak om de centrale leerstukken als zorgvuldigheid, gerechtvaardigd vertrouwen en dergelijke met betrekking tot de ICT nader te specificeren. De rechter (...) krijgt daarmee oriëntatiepunten, die de mogelijkheid bieden om in ICT-omgevingen belangen af te wegen en zekere waarden te erkennen. We hebben daarom beginselen nodig die vergelijkbaar zijn met algemene beginselen van behoorlijk bestuur in het bestuursrecht of onrechtmatigheidscriteria voor een actie uit 6:162 BW. We kunnen spreken van beginselen van behoorlijk ICT-gebruik.”¹⁷

De door Franken ontwikkelde beginselen zijn, zoals blijkt uit het bovenstaande citaat, vooral gericht op het *gebruik* van ICT door bestuursorganen. Op twee manieren wijken de in het onderhavige onderzoek te ontwikkelen beginselen af van de keuzen die Franken maakt. Ten eerste zijn de beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak niet alleen gericht op het gebruik van ICT, maar hebben zij betrekking op de kwaliteit van de elektronische procedure als geheel. Die kwaliteit wordt bepaald door: de manier waarop ICT

14. Oskamp 1998, p. 7.

15. Zie echter: Schmidt 2004.

16. Franken 1993, p. 11-49; Franken 1992, p. 165-177.

17. Franken 2004, p. 57.

wordt gebruikt, de manier waarop anderen in staat worden gesteld ICT te gebruiken en door regels die worden gesteld aan het al dan niet toepassen van ICT. De te ontwikkelen beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak *kunnen* leiden tot het stellen van voorwaarden aan het gebruik van ICT, zoals Franken zijn beginselen heeft bedoeld, maar dat is niet noodzakelijk. De beginselen uit dit onderzoek kunnen ook leiden tot de opvatting dat ICT juist moet worden gebruikt omdat het de kwaliteit van rechtspraak kan verbeteren.

Een tweede verschil is dat de beginselen van behoorlijk ICT-gebruik van Franken hoofdzakelijk zijn gericht op bestuursorganen, terwijl de beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak in het bijzonder zijn gericht op de organen van de rechterlijke macht en op degenen die bij rechtspraak betrokken zijn. Er kunnen redenen zijn om de in het onderhavige onderzoek geformuleerde beginselen *niet* van toepassing te verklaren op bestuursorganen. Bijvoorbeeld omdat beginselen die voor bestuursorganen gelden sterk afwijken van beginselen die voor organen van de rechterlijke macht en voor rechters gelden. Zo geldt een beginsel als onafhankelijkheid niet voor bestuursorganen. Soms zijn beginselen echter wel vergelijkbaar. Ook voor bestuursorganen die bezwaarschriften behandelen, geldt bijvoorbeeld dat zij toegankelijk moeten zijn en korte doorlooptijden moeten hebben. Waar procedures en rechtshandelingen van bestuursorganen en organen van de rechterlijke macht vergelijkbaar zijn, kunnen de beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak worden beschouwd als een vernieuwing van of aanvulling op de door Franken ontwikkelde beginselen van behoorlijk ICT-gebruik.

Een derde en laatste verschil met de beginselen van behoorlijk ICT-gebruik is dat Franken lijkt te suggereren dat zijn beginselen *naast* traditionele beginselen van behoorlijk bestuur en onrechtmatigheidscriteria bestaan. De beginselen die in dit onderzoek worden geformuleerd, zijn echter een *uitwerking* van algemene beginselen die voor rechtspraak gelden. Waar al normen zijn ontwikkeld ten aanzien van de inzet van ICT bij rechtspraak, beschrijven de beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak hoe een elektronische procedure vanuit juridisch oogpunt dient te verlopen. Waar deze normen nog niet zijn ontwikkeld, wordt op basis van het kader van artikel 6 EVRM een voorstel gedaan voor normen die in de toekomst voor de elektronische procedure moeten gelden. Deze keuze brengt met zich mee dat de beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak altijd ‘ondergeschikt’ zijn aan de bestaande beginselen van behoorlijke rechtspraak.¹⁸ Deze ondergeschiktheid aan algemene rechtmatigheidsbeginselen sluit aan bij de visie die door Groothuis in haar dissertatie wordt verdedigd:

18. Het valt niet uit te sluiten dat in de toekomst voor een elektronisch proces beginselen dienen te worden ontwikkeld die in sterke mate afwijken van de thans geldende beginselen van behoorlijke rechtspraak. Nader onderzoek zal op deze vraag wellicht antwoord kunnen geven. De thans gemaakte keuze heeft echter het voordeel van herkenbaarheid en toepasbaarheid binnen de huidige context van de (elektronische) procedure.

“Deze ‘ICT-eisen’ drukken belangen uit, die in het geding zijn bij het gebruik van informatie- en communicatietechnologie. Deze eisen kunnen mijns inziens worden ‘meegewogen’ in situaties waarbij een oordeel moet worden gegeven over het gebruik van toepassingen van ICT door overheidsorganen. Aldus kunnen ze de ‘traditionele’ regels van staats- en bestuursrecht mede inkleuren, wanneer die worden toegepast in een ICT-omgeving.”¹⁹

1.4 Begripsomschrijvingen

In dit onderzoek worden de volgende begripsomschrijvingen gehanteerd:

Behoorlijke rechtspraak: rechtspraak die aan alle juridische kwaliteitseisen voldoet.

Elektronische rechtspraak of elektronische procedure: rechtspraak die geheel of gedeeltelijk elektronisch verloopt of wordt ondersteund met behulp van ICT. De elektronische procedure heeft betrekking op, zoals Koers het omschrijft: fysieke rechtspraak in een virtuele omgeving, virtuele rechtspraak in een fysieke omgeving en virtuele rechtspraak in een virtuele omgeving.²⁰

“Met de termen ‘virtuele rechtspraak’ en ‘virtuele omgeving’ wordt daarbij niet zozeer bedoeld op een exact te omschrijven eindsituatie, als wel om het proces waarin fysieke entiteiten (bijvoorbeeld zittingszalen, maar ook rechters en advocaten) en fysieke werkprocessen (bijvoorbeeld rechters en advocaten die bijeen komen voor een rolzitting) worden vervangen door ICT/elektronische representaties zodat bijvoorbeeld een rolzitting wordt afgedaan door met elkaar communicerende ICT-systemen.”²¹

Gerecht: rechtsprekende instantie. Daartoe behoren de rechtbanken, de gerechtshoven, de bestuursrechtelijke beroepscolleges, de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State en de Hoge Raad.

Rechterlijke macht: leden van de zittende magistratuur, rechters.²²

Rechterlijke organisatie: de Raad voor de rechtspraak en de gerechten.

19. Groothuis 2004, p. 23.

20. Koers noemt ook fysieke rechtspraak in een fysieke omgeving relevant voor onderzoek op het terrein van ‘informatisering van de samenleving’ en ‘modernisering van de rechterlijke organisatie’. Bij de aanbevelingen voor nader onderzoek wordt op dit onderwerp nader ingegaan.

21. Franken 2003, p. 25-26.

22. De term rechterlijke macht wordt dus beperkt geïnterpreteerd. Gewoonlijk worden zowel rechters als officieren van justitie tot de rechterlijke macht gerekend. Rechters behoren tot de zittende magistratuur, officieren van justitie tot de staande magistratuur.

Rechtspraak: strafrechtspraak, bestuursrechtspraak en civiele rechtspraak door een gerecht.²³

1.5 Onderzoeksmethode

De beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak zijn zo veel mogelijk gebaseerd op traditionele rechtsbronnen – wetgeving, jurisprudentie en rechtsliteratuur – die betrekking hebben op de inzet van ICT bij rechtspraak. Over het object van onderzoek – de betekenis van ICT bij rechtspraak – is nog relatief weinig jurisprudentie beschikbaar. Dat betekent dat regels, normen en aandachtspunten die in wetgeving of literatuur zijn geformuleerd, nog nauwelijks in de praktijk op hun ‘bruikbaarheid’ zijn getoetst. Het onderzoek was om die reden verkennend en inventariserend van aard. Soms zijn normen geformuleerd die zijn gebaseerd op een weinig uitgekristalliseerde discussie in de literatuur of op enkele normen uit recente jurisprudentie of wetgeving. De komende jaren, als het gebruik van ICT bij rechtspraak toeneemt, zullen de in dit onderzoek ontwikkelde normen nader kunnen worden uitgewerkt in wetgeving, jurisprudentie en literatuur.

In het onderzoek is niet alleen gekeken naar de huidige toepassingen van ICT bij rechtspraak. Ook toepassingen waarvan te verwachten viel dat die op korte termijn bij rechtspraak zullen worden gebruikt, zijn in het onderzoek betrokken. Dat is bijvoorbeeld het geval als concrete plannen bestaan om een toepassing te gebruiken of als in het buitenland al voorbeelden zijn van het gebruik van deze ICT-toepassing. Maar ook wordt getracht verder te kijken dan de concrete, al min of meer toegepaste technologie. Op sommige plaatsen is geprobeerd de thans ingezette lijnen wat verder door te trekken en een blik te werpen op de toekomst van de inzet van ICT bij rechtspraak. Een voorbeeld hiervan is de bespreking van ‘computerrechtspraak’: geheel geautomatiseerde rechtspraak.

Om normen te vinden die gelden voor de inzet van ICT bij rechtspraak zijn vooral Nederlandse rechtsbronnen geraadpleegd. Een uitbreiding van het onderzoeksobject tot *de betekenis die in (een aantal) Europese landen wordt toegekend aan ICT bij rechtspraak*, zou een te grote onderzoeksfocus zijn voor een verkennend onderzoek. Bovendien zijn geen duidelijke indicaties aanwezig dat de Nederlandse rechtsbronnen een ander beeld geven van de betekenis van ICT voor rechtspraak dan buitenlandse rechtsbronnen.²⁴ Omdat de beginselen van behoorlijke rechtspraak zijn gebaseerd op Europese regels en

23. De term rechtspraak omvat dus zowel de procedure bij de rechtbank als die in hoger beroep en cassatie. In het onderzoek wordt niet ingegaan op procedures die (kunnen) gelden als alternatief voor rechtspraak, zoals de afhandeling van geschillen door bestuursorganen, door het Openbaar Ministerie, mediation of andere vormen van alternatieve geschilbeslechting.

24. Vgl. Oskamp, Lodder & Apistola 2004, p. 17-70.

jurisprudentie, heeft het onderzoek mogelijk wel waarde voor andere Europese landen. De discussie over de betekenis van ICT voor de rechtspraak lijkt namelijk ook in deze landen weinig ontwikkeld te zijn.²⁵

Zoals Fabri en Contini, die een rechtsvergelijkende studie hebben verricht naar elektronische informatie-uitwisseling in de justitiële ketens in Europa, aangeven: “It has to be emphasised that the administration of justice still seems to be considered ‘a world apart’ in the broad e-government debate”.²⁶ Ook een rechtsvergelijkende studie van Prins naar regels die gelden voor e-government in Frankrijk, Duitsland, Noorwegen en de Verenigde Staten laat zien dat de Nederlandse regelgeving niet veel afwijkt van die in de genoemde landen.²⁷ Wanneer buitenlandse voorbeelden van het toepassen van ICT bij rechtspraak een nuttige aanvulling vormen op de in Nederland geschetste situatie, worden deze voorbeelden kort genoemd.

Waar in de Nederlandse literatuur te weinig materiaal beschikbaar is dat inzicht geeft in beginselen die voor elektronische rechtspraak kunnen gelden, zijn bronnen geraadpleegd die zijn gericht op elektronische procedures bij bestuursorganen of het Openbaar Ministerie.

In het kader van het onderzoek zijn verdiepende gesprekken gevoerd met degenen die bij de Raad voor de rechtspraak en Bureau Bistro verantwoordelijk zijn voor het informatiebeleid en voor de toepassing van ICT en met medewerkers van de directie Strategie Rechtspleging van het ministerie van Justitie.²⁸ Diverse malen zijn, in het kader van mijn werkzaamheden voor het ministerie van Justitie, praktijkvoorbeelden van het toepassen van ICT bij rechtspraak bezocht, zoals bij de Rechtbanken Amsterdam en Rotterdam en bij het, per 1 januari 2006 opgeheven, ICT-Proeflokaal in de Rechtbank Zutphen.²⁹

25. Tijdens een door de Oostenrijkse regering samen met de Europese Commissie en de Raad van Europa georganiseerde driedaagse conferentie (van 31 mei tot 2 juni 2006, getiteld “*E-Justice and e-Law, New IT-Solutions for Courts, Administration of Justice and Legal Information Systems*”) is het onderwerp in elk geval niet aan de orde geweest.

26. Fabri & Contini 2003, p. 15.

27. Prins 2002; Vgl. ook: Groothuis & Prins 2002, p. 67-76.

28. In juni 2005 is gesproken met de heer van Opijnen van Bureau Bistro van de Raad voor de rechtspraak. In december 2005 is het promotieonderzoek gepresenteerd aan en besproken met negen medewerkers van de Raad voor de rechtspraak, vier rechters van de Rechtbanken Zwolle, Utrecht en Amsterdam en één rechter van het Gerechtshof Arnhem. In mei 2006 is het onderzoek gepresenteerd aan en besproken met medewerkers van de toenmalige directie Strategie Rechtspleging van het ministerie van Justitie. In de bijlage zijn de namen van deze personen opgenomen.

29. Het bezoeken van de gerechten waar belangwekkende pilots en discussies plaatsvonden, was zowel vanuit het belang van het ministerie van Justitie als vanuit het onderzoeksbelang noodzakelijk.

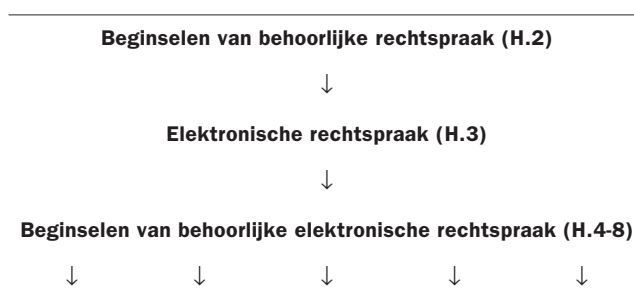
1.6 Opbouw

De probleemstelling van het onderzoek is: wat zijn ‘beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak’, die aangeven hoe een elektronische procedure vanuit juridisch oogpunt dient te verlopen. Twee onderwerpen worden op deze wijze met elkaar in verband gebracht: ‘beginselen van behoorlijke rechtspraak’ en ‘elektronische rechtspraak’. In het tweede en derde hoofdstuk worden deze twee onderwerpen in kaart gebracht.

De eerste twee deelvragen worden in het tweede en derde hoofdstuk behandeld.

- Hoofdstuk 2: Wat zijn beginselen van behoorlijke rechtspraak?
- Hoofdstuk 3: Wat betekent elektronische rechtspraak?

Vervolgens wordt, aan het eind van het derde hoofdstuk, aangegeven welke (potentiële) koppelingen bestaan tussen de *beginselen van behoorlijke rechtspraak* en *elektronische rechtspraak*. Deze koppelingen worden vervolgens per beginsel van behoorlijke rechtspraak uitgewerkt, om te bezien welke beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak kunnen worden geformuleerd. Schematisch:

In de hoofdstukken 4 tot en met 8 worden, per beginsel van behoorlijke rechtspraak, de volgende vragen gesteld: welke beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak geven aan hoe elektronische rechtspraak dient te verlopen, gelet op de vereisten van *toegankelijke rechtspraak* (hoofdstuk 4), *openbare rechtspraak* (hoofdstuk 5), *rechtspraak binnen redelijke termijn* (hoofdstuk 6), *onafhankelijke en onpartijdige rechtspraak* (hoofdstuk 7) en een *eerlijke behandeling* (hoofdstuk 8)?

In het negende hoofdstuk worden de ontwikkelde beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak samengevat. Vervolgens wordt bezien welke gevolgen toepassing van de beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak kunnen hebben voor de wetgever, het bestuur en de rechter. Ook worden suggesties gedaan voor nader onderzoek.

2 Beginselen van behoorlijke rechtspraak

2.1 De functie van beginselen

Beginselen van behoorlijke rechtspraak vormen de belangrijkste juridische kwaliteitseisen die aan rechtspraak worden gesteld. Zij waarborgen een rechtmatig verloop van de procedure voor procespartijen en andere bij rechtspraak betrokkenen, zoals getuigen, belanghebbenden en het publiek. Zij kunnen zich voorafgaand aan, tijdens en na afloop van de rechterlijke procedure op deze beginselen beroepen. Voor de overheid (dat wil zeggen: de wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht) vormen de beginselen een toetsingsnorm voor de wijze waarop de procedure is ingericht en wordt uitgevoerd, en voor de wijze waarop het procesrecht dient te worden geïnterpreteerd.³⁰

Beginselen van behoorlijke rechtspraak kunnen als volgt worden gedefinieerd.

Rechtsnormen die in het recht van een bepaalde plaats en tijd als toetsingsnorm fungeren voor de rechtmatigheid van een (voorgenomen) gedraging of (rechts-)handeling van de rechter of de medewerkers van de rechterlijke organisatie in het kader van de procedure bij de rechter: rechtsnormen die gradueel verschillen van rechtsregels.³¹

In dit hoofdstuk wordt beschreven wat deze beginselen zijn en hoe zij naar de huidige rechtsontwikkelingen, die (nog) nauwelijks worden beïnvloed door ontwikkelingen in de ICT, dienen te worden geïnterpreteerd. In de volgende hoofdstukken komt de invloed van ICT op (de interpretatie van) de beginselen aan de orde. Het doel van dit hoofdstuk is *niet* om een uitputtend overzicht te geven van de theoretische en praktische betekenis van de beginselen voor de procedure bij de rechter. Voor dit overzicht verwijs ik naar hét ijkpunt in de discussie over behoorlijke rechtspraak: de dissertatie van De Waard.³²

30. Dit is vanzelfsprekend afhankelijk van de ruimte die het procesrecht biedt voor nadere interpretatie.

31. Vgl. De Waard 1987, p. 97: '(...) rechtsbeginselen (...) worden opgevat als rechtsnormen, die een sterk ethische lading hebben en in het recht van een bepaalde plaats en tijd als toetsingsnorm voor de rechtmatigheid van (voorgenomen) gedraging of (rechts)handeling fungeren; rechtsnormen die gradueel verschillen van rechtsregels'; Zie ook: Nieuwenhuis 1979, p. 4-5.

32. De Waard 1987.

Verantwoordelijkheid van de drie staatsmachten

De wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht hebben hun eigen verantwoordelijkheid in de zorg voor behoorlijke rechtspraak. Van de wetgever wordt verwacht dat hij wetten maakt die de rechterlijke organisatie als geheel en de individuele rechter in het bijzonder houvast bieden en richtlijnen geven voor de wijze waarop de procedure wordt gevoerd. Van de uitvoerende macht mag worden verwacht dat hij de rechterlijke macht voorziet van voldoende financiële middelen. Maar ook dat hij – samen met de rechterlijke organisatie zelf – beleid voert dat houvast biedt aan gerechten en rechters ten aanzien van de vraag wat – in het licht van de politieke en maatschappelijke behoeften – als (de toegang tot) behoorlijke rechtspraak moet worden beschouwd. De verantwoordelijkheid van de rechterlijke organisatie zelf ten aanzien van de zorg voor behoorlijke rechtspraak komt vooral tot uitdrukking in artikel 94 van de Wet op de rechterlijke organisatie. Hierin staat dat de Raad voor de rechtspraak tot taak heeft ondersteuning te bieden aan activiteiten van de gerechten die zijn gericht op uniforme rechtstoepassing en bevordering van de juridische kwaliteit. Rechtspraak is, zoals Vlemminx en De Waard het noemen, een “prestatieplicht voor samenwerkende staatsmachten”.³³

In dit hoofdstuk gaat het echter niet, althans niet in de eerste plaats, om de ‘wie-vraag’ of de ‘hoe-vraag’. Het gaat om de ‘wat-vraag’: wat zijn beginselen van behoorlijke rechtspraak? De vraag wie er verantwoordelijk voor is dat aan de beginselen wordt voldaan en op welke manier dat gebeurt, is hier minder relevant. In de conclusie van dit onderzoek wordt nader op de verdeling van verantwoordelijkheden ingegaan.

2.2 Artikel 6 EVRM als algemeen kader voor behoorlijke rechtspraak

Zoals in de vorige paragraaf aangegeven kan de dissertatie van De Waard worden beschouwd als hét ijkpunt in de discussie over behoorlijke rechtspraak. Hij formuleerde in 1987 vier beginselen: het decisiebeginsel, het verdedigingsbeginsel, het onpartijdigheidsbeginsel en het motiveringsbeginsel. Het decisiebeginsel omvat het recht op toegang tot de rechter en het recht op een beslissing binnen redelijke termijn. Het verdedigingsbeginsel, ook wel het beginsel van hoor en wederhoor genoemd, omvat het recht op een gelijkwaardige positie van beide partijen in de procedure. Het onpartijdigheidsbeginsel omvat het recht op een onafhankelijke en onpartijdige rechter en het motiveringsbeginsel het recht op een begrijpelijke en deugdelijke motivering.

De Waard baseerde zijn beginselen in 1987 mede op artikel 6 EVRM.³⁴ Na 1987 is het belang dat aan artikel 6 EVRM wordt toegekend, alleen maar groter geworden. Tegenwoordig wordt het – mede als gevolg van de omvangrijke jurisprudentie van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens over dit artikel – als het belangrijkste kader

33. Vlemminx 1994; De Waard 1994.

34. De Waard 1987, p. 7.

voor behoorlijke rechtspraak beschouwd.³⁵ Een tweede reden hiervoor is dat de Nederlandse Grondwet nauwelijks aangeeft wat behoorlijke rechtspraak is. In het grondrechtenhoofdstuk van de Grondwet wordt slechts het recht op toegang tot de rechter genoemd (art. 17). Verder wordt in het zesde hoofdstuk van de Grondwet in artikel 121 aangegeven dat terechtzittingen in het openbaar plaatsvinden, de vonnissen de gronden inhouden waarop zij rusten en dat de uitspraak in het openbaar geschiedt. De Waard pleit dan ook voor opname van het grondrecht op een eerlijk proces in de Grondwet.³⁶

Het belang van artikel 6 EVRM blijkt bijvoorbeeld ook uit de wijze waarop het begrip ‘juridische kwaliteit van rechtspraak’ in de Wet op de rechterlijke organisatie wordt omschreven: “De juridische kwaliteit heeft – mede in het licht van artikel 6 EVRM – betrekking op juridische waarden als onpartijdigheid, rechtsgelijkheid, afdoening binnen redelijke termijn en een eerlijke en zorgvuldige procesvoering”.³⁷ Ook RechtspraakQ, het gemeenschappelijke en overkoepelende kwaliteitssysteem van de Raad voor de rechtspraak is in sterke mate verbonden aan artikel 6 EVRM. RechtspraakQ bevat de volgende kwaliteitscriteria: onpartijdigheid en integriteit, deskundigheid, bejegening, rechtseenheid, snelheid en tijdigheid.³⁸

Artikel 6, lid 1 EVRM luidt:

Bij het vaststellen van zijn burgerlijke rechten en verplichtingen³⁹ of bij het bepalen van de gegrondheid van een tegen hem ingestelde vervolging heeft een ieder recht op een eerlijke en openbare behandeling van zijn zaak, binnen een redelijke termijn, door een onafhankelijk en onpartijdig gerecht dat bij de wet is ingesteld. De uitspraak moet in het openbaar worden gewezen maar de toegang tot de rechtszaal kan aan de pers en het publiek worden ontzegd, gedurende de gehele terechtzitting of een deel daarvan, in het belang van de goede zeden, van de openbare orde of nationale veiligheid in een democratische samenleving, wanneer de belangen van minderjarigen of de bescherming van het privéleven van procespartijen dit eisen of, in die mate als door de rechter onder bijzon-

35. Zie ook: Brenninkmeijer 1995, p. 26-33.

36. De Waard 1995, p. 435-450.

37. *Kamerstukken II 1999/2000*, 27 182, nr. 3, p. 21-23.

38. Hidma en Van der Kam 2005, p. 185-188.

39. De formuleringen ‘burgerlijke rechten en verplichtingen’ en ‘het bepalen van de gegrondheid van een tegen hem ingestelde vervolging’ betekenen, strikt genomen, dat art. 6 EVRM niet van toepassing is op bestuursrechtelijke procedures. Het is echter vaste jurisprudentie van het Hof dat ook sprake kan zijn van burgerlijke rechten en verplichtingen als het geschil primair een bestuursrechtelijk geding betreft, maar de publiekrechtelijke rechtsvraag van direct belang is voor iemands burgerlijke rechten en verplichtingen. Bovendien is in de literatuur gepleit voor een brede interpretatie van het artikel, onder andere door Hirsch Ballin (1983, p. 12) en Viering (1994, p.198).

dere omstandigheden strikt noodzakelijk wordt geoordeeld, wanneer de openbaarheid de belangen van een behoorlijke rechtspleging zou schaden.⁴⁰

In het tweede en derde lid van artikel 6 EVRM wordt ingegaan op beginselen die specifiek voor het strafproces gelden.⁴¹ Deze beginselen worden in het kader van het onderhavige onderzoek buiten beschouwing gelaten. Het doel van het onderzoek is immers een rechtsgebiedoverstijgend kader te ontwikkelen. De beginselen die in beschouwing worden genomen, zijn daarom ook die beginselen die rechtsgebiedoverstijgend zijn. Bovendien hebben de in lid 2 en 3 van artikel 6 EVRM genoemde beginselen voor een belangrijk deel betrekking op het functioneren van het Openbaar Ministerie. Ook zijn functioneren blijft hier buiten beschouwing. Evenmin wordt ingegaan op de rol van de advocaat of andere procesdeelnemers, die evenzeer in staat zijn beginselen van behoorlijke rechtspraak te schenden. Het gaat om de kwaliteit van rechtspraak. Het onderzoek beperkt zich daarom tot het functioneren van de rechter en de rechterlijke organisatie en tot de inrichting van de rechterlijke procedure.

Deze inperking in acht nemend, worden in de literatuur vier belangrijke beginselen van behoorlijke rechtspraak uit de bovenstaande verdragstekst gedestilleerd: openbaarheid van rechtspraak, berechting binnen redelijke termijn, onafhankelijke en onpartijdige rechtspraak en een eerlijke behandeling.⁴² Op grond van de jurisprudentie van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (verder: EHRM) wordt ook het recht op

40. Art. 14 IVBPR (Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten) bevat een vergelijkbare bepaling.

41. Het tweede en derde lid van art. 6 EVRM luiden:

- “2. Een ieder tegen wie een vervolging is ingesteld, wordt voor onschuldig gehouden totdat zijn schuld in rechte is komen vast te staan.
3. Een ieder tegen wie een vervolging is ingesteld, heeft in het bijzonder de volgende rechten:
 - a. onverwijld, in een taal die hij verstaat en in bijzonderheden, op de hoogte te worden gesteld van de aard en de reden van de tegen hem ingebrachte beschuldiging;
 - b. te beschikken over de tijd en faciliteiten die nodig zijn voor de voorbereiding van zijn verdediging;
 - c. zich zelf te verdedigen of daarbij de bijstand te hebben van een raadsman naar eigen keuze of, indien hij niet over voldoende middelen beschikt om een raadsman te bekostigen, kosteloos door een toegevoegd advocaat te kunnen worden bijgestaan, indien de belangen van een behoorlijke rechtspleging dit eisen;
 - d. de getuigen à charge te ondervragen of te doen ondervragen en het oproepen en de ondervraging van getuigen à décharge te doen geschieden onder dezelfde voorwaarden als het geval is met de getuigen à charge;
 - e. zich kosteloos te doen bijstaan door een tolk, indien hij de taal die ter terechtzitting wordt gebezigd niet verstaat of niet spreekt.”

42. Om tot deze selectie te komen en om de analyse te kunnen ondersteunen met jurisprudentie is onder andere gebruikgemaakt van de analyse van art. 6 EVRM in: Schuurman & Jordens 2003; Rimaque en De Smet 2002; Smits 1996.

toegang tot de rechter als een essentieel onderdeel van het artikel beschouwd.⁴³ Daardoor komen we op vijf belangrijke beginselen. Het beginsel dat berechting dient te geschieden door een gerecht dat bij de wet is ingesteld, wordt in deze studie buiten beschouwing gelaten omdat het onderzoek zich beperkt tot de procedure bij de rechter. Het gaat daarom per definitie over gerechten die bij de wet zijn ingesteld.

De vijf beginselen van behoorlijke rechtspraak die worden gebruikt als kader voor het onderzoek zijn:

- toegankelijkheid van rechtspraak;
- openbaarheid van rechtspraak;
- berechting binnen redelijke termijn;
- onafhankelijkheid en onpartijdigheid;
- een eerlijke behandeling.

2.3 Beginselen van behoorlijke rechtspraak

De vijf beginselen zijn, zoals de in paragraaf 2.1 gebruikte definitie aangeeft, rechtsnormen die betrekking hebben op het recht van een bepaalde plaats en tijd. Het EHRM stelt over het EVRM dat het “a living instrument” is “which (...) must be interpreted in the light of present-day conditions”.⁴⁴ In deze paragraaf wordt beschreven wat volgens de huidige jurisprudentie van het EHRM de interpretatie van bovengenoemde beginselen is.

Toegankelijkheid van rechtspraak

Het recht op toegankelijkheid van rechtspraak betekent dat zowel de toegang tot de rechter in formele, wettelijke zin gewaarborgd moet zijn, als de toegang in praktische zin. Beperkingen op de toegankelijkheid, zoals de betaling van griffierechten of het stellen van een beroepstermijn zijn toegelaten, mits het niet gaat om een aantasting van de essentie van het recht op toegang, de beperking een legitiem doel beoogt te dienen en er sprake is van evenredigheid tussen het legitieme doel en de ingestelde beperking.⁴⁵

De toegankelijkheid van rechtspraak heeft vooral betrekking op de fase waarin de procedure bij de rechter aanhangig wordt gemaakt. Ook is de toegankelijkheid van belang bij de uitwisseling van gegevens en informatie tussen advocaten, ketenpartners en de gerechten.

43. Zie EHRM 21 februari 1975, zaak 4451/70, Series A, 18 (Golder/United Kingdom); NJ 1975, 462 en Smits 1996, p. 17-18.

44. EHRM, 25 april 1978, zaak 5858/72, Series A, 26 (Tyrer/ Verenigd Koninkrijk).

45. EHRM, 28 mei 1985, zaak 8225/78, Series A, 93 (Ashingdane/ Verenigd Koninkrijk); NJ 1991, 623.

Openbaarheid van rechtspraak

Het recht op openbaarheid van rechtspraak omvat het recht op een openbare zitting en het recht om bij de zitting aanwezig te kunnen zijn.⁴⁶ Ook betekent het dat vonnissen in het openbaar dienen te worden gewezen. Zoals in de tweede zin van artikel 6 EVRM staat, kan de zitting onder bepaalde omstandigheden achter gesloten deuren plaatsvinden. Dat kan het geval zijn als het belang van de goede zeden, de openbare orde of nationale veiligheid, de belangen van minderjarigen of de privacy van procespartijen dit eisen of wanneer de openbaarheid het belang van een *behoorlijke rechtspleging* zou schaden. Het EHRM heeft als hoofdregel uitgesproken dat een zaak in elk geval door één rechterlijke instantie in de openbaarheid moet worden behandeld. Ten aanzien van de eis dat de rechterlijke uitspraak in het openbaar moet worden gedaan, heeft het EHRM bepaald dat het voldoende kan zijn de tekst van de uitspraak in een voor het publiek toegankelijke griffie neer te leggen,⁴⁷ aan procespartijen op te sturen⁴⁸ of deze ter griffie voor eenieder beschikbaar te stellen die kan aantonen belanghebbend te zijn.⁴⁹

De openbaarheid heeft vooral betrekking op: de fase waarin de zitting plaatsvindt, de fase waarin de uitspraak wordt gedaan en tijdens de publicatie of bekendmaking van het vonnis.

Berechting binnen redelijke termijn

De procedure dient binnen redelijke termijn te zijn afgerond.⁵⁰ Onder omstandigheden dienen – al dan niet verplichte – voorprocedures, zoals de bezwaarschriftfase, te worden meegeteld bij het bepalen van de termijn.⁵¹ De termijn eindigt als onherroepelijk op het geschil is beslist.⁵² Bij het bepalen van de redelijke termijn is het moment waarop de procedure begint van belang. In het strafrecht is dat het moment waarop verdachten worden gedagvaard, in civiele en bestuursrechtelijke processen is het de dag waarop het beroep wordt ingesteld of de dagvaarding wordt uitgebracht. Het EHRM legt de lidstaten een verplichting op om hun rechtssysteem zodanig te organiseren, dat de gerechten aan artikel 6 EVRM kunnen voldoen, en dus ook dat zij voldoen aan de eis van berechting binnen redelijke termijn. Een langere duur van de procedure als gevolg van een plotselinge

46. EHRM, 8 december 1983, zaak 7984/77, Series A, 71 (Pretto e.a./Italië).

47. EHRM, 8 december 1983, zaak 7984/77, Series A, 71 (Pretto e.a./Italië).

48. EHRM, 8 december 1983, zaak 8273/78, Series A, 72 (Axen/ Duitsland).

49. EHRM, 22 februari 1984, zaak 8209/78, Series A, 74 (Sutter/ Zwitserland).

50. EHRM, 27 oktober 1994, zaak 12539/86, Series A, 293B (Katte Klitsche de la Grange/ Italië).

51. EHRM, 9 december 1994, zaak 19005/91, 19006/91, Series A, 304 (Schouten & Meldrum/ Nederland; NJCM-Bulletin 1995, 466).

52. EHRM, 28 juni 1978, Series A, 27 (König/Duitsland); NJ 1980/54; EHRM, 15 juli 1982, zaak 8130/78, Series A, 51 (Eckle/Duitsland).

toename van het aantal rechtszaken, valt een lidstaat niet aan te rekenen als direct maatregelen worden genomen om de aanhangige zaken sneller af te handelen.⁵³

Het Hof heeft vier criteria ontwikkeld om te kunnen beoordelen of sprake is van een onredelijke termijn: (a) de ingewikkeldheid van de zaak, (b) het gedrag van de partijen, (c) het belang van de partijen en (d) de bestuurlijke en rechterlijke activiteit.⁵⁴ De ingewikkeldheid van een zaak kan reden zijn voor een vertraagde afhandeling.⁵⁵ Ook procespartijen zijn gehouden mee te werken aan een voortvarend verloop van de procedure en een bijzonder belang van een van de procespartijen kan reden zijn voor een versnelde behandeling.⁵⁶

De berechting binnen redelijke termijn raakt diverse onderdelen van de procedure: het aanhangig maken ervan, de gegevensuitwisseling met het gerecht, de administratieve voorbereiding van de zitting, de inhoudelijke voorbereiding, de zitting zelf, de beslissing en de motivering van het vonnis. Alle fasen dienen met de nodige voortvarendheid te verlopen.

Onafhankelijkheid en onpartijdigheid

Het EHRM drukt het beginsel van onafhankelijkheid als volgt uit:

“In determining whether a body can be considered to be ‘independent’ – notably of the executive and of the parties to the case (...) – the Court has had regard to the manner of appointment of its members and the duration of the term of office (...), the existence of guarantees against outside pressure (...) and the question whether the body presents an appearance of independence (...).”⁵⁷

Het Hof houdt dus rekening met de wijze waarop rechters worden benoemd, met de aanstellingstermijn, de druk van buitenaf en de indruk die wordt gewekt ten aanzien van hun onafhankelijkheid. Het feit dat, bijvoorbeeld, de minister rechters benoemt, kan strijd opleveren met het recht op onafhankelijkheid als de minister partij is in een geding.⁵⁸ Uit het citaat blijkt dat het beginsel van onafhankelijkheid in sterke mate verbonden is aan de eis van onpartijdigheid, omdat wordt gesproken van onafhankelijkheid van de uitvoerende macht *en van de partijen*.

53. EHRM, 6 mei 1981, zaak 7759/77, Series A, 42 (Büchholz/ Duitsland); NJ 1987, 827; NJCM-Bulletin 1982, 30.

54. EHRM, 28 juni 1978, Series A, 27 (König/Duitsland); NJ 1980/54.

55. EHRM, 8 december 1983, zaak 7984/77, Series A, 71 (Pretto e.a./ Italië).

56. EHRM, 8 december 1983, zaak 7984/77, Series A, 71 (Pretto e.a./ Italië).

57. EHRM, 28 juni 1984, zaak 7819/77, 7878/77, Series A, 80 (Campbell & Fell/ Verenigd Koninkrijk).

58. EHRM, 8 juli 1986, Series A, 102 (Lithgow and others/ Verenigd Koninkrijk).

Het beginsel van onpartijdigheid kan worden onderscheiden in *subjectieve* en *objectieve* onpartijdigheid. Subjectieve onpartijdigheid betekent dat de rechter zijn professionele overtuiging de doorslag laat geven bij het beslissen in een bepaalde zaak. Deze subjectieve onpartijdigheid wordt verondersteld aanwezig te zijn, tenzij er bewijs is van het tegendeel. Met andere woorden: we vertrouwen op de subjectieve onpartijdigheid van de rechter. De *objectieve* onpartijdigheid impliceert dat ook een zekere objectivering van zijn onpartijdigheid noodzakelijk is. Er mogen geen redenen aanwezig zijn om te veronderstellen dat de rechter partijdig is. Anders gezegd: ook het wekken van de schijn van partijdigheid moet worden voorkomen.⁵⁹ Dat kan bijvoorbeeld het geval zijn als een rechter die leiding heeft gegeven aan het vooronderzoek, ook in de hoofdzaak beslist.⁶⁰ Ook tijdens de zitting dient de rechter blijf te geven van een 'onpartijdige houding'.⁶¹

De onafhankelijkheid en onpartijdigheid hebben vooral betrekking op de fasen waarin de rechter tot zijn beslissing komt: bij de inhoudelijke voorbereiding van de zitting, tijdens de zitting en bij de beslissing en motivering. Dit betekent overigens niet dat zich in theorie geen schendingen van de onafhankelijkheid en onpartijdigheid in andere fasen kunnen voordoen. Het recht concentreert zich echter rond de genoemde fasen.

In de door de rechterlijke macht zelf ontwikkelde 'Leidraad onpartijdigheid' wordt gesteld dat de rechter weliswaar niet vrij is van persoonlijke opvattingen over bepaalde maatschappelijke, politieke en ethische kwesties, maar dat zijn opdracht is zich van deze opvattingen – met inbegrip van sympathieën en antipathieën – bewust te zijn en te trachten daarvan bij de totstandkoming van zijn professionele oordeel afstand te nemen.⁶² De rechter dient, met andere woorden, zelf te waken over zijn onpartijdigheid. De gerechten hebben echter, zo stelt ook de voornoemde Leidraad, een aantal middelen ter bevordering van een onpartijdige rechtspraak, zoals het indelen in kamers en het toedelen van zaken.

Een eerlijke behandeling

Het recht op een eerlijke behandeling heeft drie kenmerken: het recht op tegenspraak, het recht op gelijkheid der wapenen (equality of arms) en het recht op een deugdelijke motivering. Het recht op tegenspraak betekent dat procespartijen zich moeten kunnen verdedigen tegen of kunnen reageren op een beschuldiging of bewering van de andere partij. Het omvat ook het recht op tijd en faciliteiten ter voorbereiding op een zaak.⁶³ In het derde lid van artikel 6 EVRM komt een aantal elementen van het recht op tegen-

59. EHRM, 1 oktober 1982, zaak 8692/79, Series A, 53 (Piersack/ België).

60. EHRM, 26 oktober 1984, zaak 9186/80, Series A, 86 (De Cubber/ België); NJ 1988, 744; NJCM-Bulletin 1985, 21.

61. Zie ook: Ter Voert en Kuppens 2002, p. 199.

62. <http://www.rechtspraak.nl/Naar+de+rechter/Landelijke+regelingen/Algemeen/Leidraad+onpartijdigheid+van+de+rechter.htm>

63. Art. 6 lid 3 (b) EVRM.

spraak aan de orde: het recht om getuigen à charge en à décharge en deskundigen op te roepen,⁶⁴ te ondervragen of te doen ondervragen en het recht om zich te kunnen verdedigen en dus aanwezig te kunnen zijn op de zitting.⁶⁵ Een verdachte in het strafrecht heeft het recht om te zwijgen en niet tegen zichzelf hoeven te getuigen.⁶⁶

Het recht op gelijkheid der wapenen betekent dat beide partijen over dezelfde middelen kunnen beschikken om hun belangen te verdedigen of hun rechtspositie aan de rechter duidelijk te maken.⁶⁷ Een rechtsgeding moet, zoals Van der Velde het uitdrukt, met open vizier worden gestreden, partijen dienen over en weer de beschikking te krijgen over documenten op het moment dat deze worden ingebracht en van belang kunnen zijn voor de te nemen beslissing.⁶⁸ Een element van het recht op tegenspraak en gelijkheid der wapenen is dat het bewijs door de rechter tijdens de zitting wordt gepresenteerd en dat het dossier wordt doorgenomen.

Het recht op een deugdelijke motivering is het derde kenmerk van een eerlijke behandeling. Het EHRM omschrijft dit recht als volgt:

*“The Court reiterates that Article 6 obliges the courts to give reasons for their judgments, but cannot be understood as requiring a detailed answer to every argument. The extent to which this duty to give reasons applies may vary according to the nature of the decision.”*⁶⁹

De argumenten die de rechter gebruikt moeten juridisch gerechtvaardigd en overtuigend zijn, ter zake doen en de beslissing kunnen dragen. De motiveringsplicht omvat geen recht op een gedetailleerd antwoord op elk argument dat wordt ingebracht.⁷⁰

De eerlijke behandeling raakt volgens de jurisprudentie van het EHRM vooral de zitting, de beslissing en de motivering. Net als bij de andere beginselen het geval is, kunnen gebreken in andere fasen uiteindelijk leiden tot een schending van dit beginsel.

64. EHRM, 28 augustus 1991, zaak 11170/84, Series A, 211 (Brandstetter/ Oostenrijk).

65. EHRM, 12 februari 1985, zaak 9024/80, Series A, 89 (Colozza/ Italië); NJ 1986, 685.

66. EHRM, 25 februari 1993, zaak 10828/84, Series A, 256A (Funke/ Frankrijk); NJ 1993, 485; NJCM-Bulletin 1993, 584.

67. EHRM, 10 februari 1983, zaak 7299/75, 7496/76, Series A, 59 (Albert & le Compté/ België); NJ 1987, 315.

68. Van der Velde 2005, p. 4.

69. EHRM, 9 december 1994, zaak 18064/91, Series A, 303B (Hiro Balini/ Spanje); NJ 1997, 20.

70. EHRM, 19 april 1994, zaak 16034/90, Series A, 288 (Van de Hurk/ Nederland); NJ 1995, 462; NJCM-Bulletin 1994, 389.

2.4 Behoorlijke rechtspraak en het gebruik van ICT

Zoals aan het begin van dit hoofdstuk is gesteld, vormen beginselen van behoorlijke rechtspraak de belangrijkste juridische kwaliteitseisen die aan rechtspraak worden gesteld. De vijf geselecteerde beginselen uit artikel 6 EVRM dienen in elk geval te worden gewaarborgd, ook bij het gebruik van ICT voorafgaand aan en tijdens de procedure. Ook *E-Justice* moet toegankelijk, openbaar, onafhankelijk en onpartijdig zijn, moet binnen redelijke termijn verlopen en moet partijen een eerlijke behandeling bieden. Dit betekent dat wellicht extra beginselen dienen te worden geformuleerd, die zijn toegespitst op het gebruik van ICT en die uitdrukken dat aan ICT zowel kansen als risico's verbonden zijn. Allereerst wordt hieronder echter een overkoepelende norm besproken: ICT moet worden gebruikt als het de kwaliteit van de procedure verbetert.

Technologie verplicht

Voor de rechterlijke organisatie geldt op dit moment nog geen enkele wettelijke verplichting om gebruik te maken van wat voor toepassingen van ICT dan ook. Hier komt binnenkort verandering in, bij de verplichting om nevenbetrekkingen van rechterlijke ambtenaren en rechterlijke ambtenaren in opleiding – een aanpassing van de Wet rechtspositie rechterlijke ambtenaren – op het internet te publiceren.⁷¹

Deze regeling heeft tot doel het publieke vertrouwen in de onafhankelijkheid en onpartijdigheid van de rechter te waarborgen. Het bevat de bepaling dat rechterlijke ambtenaren dienen aan te geven welke nevenbetrekkingen zij vervullen en dat gegevens over nevenbetrekkingen worden opgenomen in een openbaar register. Artikel 44 lid 4 vermeldt:

“Het register wordt in elektronische vorm openbaar gemaakt en kan tevens worden ingezien bij het desbetreffende gerecht, het desbetreffende parket dan wel het parket-generaal.”

In de Memorie van Toelichting bij deze bepaling is over de ‘elektronische vorm’ het volgende opgenomen:

“Aangezien maximale openbaarheid het vertrouwen in de rechterlijke organisatie ten goede komt, wordt voorgesteld (...) de verplichting op te nemen het register tevens in elektronische vorm openbaar te maken. Daarmee wordt bedoeld dat dat deel van het register op een website op internet moet worden geplaatst. (...) Naast openbaarmaking in elektronische vorm moet dat deel van het register binnen het desbetreffende gerecht of parket kunnen worden ingezien. Reden hiervoor is dat de elektronisering van de samen-

71. *Kamerstukken II 2004/05, 29 937, nr. 2 en nr. 3.* Het wetsvoorstel ligt op dit moment (november 2006) ter bespreking bij de Tweede Kamer.

*leving niet ten koste mag gaan van hen die (nog) geen toegang hebben tot het elektronische verkeer.*⁷²

Naast deze wettelijke verplichting bestaan andere aanwijzingen dat er een verplichting voor de rechterlijke organisatie geldt om in bepaalde gevallen gebruik te maken van ICT. In het artikel met de titel ‘Technologie verplicht’ wordt gesteld dat zowel de praktische als de theoretische mogelijkheden van ICT de juridische verplichting met zich mee zouden kunnen brengen om deze mogelijkheden ook te benutten.⁷³ Dat wil zeggen: toepassingen van ICT die voor de overheid beschikbaar zijn of zouden behoren te zijn, dienen te worden gebruikt als de overheid haar taken daarmee beter kan verrichten. Deze stelling was gebaseerd op een aantal uitspraken van de Hoge Raad. Op 7 en 14 februari 1995 bepaalde de Hoge Raad dat een verdachte niet gedagvaard mag worden ‘zonder bekende woon- of verblijfplaats’, als hij gedetineerd is en dit feit bij het Openbaar Ministerie bekend is of redelijkerwijs kan zijn.⁷⁴ Om te bepalen of de detentie bekend is of kan zijn, heeft de Hoge Raad in deze arresten laten meewegen dat het Openbaar Ministerie de beschikking had over een systeem waarin gegevens waren opgenomen van alle personen die in een penitentiaire inrichting verbleven.⁷⁵ Met behulp van dit systeem is het op eenvoudige wijze mogelijk om te achterhalen of een verdachte gedetineerd is en, als dat het geval is, in welke inrichting. Het Openbaar Ministerie had dat in de twee genoemde zaken niet gedaan en de Hoge Raad verbond daar rechtsgevolgen aan: de dagvaarding werd nietig verklaard. Deze lijn is door de Hoge Raad vastgehouden, bijvoorbeeld op 12 maart 2002:

*“Het is de Hoge Raad echter bekend dat inmiddels een geautomatiseerd informatie-systeem in gebruik is waardoor het mogelijk is na te gaan of de verdachte – ongeacht de titel van de vrijheidsbeneming – in een Nederlandse gevangenis of een huis van bewaring verblijft. Het onderzoek zal zich dus daartoe moeten uitstrekken.”*⁷⁶

In het genoemde artikel wordt verondersteld dat deze uitspraken van de Hoge Raad in de toekomst wellicht een bredere betekenis zouden kunnen krijgen. Dat wil zeggen: misschien is het Openbaar Ministerie niet alleen verplicht om toepassingen van ICT in te zetten waarover het, om wat voor reden dan ook, beschikt, maar ook om toepassingen aan te schaffen en te gebruiken die in de samenleving op grote schaal worden toegepast. Tevens wordt gesteld dat niet alleen het Openbaar Ministerie, maar ook andere over-

72. De laatste zin heeft betrekking op het vraagstuk van nevenschikking of verdringing, dat in paragraaf 4.2 wordt besproken.

73. Van den Hoogen 1997.

74. HR 7 februari 1995, NJ 1995, 618; HR 14 februari 1995, NJ 1995, 536.

75. Het VIP-systeem (Verwijzingsindex personen).

76. HR 12 maart 2002, LJN AD5163.

heidsorganisaties, zoals de rechterlijke macht, een zekere verplichting zouden kunnen hebben om ICT te gebruiken. Deze norm is in juridische zin op dit moment nog niet volledig uitgekristalliseerd, maar de contouren ervan zijn al wel duidelijk. Zo duidelijk, dat deze norm een algemene vooronderstelling van dit onderzoek vormt: toepassingen van ICT dienen door de rechterlijke organisatie te worden gebruikt, indien zij de kwaliteit van rechtspraak verbeteren. Naar deze algemene norm zal een aantal malen worden verwezen bij het formuleren van diverse concrete beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak.

Voordat deze beginselen worden geformuleerd, wordt in het volgende hoofdstuk beschreven wat onder de elektronische, door middel van toepassingen van ICT ondersteunde, procedure kan worden verstaan. Vanaf het vierde hoofdstuk wordt dan per beginsel van behoorlijke rechtspraak een aantal nadere normen voor '*E-Justice*' geformuleerd.

3 Elektronische rechtspraak

3.1 Hoofdlijnen

Het beschrijven van elektronische rechtspraak gebeurt niet in abstracte, conceptuele zin, maar aan de hand van de praktijk. De nadruk ligt op toepassingen van ICT die al worden gebruikt binnen de rechterlijke macht of waarvan het aannemelijk is dat zij op korte termijn in Nederland zullen worden gebruikt.⁷⁷ Alleen waar het de beschrijving van computerrechtspraak betreft wordt – ten dele – afgeweken van dit uitgangspunt, vanwege het bijzondere belang dat in het licht van dit onderzoek aan deze vorm van rechtspraak moet worden toegekend.⁷⁸

Een van de risico's van onderzoek naar toepassingen van ICT, is dat de beschreven toepassingen relatief snel hun actualiteit of relevantie verliezen. Om te voorkomen dat daarmee ook de te ontwikkelen beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak hun waarde verliezen, wordt de elektronische procedure op hoofdlijnen besproken, aan de hand van een aantal innovatieve toepassingen van ICT. Met andere woorden: dit hoofdstuk biedt *geen* volledig inzicht in alle denkbare aspecten van een door ICT ondersteunde procedure.

Een beschrijving op hoofdlijnen impliceert dat een aantal keuzen is gemaakt. De eerste is dat geen aandacht wordt besteed aan systemen en toepassingen die behoren tot de zogenaamde kantoorautomatisering, zoals tekstverwerkingssoftware,⁷⁹ scanners of printapparatuur.⁸⁰ Ook toepassingen die zijn gericht op het genereren van bestuurlijke en managementinformatie en op een nauwkeuriger verantwoording van de rechterlijke macht, zoals de projecten *InfoRM*, *Kengetallen* en *Kwaliteit in de bekostiging*, vallen bui-

77. Zie ook paragraaf 1.5.

78. Onder computerrechtspraak wordt dan wel verstaan: geautomatiseerde rechtspraak in eenvoudige standaardgevallen.

79. Een toepassing van tekstverwerking die wel zijdelings wordt beschreven is Just-Word, een extra functie van Word waarmee tekstblokken kunnen worden aangemaakt; zie paragraaf 8.2.

80. Al is het vaak lastig om aan te geven welke toepassingen wél en niet tot de kantoorautomatisering moeten worden gerekend. Zie over dit onderwerp: Matthijssen, Voermans en Weusten 2002.

ten de beschrijving van dit hoofdstuk.⁸¹ De nadruk ligt op toepassingen die direct betekenis hebben voor de juridische kwaliteit van het primaire proces.⁸²

De tweede keuze is dat alleen toepassingen worden beschreven die zowel een zekere actualiteit als een zekere *toekomstvastheid* bezitten. Systemen die op dit moment als verouderd kunnen worden beschouwd en waarvan vervanging op korte termijn is voorzien, worden niet beschreven.⁸³ Voorbeelden hiervan zijn voor het strafrecht: Strafrecht administratie systeem (SAS), Administratie rechter-commissaris in strafzaken (ARC) en Procesvoering in strafzaken bij de gerechtshoven (IPAS); voor het bestuursrecht: Berber⁸⁴ en voor het civiele recht: Civiel⁸⁵, NKP⁸⁶, Cirad/Rekest⁸⁷ en Bopzis.⁸⁸ Deze systemen, die onder andere de gegevens van procespartijen en andere betrokkenen, de wijze van afdoening en de doorlooptijden registreren, worden binnenkort vervangen door de systemen GPS (Geïntegreerd Processysteem Strafrecht), NIAS (Nieuw Appelsysteem Strafzaken) en REIS (Rechtspraak Informatie Systeem). Deze systemen zijn nog niet (volledig) in werking, maar het is wel aannemelijk dat zij binnen afzienbare termijn zullen worden gebruikt.

Met 'toekomstvastheid' wordt bedoeld dat systemen waarvan onduidelijk is of zij ooit zullen worden toegepast binnen de rechterlijke macht, niet worden beschreven. Voorbeelden hiervan zijn 'expertsystemen', die in complexe zaken zelfstandig beslissingen kunnen nemen en zogenaamde 'agents', die zelfstandig op zoek gaan naar bruikbare gegevens in databanken, dossiers en op het internet. Ik verwijs hiervoor naar literatuur van, onder andere, Van den Herik en Oskamp.⁸⁹

Zoals in de inleiding is aangegeven, wordt van elektronische rechtspraak alleen gesproken als de procedure geheel of gedeeltelijk elektronisch verloopt of wordt ondersteund met behulp van ICT. Het gaat daarbij om het gebruik van ICT door de leden van de

81. Het programma InfoRM heeft als doelstelling het verbeteren van de beleids- en managementinformatie binnen de rechterlijke organisatie. Zie: Raad voor de rechtspraak, Jaarplan 2006, p.18.

82. Managementinformatiesystemen kunnen het functioneren van rechters wel beïnvloeden als deze informatie, bijvoorbeeld, wordt gebruikt door een gerechtsbestuur of door de Raad voor de rechtspraak om het werk van de rechter te beoordelen. Een rechter zou zich daardoor minder onafhankelijk kunnen voelen. Op deze, meer indirecte, betekenis van ICT voor de rechterlijke procedure wordt in dit onderzoek niet ingegaan.

83. Zie voor een beschrijving van deze systemen: Rademaker 1996.

84. Op dit moment (november 2006) wordt in verband met de vertraagde oplevering van het systeem REIS gewerkt aan een 'revitalisering' van Berber.

85. Procesvoering in civiele zaken bij de rechtbanken.

86. Procesvoering bij de kantonsectoren bij de rechtbanken.

87. Procesvoering in civiele zaken bij de gerechtshoven.

88. Procesvoering in zaken bij de rechtbanken betreffende de Wet bijzondere opname in psychiatrische ziekenhuizen.

89. Oskamp 2002; Van den Herik 1991.

rechterlijke organisatie of om het gebruik van ICT dat door de leden van de rechterlijke organisatie mogelijk wordt gemaakt. Het gaat dus niet om het gebruik van ICT door procespartijen of andere betrokkenen bij de procedure, noch gaat het om het gebruik van ICT buiten de context van de procedure.⁹⁰

3.2 Relevante ICT-systemen

De elektronische procedure zal in dit hoofdstuk aan de hand van de volgende categorisering worden geanalyseerd:

- websites (3.3);
- elektronisch berichtenverkeer (3.4);
- digitaal dossier (3.5);
- courtroom technology (3.6);
- kennissystemen (3.7).

Voordat de elektronische procedure met behulp van deze indeling wordt beschreven, wordt een concreet toekomstbeeld vanuit de rechterlijke macht zelf geschetst. Deze schets bevat een bredere visie van Van Dijk en Reiling op de rechtspraak van de toekomst:

“Mocht procederen toch nodig zijn, dan kan allereerst online worden onderzocht hoe de rechter in het voorkomende geval zou beslissen. De rechtspraak heeft namelijk al de eigen uitspraken toegankelijk gemaakt en er zijn websites die deze uitspraken geanalyseerd hebben en daarom redelijk betrouwbare voorspellingen kunnen doen over de uitkomst van een rechtsgeding. Zo kan gefundeerd worden besloten om al of niet naar de rechter te gaan. Dat moet overigens niet al te letterlijk worden genomen. De zaak kan via het Internet aanhangig worden gemaakt op de centrale website van de rechtspraak. De relatieve competentie wordt minder belangrijk. Er zullen andere verdeelmechanismen van zaken komen tussen gerechten. (...) Wie hulp nodig heeft bij het aanhangig maken of bepleiten van zijn zaak of bij zijn standpunt goed te formuleren wordt geholpen door grotendeels geautomatiseerde assistentie. De systemen zorgen ervoor dat zaken zonder tegenspraak centraal geautomatiseerd worden afgehandeld en bij verweer worden verwezen naar het bevoegde gerecht. Bij de binnenkomst van een zaak wordt bekeken op welke wijze deze het best kan worden afgedaan. Daarvoor doet een intelligent systeem een voorstel. De procesvoering is geconcentreerd. De dossiers zijn digitaal beschikbaar. De wederpartij krijgt per e-mail de gelegenheid snel, bijvoorbeeld in beginsel binnen 24 uur verweer te voeren. Daarna vindt videoconferentie plaats.

90. Zie paragraaf 1.4. Er zal bijvoorbeeld niet worden ingegaan op het gebruik van ICT binnen de advocatuur, hoewel dit gebruik de elektronische procedure wel degelijk kan beïnvloeden; noch zal het gaan om het gebruik van ICT bij de opsporing en vervolging van strafbare feiten door politie en het Openbaar Ministerie, hoewel het aannemelijk is dat ook dit gebruik de procedure beïnvloedt.

Getuigen en/of deskundigen kunnen via telehoren hun verklaring afleggen. Identificatie kan aan de hand van biometrische kenmerken. Door authenticatiemogelijkheden, zoals de elektronische handtekening, kan elektronische informatie volledig bewijs opleveren. Dat kan allemaal binnen betrekkelijk korte tijd, want niemand hoeft te reizen om erbij te zijn. Kort daarop wordt de uitspraak gedaan. Die komt tot stand doordat een lerend systeem op basis van het digitale dossier van de zaak, van alle eerdere uitspraken, de wet, de jurisprudentie en de commentaren een afdoeningsvoorstel doet aan de rechter. De uitspraak wordt direct via Internet aan partijen gezonden. De doorlooptijd van de zaak in eerste aanleg is zo hooguit een paar weken.⁹¹

Het informatiebeleidsplan van de Raad voor de rechtspraak uit 2005 sluit voor een belangrijk deel aan bij deze visie. De Raad gaat ervan uit dat de volgende mogelijkheden op termijn beschikbaar zijn:

- elektronische beschikbaarheid van alle dossierstukken;
- zo veel mogelijk elektronisch berichtenverkeer;
- onafhankelijk van de fysieke locatie kan door medewerkers op dezelfde wijze worden gewerkt met de benodigde gegevens en systemen;
- alle automatiseerbare componenten van alle processen worden door systemen en niet door mensen uitgevoerd;
- volledige elektronische communicatie van externe partijen met de rechtspraak;
- geen onnodige drempels voor burgers in hun contacten met de rechtspraak;
- aan de mogelijkheden en uitdagingen van de digitale technologie wordt met aangepaste archivering en adequate beveiliging van gegevens invulling gegeven.⁹²

3.3 Websites

Rechtspraak.nl is met ongeveer 100.000 bezoekers per dag de belangrijkste website van de rechterlijke macht. De site bevat veel informatie over de procedure bij de rechter, een begrippenlijst, een rubriek met veelgestelde vragen, een kaart en een databank met de gerechtelijke indeling van Nederland,⁹³ klachtregelingen en landelijke reglementen.⁹⁴ Een belangrijk onderdeel van Rechtspraak.nl wordt gevormd door de geïntegreerde databank met een selectie van belangwekkende uitspraken. De site bevat daarnaast dagelijkse nieuwsberichten over uitspraken, een weekoverzicht van nieuw toegevoegde uitspraken,

91. Van Dijk en Reiling 2002, p. 289-293.

92. Raad voor de rechtspraak, *Informatiebeleidsplan 2005*.

93. De Databank gerechtelijke indeling bevat de namen van plaatsen, gemeenten, arrondissementen en hofressorten in hun onderling verband. Op deze manier kan, indien men een plaats zoekt, worden opgezocht in welke gemeente die plaats ligt en onder welk arrondissement en onder welk hofressort die plaats valt.

94. Landelijke rolreglementen, klachtenregelingen en landelijke richtlijnen, plus formulieren waarmee (op schriftelijke wijze) procedures kunnen worden gestart.

gepubliceerde uitspraken betreffende insolventies,⁹⁵ een Centraal Insolventieregister,⁹⁶ een Curateleregister, een register met nevenfuncties van rechters en deelsites van gerechten. Daarnaast bestaat de mogelijkheid van *dataleveranties*. Dat betekent dat op verzoek van derden (uitgevers, belastingdienst) uitspraken die op Rechtspraak.nl staan op geautomatiseerde wijze worden doorgeleverd in een op geautomatiseerde wijze te verwerken formaat (XML).⁹⁷

Het Roljournaal is een kosteloze service van Rechtspraak.nl voor advocaten die voorkomen op het tableau van een rechtbank. Advocatenkantoren die zich voor deze service hebben aangemeld, kunnen de actuele handelsrol⁹⁸ van de rechtbank via internet raadplegen. Het biedt een overzicht van alle lopende zaken van een bepaald kantoor bij een rechtbank op een bepaalde datum. Ook verschaft het een aantal zoekmogelijkheden, zoals het zoeken op zaaknummer, waarbij de historie van een zaak kan worden bekeken en een overzicht van verrichte proceshandelingen in een zaak, en het zoeken op partijgegevens. Het systeem biedt efficiencyvoordelen voor de griffie en de advocatenkantoren. De elektronische toegankelijkheid van de rol moet op termijn de afschaffing van het procesraat en elektronisch berichtenverkeer in het civiele recht mogelijk maken.⁹⁹

3.4 Elektronisch berichtenverkeer

Het elektronische berichtenverkeer heeft betrekking op het indienen van verzoeken en mededelingen, het indienen van processtukken ter griffie en de verzending van processtukken door de griffier. Dat kan bijvoorbeeld per e-mail gebeuren, maar ook met behulp van een zogenaamde *e-room*, een afgeschermd internetsite waar stukken naar toe kunnen worden gestuurd en kunnen worden bekeken. De Raad voor de rechtspraak heeft tot doel gesteld te bewerkstelligen dat op termijn alle externe partijen volledig elektronisch kunnen procederen bij de gerechten, dat het document- en gegevensverkeer zo veel mogelijk elektronisch is en dat de beveiliging van gegevens op adequaat niveau is.

Elektronisch berichtenverkeer is thans nog niet gebruikelijk. Wel is een aantal pilots van start gegaan waarin ervaring wordt opgedaan met deze vorm van berichtenuitwisseling en worden wettelijke belemmeringen weggenomen, zowel in het civiele als in het bestuurs- en het strafrecht. Ook in het strafrecht wordt, in het programma elektronisch

95. De term insolventies omvat faillissementen, surseances van betaling en schuldsanerungen van natuurlijke personen.

96. Het register geeft inzicht in de actuele solvabiliteit van bedrijven, instellingen en/of natuurlijke personen.

97. Extensible Markup Language. Zie: <http://nl.wikipedia.org/wiki/XML>

98. De handelsrol is het register van de bij de rechtbank aanhangige zaken. De rol geeft een typering van een zaak, de namen van de eiser en de gedaagde, de namen van de procureurs en de status van de zaak (rolbeschikking of vonnis).

99. *Kamerstukken II 2004/2005*, 24 252, nr. 4.

proces-verbaal (ePV)¹⁰⁰ en door PROGIS¹⁰¹, elektronische berichtenuitwisseling in de strafrechtketen nagestreefd. In het wetsvoorstel Afschaffing verplicht procuraat is een regeling gemaakt voor het elektronische berichtenverkeer in het civiele recht. Deze regeling sluit aan bij de regeling van het elektronische berichtenverkeer tussen burgers en bestuursorganen en bestuursorganen onderling, in de Wet elektronisch bestuurlijk verkeer.¹⁰² Deze regelingen worden nader besproken in het vierde hoofdstuk in de context van het recht op toegang tot de rechter.

De systemen REIS (Rechtspraak Informatie Systeem) en GPS (Geïntegreerd Proces-systeem Strafrecht) hebben mede tot doel elektronisch berichtenverkeer mogelijk te maken. Zij worden hieronder kort beschreven.

REIS

REIS heeft tot doel te komen tot een herbouw en nieuwbouw van informatiesystemen ten behoeve van de civiele en bestuursrechtspraak.¹⁰³ Het project is ingedeeld in twee fasen: de eerste fase (REIS 1) ziet op vervanging van de verzameling bestaande systemen door één nieuw systeem, met een vergelijkbare functionaliteit als de oude administratieve en zaakregistratiesystemen. De gerechtshoven zullen REIS 1 als eerste gebruiken. De tweede fase (REIS 2) heeft als doel nieuwe wensen te realiseren, zoals elektronisch berichtenverkeer, elektronische dossiers, integratie van registers en ondersteuning van archivering in een (deels) elektronische omgeving.

GPS

GPS is het nieuwe processysteem voor het strafrecht bij rechtbanken en parketten, waarbij het papieren strafdossier door een elektronisch dossier wordt vervangen. GPS wordt onder verantwoordelijkheid van het Openbaar Ministerie ontwikkeld. In GPS vervult een 'werkstroombesturingssysteem' een *regisseursrol* binnen de procedure. Het systeem zorgt ervoor dat bij elke zaak alle processtappen in de juiste volgorde worden doorlopen en dat termijnen worden bewaakt. Op die manier wordt het vrijwel onmogelijk een vervaltermijn te missen en worden aan tijd gerelateerde vormfouten voorkomen. GPS ondersteunt, in vergelijkbare mate als REIS, het elektronische berichtenverkeer. Het systeem heeft daarnaast faciliteiten om kennis te kunnen verzamelen over de verdachte, de omgeving en de context, ondersteunt de toegang tot een helder en compleet elektronisch dossier, kent standaard protocollen en modellen voor werkwijze en verschaft toegang tot managementinformatie

100. <http://www.e-pv.nl>

101. Programma Informatievoorziening Strafrechtketen.

102. *Kamerstukken II* 2001/2002, 28 483, nr. 1-2.

103. Het gaat om vervanging van de systemen Civiel, Berber, NKP, Cirad en Rekest.

voor dagelijkse sturing, beheer en beleidsvorming. Het doel is dat alle rechtbanken en gerechtshoven, op termijn, verplicht worden om met GPS te werken.¹⁰⁴

GPS¹⁰⁵ wordt in fasen ontwikkeld: Increment 1, Loopzaken¹⁰⁶ en Maatwerkzaken.

- Increment 1, het eerste deelsysteem ondersteunt alleen de zogenaamde ‘kale’ artikel 8 Wegenverkeerswettzaken, inclusief rijbewijsvordering.
- Loopzaken, het tweede deelsysteem, biedt ondersteuning aan intake, beoordeling, afdoening door de rechter, maar ook door het OM, en executie van zogenaamde loopzaken, waarbij het aangeleverde opsporingsonderzoek voldoende moet zijn voor verdere afhandeling.
- Maatwerkzaken, het derde deelsysteem, beperkt zich in de eerste fase tot meervoudige kamerzaken, preventieve hechtenis, gerechtelijk vooronderzoek en bijzondere opsporingsbevoegdheden. In de tweede fase komen ook andere zaken aan de orde.¹⁰⁷

Geldvordering online

Een derde voorbeeld van elektronisch berichtenverkeer is het project Geldvordering online. Dit project heeft tot doel betere dienstverlening aan justitiabelen te bieden en het automatisch verwerken van geldvorderingen die via het internet worden ingediend. De drempel om een geldvordering in te dienen en een executoriale titel te verkrijgen wordt op deze wijze verlaagd, de administratieve lasten voor het bedrijfsleven nemen af en voor de rechterlijke macht betekent het dat de (zittings-)capaciteit optimaal kan worden ingezet. De Raad voor de rechtspraak loopt met dit project vooruit op Europese regelgeving over een betalingsbevelprocedure inzake onbetwiste geldvorderingen en een eenvoudige procedure bij geringe geldvorderingen. Geldvordering online is een meer geavanceerde dienstverlening dan nu al plaatsvindt. Voor een aantal gerechtsdeurwaarders is het sinds 2003 mogelijk om met behulp van een cd-rom grote aantallen zaken in te dienen bij de sector kanton van de Rechtbank Amsterdam.

104. De eerste evaluaties bij de gerechten die GPS hebben getest, wijzen uit dat er grote kritiek is op de gebruikersvriendelijkheid van het systeem. Onduidelijk is wat dat betekent voor de voortgang van het – al sterk vertraagde – GPS.

105. Bij de Rechtbanken 's-Hertogenbosch en Amsterdam zijn de eerste experimenten met GPS van start gegaan.

106. Zie ook de beschrijving in noot 4.

107. Maatwerkzaken bestaat uit drie releases: (1) Aanvullingsrelease jeugd, Militaire zaken, Bijzondere raadkamer, Voorbereiding op MK; (2) ZwaCri-release: ondersteuning van MK-zaken, preventieve hechtenis, GVO, BOB, internationale rechts-hulp, slachtofferzorg (dus ook alle activiteiten van het kabinet RC); (3) Ontnemingsrelease: ontnemingsvorderingen, strafrechtelijk beslag, conservatoir beslag, SFO.

Buitenlandse voorbeelden van elektronisch berichtenverkeer

Het elektronische berichtenverkeer in Oostenrijk, Engeland en Duitsland dient als voorbeeld voor de plannen in Nederland. In Oostenrijk is het elektronische berichtenverkeer al sinds het begin van de jaren negentig mogelijk via het Electronic Legal Communication system (ELC). Er bestaat één uniforme toepassing voor het elektronische berichtenverkeer. Iedere advocaat is zelfs wettelijk verplicht via internet te communiceren met de gerechten en op elektronische wijze processtukken in te dienen.¹⁰⁸ In Engeland is het voor natuurlijke en rechtspersonen mogelijk om kleine geldvorderingen via het internet bij de rechtbank aanhangig te maken via Money Claim Online (MCOL).¹⁰⁹ Deze zaken worden centraal ingediend en centraal afgedaan door het County Court Bulk Centre. Tijdens het aanhangig maken worden griffierechten online betaald met een creditcard. De gedaagde kan via deze website in verweer gaan. Ook informatie over de voortgang van de procedure kan op de site worden opgevraagd. In Duitsland kunnen professionele partijen onder andere bij de Amtsgerichte van Hamburg en Bremen met behulp van ProfiMahn¹¹⁰ geldvorderingen via het internet aanhangig maken bij de rechtbank. Ook de uitwisseling van berichten tussen rechtbank en eisende partij vindt op elektronische wijze plaats. Met behulp van OptiMahn¹¹¹ kunnen incidentele procespartijen geldvorderingen via het internet aanhangig maken. Dit is mogelijk in Berlijn, Bremen en Nordrhein-Westfalen.

3.5 Digitaal dossier

Een digitaal dossier is een dossier waarvan alle documenten elektronisch beschikbaar zijn en dat onafhankelijk van de fysieke locatie door medewerkers kan worden geraadpleegd en bewerkt. De digitale dossiers waarmee momenteel wordt geëxperimenteerd, kennen voor een belangrijk deel dezelfde mappenstructuur als het fysieke dossier.¹¹² Op dit moment wordt al bij diverse gerechten geëxperimenteerd met elektronische dossiers. Het Amsterdam-Rotterdam project Digitaal Procesdossier (AMRO) is hier een voorbeeld van.

AMRO

Het AMRO-project is gestart onder verantwoordelijkheid van de Raad voor de rechtspraak en het College van Procureurs-Generaal.¹¹³ In Amsterdam worden zaken voor de

108. Bauer & Graf 2001, p. 103-123.

109. <http://www.moneyclaim.gov.uk>

110. <http://www.profimahn.de>

111. <http://www.optimahn.de>

112. Net als in de inleiding van dit hoofdstuk gebruik ik de term 'fysiek' in plaats van 'schriftelijk', om het onderscheid met 'elektronisch' duidelijker te maken.

113. In 2002 en 2003 heeft al eerder een pilot plaatsgehad waarbij bij een aantal zittingen in Amsterdam en Rotterdam gebruik is gemaakt van een elektronisch strafdossier (ESD).

politierechter digitaal behandeld, in Rotterdam zaken met meervoudigekamer zittingen. Het doel van AMRO is een efficiencyverbetering te bereiken en een vermindering van de papierstroom. Op termijn zal de politie processen-verbaal digitaal aan het OM aanleveren en zal het OM het dossier vervolgens in het digitale dossier voor de rechtbank kunnen opnemen. Tot nu toe wordt het dossier in elke fase geprint en opnieuw gescand. De reden hiervoor is onder andere dat binnen de strafrechtsketen het gebruik van een elektronische handtekening nog niet wettelijk is geregeld, noch in alle gevallen kan worden gebruikt.¹¹⁴ Ook is de digitale archivering nog niet afdoende geregeld.

Het gebruik van een digitaal dossier heeft een aantal voordelen ten opzichte van een fysiek dossier. Voor de gebruikers is het zowel bij de voorbereiding als tijdens een zitting eenvoudig om te zoeken binnen de documenten, bijvoorbeeld op trefwoord of op een combinatie van zoekwoorden; het is eenvoudiger om documenten aan verdachten en advocaten tijdens de zitting te tonen. Ook is het mogelijk foto's, video's, taps en geluidsfragmenten uit het digitale dossier in de rechtszaal te gebruiken. De rechter kan tijdens de zitting bepaalde delen van het dossier op het scherm van de verdachte en zijn advocaat laten verschijnen. De officier van justitie heeft een eigen scherm en kan zelf bepalen welk deel van het dossier hij bekijkt. Aantekeningen in het digitale dossier zijn voor andere, geautoriseerde gebruikers leesbaar te maken. Ook bevatten de gebruikte digitale dossiers een zogenaamde '*Annotation Summarizer*', een functie waarmee automatisch samenvattingen worden gemaakt van alle markeringen. Hierdoor kan een zitting door de officier van justitie, de griffier, de rechter en anderen efficiënter worden voorbereid en afgehandeld. De '*Annotation Summarizer*' vormt de leidraad voor de behandeling tijdens een zitting. Via *hyperlinks* kan het volledige document worden geraadpleegd. Ook na de zitting levert het digitale dossier efficiëntiewinst op omdat het de bouwstenen bevat voor het uitwerken van bewijsmiddelen bij hoger beroep. De griffie die het vonnis voorbereidt kan stukken tekst eenvoudig kopiëren en plakken in het vonnis. Digitale dossiers zijn door meerdere personen tegelijkertijd vanaf verschillende werkplekken te raadplegen.

3.6 Courtroom technology

Courtroom technology heeft betrekking op het gebruik van ICT op de zitting. In de Verenigde Staten is men al zeer ver gevorderd in het op deze wijze toepassen van ICT. Deze ontwikkelingen worden mede gestimuleerd door de zogenaamde 'rechtbank van de toekomst'. In Williamsburg bestaat sinds 1993 het Courtroom 21-project, een samenwerkingsverband tussen de Law School van het College of William and Mary en het National Center for State Courts. Courtroom 21 is een demonstratierechtszaal die is volgebouwd met de modernste toepassingen van ICT.¹¹⁵ Omdat in de Amerikaanse straf-

114. Bijvoorbeeld als de handtekening moet worden gezet door verdachten, getuigen of slachtoffers.

115. <http://www.courtroom21.net>

rechtspraak de jury een belangrijke rol speelt, zijn de gebruikte toepassingen in het bijzonder gericht op het overtuigen van de jury en op visualisering van het dossier. Het is bijvoorbeeld mogelijk om een mondelinge getuigenverklaring in elektronische vorm als audio- of videodocument op te slaan, waarbij de rechter en de advocaten delen van de tekst uit de verklaring kunnen markeren. Het opgeslagen audio- of videodocument en de verklaring kunnen gelijktijdig worden geprojecteerd. Tevens kan bewijs worden gepresenteerd met behulp van computeranimaties.

Uitzending van zittingen

Ook de registratie en uitzending van zittingen via de televisie of via het internet met audiovisuele apparatuur kan tot de courtroom technology worden gerekend. In Nederland zijn de gerechten zeer terughoudend in het toelaten van camera's. In beginsel mogen alleen van de opkomst van de rechters en het voorlezen van het vonnis opnamen worden gemaakt. In de Verenigde Staten worden via een apart kanaal, Court TV, voortdurend zittingen integraal en rechtstreeks op televisie of op het internet uitgezonden. Het Joegoslavië Tribunaal in Den Haag heeft voorzieningen die het mogelijk maken om zittingen, zij het met enige vertraging, uit te zenden. Die vertraging stelt medewerkers van het Tribunaal in staat om namen van procespartijen of andere betrokkenen te 'wissen' en incidenten weg te laten. Bij het Joegoslavië Tribunaal wordt tevens vaak gebruik gemaakt van videoconferentie.

Videoconferentie

Videoconferentie houdt in dat personen met elkaar kunnen spreken en elkaar kunnen zien met behulp van een directe beeld- en geluidsverbinding. Uit rechtsvergelijkend onderzoek dat in opdracht van het ministerie van Justitie in 1995 is uitgevoerd, blijkt dat in de Verenigde Staten, Australië, Engeland, Schotland en Oostenrijk al geruime tijd met videoconferentie wordt gewerkt.¹¹⁶ In Nederland heeft in het vreemdelingenrecht en strafrecht al een aantal experimenten plaatsgevonden met het gebruik van videoconferentie.

In 1995 is bij de Rechtbank Assen gedurende vijf weken met videoconferentie geëxperimenteerd voor het raadkamerverhoor bij verlenging van de voorlopige hechtenis. Verdachten bevonden zich in de penitentiaire inrichting in Hoogeveen.¹¹⁷ Niet alleen de technische aspecten zijn bij dit experiment onderzocht, er was ook aandacht voor de psychologische aspecten.¹¹⁸ Een tweede experiment bij de Rechtbank Rotterdam, waar videoconferentie werd toegepast bij een voorgeleiding van een verdachte voor een (hulp-)officier van justitie, werd voortijdig beëindigd. De rechter achtte de voorgeleiding

116. Mols 1995.

117. Ministerie van Justitie 1995.

118. Tier 1995.

in strijd met de artikelen 53 en 54 van het Wetboek van Strafvordering; hij was van mening dat bij het gebruik van videoconferentie niet was voldaan aan de eis van onverwijld voorgeleiding, zoals bedoeld in artikel 54 lid 3 Sv.¹¹⁹

In 1999 is bij de Rechtbank Den Bosch ervaring opgedaan met videoconferentie bij vreemdelingenbewaringszaken. De vreemdeling en de tolk bevonden zich, samen met een procesbewaker, in een gehoorruimte in het huis van bewaring in Alphen aan den Rijn.¹²⁰ In 2001 is, ook bij de Rechtbank Den Bosch, de variant telepleiten uitgetoet. Telepleiten houdt in dat ‘het pleiten’ op afstand plaatsvindt – in dit geval bij de penitentiaire inrichting Tilburg – en in de rechtszaal alleen de rechter en de griffier aanwezig zijn.¹²¹

Het instrument wordt al enige jaren toegepast bij de dienst Vreemdelingen van de politie Amsterdam-Amstelland, voor het horen van vreemdelingen in het kader van de voortgang van het identiteitsonderzoek en bij de voorgeleidingen voor de hulpofficier van justitie. Dit laatste gebeurt onder andere bij de politieregio’s Gelderland-Midden, Noord-Holland Noord, Groningen en Friesland.

De Wet videoconferentie in het strafrecht uit 2005 en het Besluit videoconferentie, dat op 1 januari 2007 van kracht is geworden, geven regels waaraan videoconferentie in het straf- en vreemdelingenrecht dient te voldoen. Bij de Rechtbank Maastricht wordt in 2007 naar verwachting gestart met het – volgens deze wettelijke normen – horen van vreemdelingen die zich op de detentieboot in Dordrecht bevinden.

3.7 Kennissystemen

Met de term ‘kennissystemen’ werd in het verleden doorgaans uitdrukking gegeven aan geavanceerde toepassingen van ICT die de rechter ondersteunen bij het nemen van zijn beslissing, bijvoorbeeld door middel van beslissingsondersteunende systemen of expertsystemen.¹²² Tegenwoordig wordt de term kennisstelsel ook wel gebruikt voor de elektronische ontsluiting van kennis en informatiebronnen. Deze systemen werden traditioneel aangeduid met de term kennismanagementsystemen. De grens tussen kennissystemen en kennismanagementsystemen is niet scherp te trekken. Veel systemen voor informatieontsluiting zijn tegenwoordig zeer geavanceerd en kunnen zowel data, beslisbomen als kennis van een expert bevatten. Binnen de rechterlijke macht is de term kennisstelsel voor al deze toepassingen gebruikelijk. De belangrijkste kennissystemen binnen de rechterlijke macht zijn *Intro* en *Porta Iuris*. Deze toepassingen worden kort beschreven.

119. Rb. Rotterdam 28 maart 1995, NJ 1995, 478.

120. Kreté & Wijkhuizen-Vlijn 1999.

121. Wielandt & Partners 2002.

122. Bijv.: Weusten 1999; De Vey Mestdagh 1997.

Intro

Intro¹²³ is de verzamelnaam van het landelijke intranet¹²⁴ van de rechterlijke macht en van de lokale intranetten van de gerechten. Een intranet kan de interne communicatie verbeteren, administratieve processen versnellen, het kan worden gebruikt voor het publiceren van handboeken en beleidsrichtlijnen, het versnelt de informatievoorziening, het vergroot de bereikbaarheid van medewerkers en biedt toegang tot applicaties als het telefoonboek en het adressenboek. De informatie op het landelijke intranet is voor de gehele rechterlijke macht beschikbaar, sommige onderdelen zijn beschikbaar voor het Openbaar Ministerie. Intro bevat onder andere de volgende informatie: sectornieuws, actuele thema's en projecten, vakkringen, actueel nieuws, landelijke handboeken, telefoongidsen, renteberekening,¹²⁵ alimentatie-indexering,¹²⁶ kantonrechtersformule,¹²⁷ termijnberekeningen¹²⁸ en kenniskaarten.¹²⁹

Porta Iuris

Porta Iuris¹³⁰ is het 'informatieportaal' van de rechterlijke macht. Het wordt onder andere gebruikt door rechters, raadsheren en juridische ondersteuning bij alle gerechten en de Hoge Raad, de Raad van State, officieren van justitie en het parket bij alle gerechten. Medewerkers van het bestuursdepartement van het ministerie van Justitie hebben sinds 2006 ook toegang tot Porta Iuris. Via Porta Iuris worden diverse juridische informatiebronnen ontsloten voor leden van de rechterlijke macht. Hieronder worden enkele voorbeelden gegeven van deze informatiebronnen.

Porta Iuris bevat de Algemene Databank Wet- en regelgeving van Kluwer, officiële publicaties¹³¹ en Europese regelgeving. Voor de ontsluiting van de Europese Gemeenschap wordt gebruikgemaakt van de EUR-Lex (Europeae Lex).¹³² Daarnaast is een aantal jurisprudentiedatabanken toegankelijk gemaakt. Deze databanken kunnen tegelijkertijd integraal worden doorzocht. In totaal zijn thans 42 databanken te raadple-

123. Informatie afkomstig uit: Bistro, Productencatalogus september 2004.

124. Een intranet is een afgeschermd deel van het internet. Zie Van der Wees, Van Seumeren & Mouritz 1999.

125. Rekenprogramma om de wettelijke rente op een vordering te berekenen.

126. Rekenprogramma om de indexering van de alimentatie te berekenen.

127. Rekenprogramma om de ontslagvergoeding te berekenen gebaseerd op de zogenaamde kantonrechtersformule. Keuze uit een werkgeversvriendelijke en een werknemersvriendelijke berekening.

128. Rekenprogramma om de termijn volgens de Algemene Termijnenwet te berekenen.

129. Op digitale kenniskaarten worden gegevens, waaronder gespecialiseerde kennis van personen, geregistreerd ('smoelenboek').

130. Informatie uit: Handleiding Porta Iuris, versie maart 2005.

131. Agenda's Eerste en Tweede Kamer, algemeen verbindend verklaarde cao's, Handelingen der Staten Generaal, Kamerstukken, Kamervragen, Staatsblad, Tractatenblad, Uitspraken Raad voor de Scheepvaart en Regelgeving Staatscourant.

132. EUR-lex (voorheen Celex) is een documentatiesysteem voor Europees recht dat wordt gebruikt door alle landen van de Europese Unie en wordt onderhouden door het Publicatiebureau van de Europese Raad.

gen. Voor een belangrijk deel gaat het om databanken van uitgevers (Kluwer en SDU), maar ook de eigen databanken van de rechterlijke macht zijn beschikbaar. De gerechten hebben daarnaast toegang tot hun eigen huisdatabank met jurisprudentie die afgesloten is voor andere gerechten. Deze huisdatabanken bevatten uitspraken die slechts interessant zijn voor medewerkers van het gerecht.

Databank CST

Een bijzonder onderdeel van Porta Iuris is de Databank Consistente Straftoemeting (CST). Deze heeft tot doel een vergelijking van straftoemeting in zaken met overeenkomstige delicten eenvoudiger te maken. In de databank zijn alleen arresten van na 1999 opgenomen van de gerechtshoven, waarin een onvoorwaardelijke gevangenisstraf is opgelegd van vier jaar of langer. CST is het resultaat van onderzoek en experimenten met betrekking tot computerondersteuning bij straftoemeting aan het eind van de jaren negentig.¹³³

De gebruiker kan in de databank zoeken op bepaalde strafbepalende kenmerken. Bij de zoekresultaten op het scherm wordt aangegeven hoeveel uitspraken aan de zoekcriteria voldoen. De gebruiker kan van elke uitspraak de zaakgegevens bekijken (hof, datum, rechtbank in eerste aanleg), de gegevens over de opgelegde straffen, over de casus (samenvatting, letsel bij het slachtoffer, verzwarende of verlichtende omstandigheden) en over de veroordeelde (toerekenbaarheid, geslacht, leeftijd, verslavingsproblematiek). De gebruiker kan ook zien voor welke delicten de verdachte eerder is veroordeeld. In het scherm 'strafmotivering' is de motivering van de rechter voor de opgelegde straffen opgenomen. Het systeem blijkt overigens nauwelijks te worden gebruikt binnen de rechterlijke macht.¹³⁴

Computerrechtspraak

Bij de beschrijving van de elektronische procedure wordt gekozen voor toepassingen die een zekere toekomstvastheid bezitten. Een voorbeeld van een toepassing die deze eigenschap nog niet bezit, is een expertsysteem dat in complexe zaken zelfstandig beslissingen neemt. Men kan in dit verband ook spreken van computerrechtspraak: rechterlijke beslissingen die op geautomatiseerde wijze tot stand komen en waarbij geen individuele rechterlijke toetsing of controle meer plaatsvindt.

Binnen het openbaar bestuur zijn al enige tijd expertsystemen beschikbaar. Bekende voorbeelden hiervan zijn de systemen voor de uitvoering van de Huursubsidiewet, de Wet studiefinanciering 2000 en de Wet Mulder.¹³⁵ Het in paragraaf 3.4 genoemde project Geldvordering online kan worden beschouwd als een eerste stap op weg naar com-

133. Oskamp 1998a; Oskamp & Schmidt 1998; Otte 1998.

134. Schoep & Schuyt 2005.

135. Zouridis 2000, p. 117-265; Snellen 1993.

puterrechtspraak.¹³⁶ Van den Herik heeft al in 1991 gesteld dat computers op termijn kunnen rechtspreken¹³⁷; in 1999 noemde hij daarbij overigens een termijn van tachtig jaar.¹³⁸ Hij geeft echter aan dat aan computerrechtspraak thans nog tal van juridische obstakels zijn verbonden, zoals: vage termen, *open texture*, sociale interpretatie, het onderhoud, de rechtsvorming en de empathie.¹³⁹

Als voordelen van geautomatiseerde beslissingssystemen worden door Groothuis genoemd: bevordering van de volledigheid, logica, niet-tegenstrijdigheid en innerlijke consistentie van beslissingen, en grote detaillering en individualisering bij de besluitvorming.¹⁴⁰ De computer, anders dan een mens, kent geen emoties en heeft dus geen ‘persoonlijke’ voorkeuren voor bepaalde (categorieën van) personen. Een computer past op elk ingevoerd geval hetzelfde beslisprogramma toe en zal hiervan, anders dan een mens, nimmer naar willekeur afwijken. Groothuis verwijst hierbij, net als De Vey Mestdagh, naar het gelijkheidsbeginsel en het verbod van willekeur.¹⁴¹

Op basis van de eerder genoemde knelpunten kunnen we concluderen dat het niet valt te verwachten dat computers op korte termijn in staat zijn in *alle* gevallen recht te spreken. Als het echter gaat om eenvoudige gevallen of ‘clear cases’ is het de vraag of computerrechtspraak nog zo ver weg is als vaak wordt gedacht. Deze vorm van rechtspraak is wél nog ver weg, wanneer de vraag of computerrechtspraak wenselijk is als een principiële discussie wordt beschouwd.¹⁴² Als de situatie waarin sprake is van computerrechtspraak echter wordt vergeleken met de situatie waarin (kanton-)rechters soms meer dan 300 zaken in een ochtend behandelen, waarbij zij de meeste zaken inhoudelijk niet meer bekijken, is het de vraag hoeveel verschil er eigenlijk bestaat tussen deze situaties. De meeste zaken worden door ondersteunend personeel voorbereid, soms zet de rechter zijn handtekening niet eens meer, maar wordt gewerkt met handtekeningenstempels. Als men computerrechtspraak zou definiëren als rechtspraak waar geen rechterlijk oordeel meer aan te pas komt, is in Nederland al geruime tijd sprake van ‘computerrechtspraak’.

3.8 Relevantie ICT-systemen voor de elektronische procedure

Wat is de betekenis van de bovengenoemde ontwikkelingen – aangeduid als ‘elektronische rechtspraak’ – voor de kwaliteit van de rechterlijke procedure? Om deze vraag zowel voor het strafrecht, het bestuursrecht als het civiele recht te kunnen beantwoorden, worden in deze laatste paragraaf de overeenkomsten benoemd tussen deze rechtsgebieden.

136. Zie paragraaf 3.4. Bij Geldvordering online komt de beslissing op geautomatiseerde wijze tot stand, maar bekijkt de rechter de beslissing uiteindelijk wel.

137. Van den Herik 1991. Zie ook: Van den Herik 2001.

138. Van den Herik 1999, p. 24.

139. Omdat dit onderwerp buiten de context van het onderhavige onderzoek valt, verwijs ik voor de uitleg van deze begrippen naar: Franken & Van den Herik 2002, p. 257. Zie ook: Smith 1994.

140. Groothuis 2004, p. 36.

141. Groothuis 2004, p. 36. Zie ook: De Vey Mestdagh 1997, p. 353.

142. Zie: Baeten en Borghuis 2001, p. 23.

Deze overeenkomsten kunnen worden vervat in een algemeen geldende fasering in de rechterlijke procedure. Elke procedure heeft namelijk – in principe – de volgende fasen:

1. het aanhangig maken van een procedure;
2. gegevensuitwisseling met het gerecht;
3. administratieve voorbereiding van de zitting;
4. inhoudelijke voorbereiding van de zitting;
5. de zitting;
6. de beslissing en motivering;
7. de uitspraak in het openbaar;
8. de publicatie of bekendmaking van de beslissing.

De toegankelijkheid van rechtspraak is vooral van belang in de fasen waarin een procedure aanhangig wordt gemaakt bij een gerecht en wanneer gegevensuitwisseling met een gerecht plaatsvindt. In die fase wordt de mate van toegankelijkheid (mede) bepaald door het gemak waarmee het aanhangig maken en de gegevensuitwisseling mogelijk is. Het gebruik van websites en elektronisch berichtenverkeer in deze fasen kan de toegankelijkheid zowel verbeteren als verminderen. In het vierde hoofdstuk wordt hier nader op ingegaan.

De openbaarheid van rechtspraak speelt een belangrijke rol tijdens de zitting, bij het uitspreken van het vonnis en bij de publicatie van het vonnis. Het gebruik van digitale dossiers en courtroom technology tijdens de zitting en bij het uitspreken van het vonnis kan de openbaarheid zowel verminderen als verbeteren. Het gebruik van een website om uitspraken te publiceren draagt vooral bij aan het bewerkstelligen van een grotere openbaarheid. Het vijfde hoofdstuk behandelt dit onderwerp.

Het beginsel van rechtspraak binnen redelijke termijn is een beginsel dat in bijna alle fasen in de procedure van belang is. In juridische zin speelt het een minder grote rol in de fase van het openbaar maken van het vonnis. Aangezien alle toepassingen van ICT op enigerlei wijze kunnen worden gebruikt ter versnelling van de procedure, kunnen zij worden gekoppeld aan het beginsel van de redelijke termijn. Het gebruik van ICT kan de procedure zowel versnellen als vertragen. De koppelingen van ICT-toepassingen aan het beginsel van de redelijke termijn worden in het zesde hoofdstuk gemaakt.

De onafhankelijkheid en onpartijdigheid van rechtspraak is vooral relevant in de fasen van de inhoudelijke voorbereiding van de zitting, tijdens de zitting en bij de beslissing en de motivering van het vonnis. Het gebruik van digitale dossiers, courtroom technology en kennissystemen kan zowel bijdragen aan de vermindering als aan de verbetering van de onafhankelijkheid en onpartijdigheid van rechtspraak. Dit onderwerp wordt in het zevende hoofdstuk behandeld.

Het beginsel van een eerlijke behandeling bij rechtspraak speelt een rol tijdens de zitting en bij de beslissing en de motivering van het vonnis. In die fasen wordt bepaald of al dan niet sprake is van een eerlijke behandeling. Het is dan ook in die fasen dat de inzet van ICT, bijvoorbeeld in de vorm van digitale dossiers, courtroom technology of kennisystemen, positieve of negatieve invloed kan hebben op de eerlijke behandeling. In het achtste hoofdstuk wordt het beginsel van de eerlijke behandeling aan het gebruik van ICT bij rechtspraak gekoppeld.

De hierboven genoemde relaties worden in de volgende hoofdstukken nader uitgewerkt.

4 Beginselen van toegankelijke elektronische rechtspraak

4.1 Toegankelijke rechtspraak

Rechtspraak moet toegankelijk zijn voor burgers, advocaten en andere procesdeelnemers. Dit betekent dat geen onnodige drempels worden opgeworpen voor degenen die een procedure bij de rechter aanhangig willen maken. In de meeste gevallen betekent het aanhangig maken van een procedure dat – al dan niet via een advocaat – communicatie met de griffie van de rechtbank plaatsvindt, dat een dossier wordt opgebouwd, dat stukken aan het dossier worden toegevoegd en dat voor alle procesdeelnemers duidelijk is hoe de procedure verloopt. Maatregelen zoals het stellen van beroepstermijnen of het heffen van griffierechten, dienen de toegankelijkheid niet op onredelijke wijze te beperken.

Uit de voorbeelden die in het vorige hoofdstuk zijn genoemd, is duidelijk geworden dat het gebruik van ICT de toegankelijkheid van rechtspraak zowel kan beperken als vergroten. Het aanhangig maken van een procedure kan, vooral voor burgers, eenvoudiger worden gemaakt; bijvoorbeeld door informatie op Rechtspraak.nl te plaatsen over de wijze waarop procedures dienen te worden gevolgd of door elektronische formulieren beschikbaar te stellen die kunnen worden ingevuld om te dienen als beroepschrift bij de rechtbank. Ook als burgers in staat worden gesteld gegevens uit te wisselen met het gerecht, zoals het geval is met Geldvordering online, verbetert dit de toegankelijkheid. Het verduidelijken van de gang van zaken tijdens de zitting, bijvoorbeeld door het tonen van stukken uit het digitale dossier, zorgt er eveneens voor dat rechtspraak voor procespartijen ‘toegankelijker’ en eenvoudiger wordt.

Rechtspraak kan ook minder toegankelijk worden door de inzet van ICT. Dat kan bijvoorbeeld het geval zijn als procespartijen in de toekomst niet langer in staat worden gesteld om procedures op niet-elektronische wijze aanhangig te maken of als burgers worden doorverwezen naar ontoegankelijke websites voor informatie over de procedure. Ook het tonen van delen uit een digitaal dossier hoeft niet in alle gevallen te betekenen dat dit de begrijpelijkheid van de procedure voor burgers vergroot. Veel is daarbij afhankelijk van de duidelijkheid en inzichtelijkheid van de wijze waarop het dossier wordt gepresenteerd of kan worden geraadpleegd.

De vraag die in het onderhavige hoofdstuk centraal staat, is welke beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak kunnen worden geformuleerd, waarmee wordt uitgedrukt dat de toegankelijkheid van elektronische rechtspraak kan worden gewaarborgd en waarmee een kader wordt gegeven om te bepalen welke kansen ICT biedt om de toegankelijkheid te vergroten.

In de literatuur wordt op verschillende plaatsen ingegaan op de betekenis van ICT voor de toegankelijkheid van de procedure. Meestal gaat het daarbij niet zozeer om de toegankelijkheid van rechtspraak, maar om de toegankelijkheid van procedures die worden gevoerd bij bestuursorganen. De reden hiervoor is dat de rechterlijke procedure tot voor kort niet of nauwelijks toegankelijk werd gemaakt met behulp van toepassingen van ICT. Die relatieve achterstand wordt op dit moment echter ingelopen. Het valt te verwachten dat in de toekomst meer onderzoek zal plaatsvinden en dus meer zal worden gepubliceerd over de elektronische toegankelijkheid van rechtspraak. Wellicht dat de mate van elektronische toegankelijkheid die vanuit juridisch oogpunt gewenst is, ook aan de orde zal komen in rechterlijke procedures of wetgeving, zodat de juridische gemeenschap zich hierover een oordeel kan vormen.

Onderwerpen die op dit moment in de literatuur worden genoemd, worden besproken aan de hand van de volgende indeling in paragrafen:

- informatierelaties (paragraaf 4.2);
- nevenschikking of verdringing? (paragraaf 4.3);
- vindbaarheid en bestendigheid (paragraaf 4.4);
- betrouwbaarheid (paragraaf 4.5).

Deze vier onderwerpen leiden tot de eerste vijf beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak.

4.2 Informatierelaties

Beginsel 1: beginsel van continuïteit

Informatierelaties die door medewerkers van de rechterlijke organisatie zijn aangegaan, dienen in stand te worden gehouden, tenzij op voorhand is aangegeven dat de relatie van tijdelijke of experimentele aard is.

Als de in paragraaf 2.4 geformuleerde norm van technologie-gebruik wordt toegespitst op het beginsel van toegankelijke rechtspraak, zou dat kunnen betekenen dat voor medewerkers van de rechterlijke macht in bepaalde gevallen een verplichting bestaat om informatie over de procedure via een website te publiceren of op andere elektronische wijze beschikbaar te maken. Het kan ook betekenen dat procespartijen de gelegenheid wordt geboden zaken op elektronische wijze aanhangig te maken.

De literatuur over toegankelijke rechtspraak geeft op dit moment geen aanleiding voor een dergelijke, algemene verplichting. Er is wel reden om ten aanzien van de toe-

gankelijkheid een ‘lichtere variant’ aan te nemen van het beginsel van technologiegebruik. Het gaat om de verplichting voor de overheid om ICT te *blijven* gebruiken op het moment dat vrijwillig voor de inzet van ICT gekozen is. In de sinds 1 juli 2004 geldende Wet elektronisch bestuurlijk verkeer (WEBV) is dit vereiste voor bestuursorganen met zoveel woorden opgenomen. In de Memorie van Toelichting staat dat de wet geen verplichting inhoudt om van de elektronische weg gebruik te maken. Daar wordt echter het volgende aan toegevoegd:

*“Eerst als het bestuursorgaan de elektronische weg voor bepaalde handelingen heeft opengesteld, kan de burger van het bestuur verlangen dat in een concreet geval ook van deze weg gebruik kan worden gemaakt. Zonder deze openstelling kan de burger hierop geen aanspraak maken.”*¹⁴³

Op dit moment, december 2006, is een wetsvoorstel in voorbereiding waarin de vraag centraal staat of, en zo ja onder welke voorwaarden, de WEBV van toepassing kan worden verklaard op het elektronische berichtenverkeer met de gerechten. Daarnaast is ook het wetsvoorstel Afschaffing verplicht procuraat in voorbereiding, waarin een artikel is opgenomen dat betrekking heeft op het elektronische berichtenverkeer. Het concept zoals dat aan de adviserende instanties is voorgelegd, kent de volgende bepaling:¹⁴⁴

“Artikel 33

- 1. Verzoeken en mededelingen kunnen ook elektronisch worden gedaan, indien van deze mogelijkheid voor het desbetreffende gerecht blijkt uit een voor dat gerecht vastgesteld procesreglement. Een gerecht kan een verzoek of mededeling dat tot een of meer geadresseerden is gericht, elektronisch verzenden voorzover de geadresseerde kenbaar heeft gemaakt dat hij langs deze weg bereikbaar is. Deze bereikbaarheid geldt voor de duur van een procedure, tenzij de geadresseerde deze bereikbaarheid intrekt of wijzigt. De voorgaande zinnen gelden mede voor de indiening van processtukken ter griffie en de verzending van processtukken door de griffier.”*

In de Memorie van Toelichting bij deze bepaling wordt nader ingegaan op het elektronische berichtenverkeer.

“De Raad (voor de rechtspraak, RH) heeft het project Landelijk Procederen gestart, dat de gerechten moet voorbereiden op de afschaffing van het procuraat. Het project ziet onder meer op de elektronische communicatie over rolberichten en de aanpassing van de

143. *Kamerstukken II 2001/02*, 28 483, nr. 3, p. 9.

144. http://www.justitie.nl/onderwerpen/recht_en_rechtsbijstand/afschaffing_verplicht_procuraat/index.aspx

werkwijzen van de rolgriffies. Het roljournaal wordt door de Raad verder ontwikkeld tot een systeem voor het elektronisch verzenden van rolberichten, zoals het vragen van een datum voor pleidooi. Het via het roljournaal uitwisselen van rolberichten betekent een snelle en eenvoudige wijze van communicatie tussen gerechten en advocatuur met betrekking tot de verwerking van deze berichten. Hiermee wordt tegemoetgekomen aan het wegvallen van de tussenpersoon van de procureur bij de rolbehandeling. De verwachting is dat het aan het roljournaal gekoppelde elektronisch rolberichtenverkeer medio 2007 functioneel zal zijn. Ook is het de bedoeling om het op termijn mogelijk te maken dat ook andere berichten dan rolberichten, zoals processtukken, elektronisch worden verzonden. In het wetsvoorstel is daarom een algemene bepaling opgenomen met betrekking tot het elektronisch verzenden van berichten.”

Deze bepaling stelt nog nadrukkelijker dan de Memorie van Toelichting bij de WEBV dat het overheidsorgaan (het gerecht in dit geval) dat heeft aangegeven op elektronische wijze bereikbaar te zijn, voor de duur van de procedure ook bereikbaar moet blijven. Procesdeelnemers moeten erop kunnen rekenen dat de rechterlijke macht een (elektronische) informatierelatie niet eenzijdig beëindigt. Als de rechterlijke macht ervoor kiest om informatie over de rechterlijke procedure of standaardformulieren via Rechtspraak.nl beschikbaar te stellen of de mogelijkheid open te stellen om procedures op elektronische wijze aanhangig te maken, wordt vrijwillig een informatierelatie aangegaan met (potentiële) procespartijen en andere betrokkenen. Dit houdt een verplichting in om deze informatie te blijven aanbieden of om informatierelaties te bestendigen. Men zou dit een beginsel van continuïteit kunnen noemen: informatierelaties die worden aangegaan, dienen in stand te blijven en te worden gehouden.

Het beginsel van continuïteit impliceert dat de uitgestoken – elektronische – hand naar de burger en de samenleving niet plotseling kan worden teruggetrokken. Veel informatie op Rechtspraak.nl ondersteunt potentiële procespartijen in hun gang naar de rechter. In de toekomst zal de website waarschijnlijk een nog belangrijker informatiebron worden, ook voor advocaten en andere professionals. Het is daarom van groot belang dat aandacht wordt besteed aan de kwaliteit van de systemen waarmee deze informatie wordt opgeslagen en beschikbaar wordt gesteld.¹⁴⁵

Het beginsel van continuïteit geldt ook als bepaalde gerechten het mogelijk maken om documenten op elektronische wijze in te dienen. Is deze mogelijkheid eenmaal opengesteld, dan is er in principe geen weg meer terug. De rechterlijke organisatie zal een betrouwbare ‘partner’ moeten zijn en gewekte verwachtingen moeten waarmaken. Mocht hij dat niet doen en, bijvoorbeeld, Rechtspraak.nl uit de lucht halen, dan valt niet uit te sluiten dat dit ook in individuele zaken rechtsgevolgen kan hebben. Gebrekkige informa-

145. Zie over dit onderwerp: De Vey Mestdagh, Dijkstra en Oskamp 2002, p. 137-163.

tie op Rechtspraak.nl – of een andere overheidssite – zou kunnen leiden tot het oordeel van de (Europese) rechter dat de procedure onvoldoende toegankelijk is.

In relatie tot de toegankelijkheid van rechtspraak betekent dit bijvoorbeeld dat zowel de toegang tot informatie op een website als het elektronische berichtenverkeer zo veel mogelijk ongestoord voortgang moet kunnen vinden en dat ook na verstoringen de voorziening binnen redelijke termijn weer kan worden hervat. Niet alleen zal rekening moeten worden gehouden met een tijdelijke uitval van systemen, ook dienen alternatieven voor handen te zijn en zullen personen die gebruik wensen te maken van dit systeem hierover moeten worden geïnformeerd. Eventueel dienen alternatieven te worden aangedragen. Een alternatief kan zijn om burgers of advocaten te wijzen op andere dan elektronische manieren om de gezochte informatie te vinden. Onderdeel van het beginsel van continuïteit is vanzelfsprekend ook dat websites voldoende beveiligd moeten zijn tegen aanvallen van buitenaf.¹⁴⁶ Dat een informatierelatie in principe moet worden gecontinueerd, betekent niet dat geen experimenten kunnen worden gehouden waarvan alle betrokkenen weten dat de informatierelaties niet permanent worden aangegaan.

4.3 Nevenschikking of verdringing?

Beginsel 2: beginsel van nevenschikking voor niet-professionals

Voor niet-professionele procesdeelnemers dient de niet-elektronische weg behouden te blijven. Professionele procesdeelnemers mogen worden verplicht om gebruik te maken van ICT in hun communicatie met de rechterlijke organisatie.

In het in de vorige paragraaf genoemde wetsvoorstel Wet rechtspositie rechterlijke ambtenaren wordt duidelijk gesteld dat ‘elektronisering van de samenleving’ niet ten koste mag gaan van hen die (nog) geen toegang hebben tot het elektronische verkeer.¹⁴⁷ De vraag is of dit duidt op een algemeen verbod op ‘verdringing’ van fysieke door elektronische toepassingen of op een algemeen beginsel van ‘nevenschikking’, dat inhoudt dat naast de elektronische weg ook altijd de conventionele (schriftelijke of fysieke) weg open moet worden gehouden. Toegespitst op het beginsel van toegankelijke rechtspraak luidt de vraag: mogen procespartijen worden verplicht om zich met behulp van ICT toegang te verschaffen tot rechtspraak? In wetgeving, beleidsdocumenten en literatuur lijkt een beginsel van nevenschikking dominant te zijn.

Het beginsel van nevenschikking komt al tot uitdrukking in de kabinetsnota ‘Wetgeving voor de elektronische snelweg’ uit 1998.¹⁴⁸ Hierin wordt gesteld:

146. Van den Hoogen 2004, p. 225.

147. *Kamerstukken II* 2004/05, 29 937, nr. 3, p. 16.

148. *Kamerstukken II* 1997/98, 25 880, nr. 1-2.

“Vooralsnog kan dit (het ter inzage leggen van documenten, RH) de ‘papieren’ terinzagelegging niet vervangen, maar slechts aanvullen. Door terinzagelegging op een website worden de stukken immers onvoldoende voor het publiek toegankelijk, zolang nog steeds ingezetenen geen toegang hebben tot internet.”

Het is interessant om te constateren dat in de nota niet wordt uitgesloten dat op termijn wel sprake kan zijn van verdringing, omdat ook alternatieven denkbaar zijn voor personen die geen toegang hebben tot het internet:

“Het bestuursorgaan kan echter zelf in de toegang tot het internet voorzien, bijvoorbeeld door op zijn kantoor of de openbare bibliotheek voor een ieder toegankelijke computers te plaatsen waarmee de documenten kunnen worden geraadpleegd. (...) Aan de verplichting om desgevraagd kopieën van de documenten te verstrekken kan dan worden voldaan door te vermelden hoe en waar deze kopieën kunnen worden aangevraagd.”¹⁴⁹

De toegang tot het internet is sinds de publicatie van de nota Wetgeving voor de elektronische snelweg, enorm toegenomen. Destijds had nog maar 16% van de huishoudens in Nederland toegang tot het internet. In 2004 is dat opgelopen tot ruim 80%. Slechts een klein deel van de mensen die thuis geen internettoegang heeft, geeft aan belemmeringen te ervaren bij de aanschaf ervan. De meerderheid geeft aan het ‘gewoon niet te willen’.¹⁵⁰ Desondanks lijkt de wens om rekening te houden met degenen die (nog) geen toegang hebben tot het internet thans nog dominant aanwezig dan in 1998. Het kabinet kiest bijvoorbeeld in de Wet elektronisch bestuurlijk verkeer uit 2004, nadrukkelijk voor nevenschikking en niet voor verdringing door elektronisch verkeer:

- “– Uitgangspunt is dat de burger bepaalt in welke vorm het verkeer plaatsvindt indien het bestuursorgaan over beide mogelijkheden beschikt;*
- Voor zover het bestuursorgaan over bepaalde zaken alleen maar op conventionele wijze communiceert, heeft de burger geen keus; hij kan elektronisch verkeer dan niet afdwingen.*
 - Het is het bestuursorgaan niet toegestaan bepaalde zaken alleen nog maar langs elektronische weg te doen, tenzij alle betrokkenen hiermee instemmen. Dat zou immers in strijd zijn met het uitgangspunt van de nevenschikking.”¹⁵¹*

149. *Kamerstukken II* 1997/98, 25 880, nr. 1-2, p. 72.

150. Centraal Bureau voor de Statistiek 2005, p. 95-96. Beschikbaar via: <http://www.cbs.nl>

151. *Kamerstukken II* 2001/02, 28 483, nr. 3, p. 8. Het principe van de nevenschikking wordt tot uitdrukking gebracht in artikel 2:14, eerste en tweede lid, en 2:15, eerste lid.

Het beginsel van nevenschikking is dus nog dominant.¹⁵² Dat blijkt ook op andere terreinen, bijvoorbeeld bij aangifte via het internet bij de politie.¹⁵³ Ook bij het project Geldvordering online van de Raad voor de rechtspraak wordt uitgegaan van nevenschikking. Tegelijkertijd lijkt wel een ontwikkeling te ontstaan naar een situatie waar de overheid van bedrijven of professionele instanties verlangt dat zij in hun contacten met de overheid gebruikmaken van ICT. Voor ondernemers geldt bijvoorbeeld per 1 januari 2005 de verplichting om hun aangifte op elektronische wijze te doen.¹⁵⁴ Voor werkgevers bestaat vanaf 2006 de verplichting om de aangifte loonheffing op elektronische wijze te verrichten.¹⁵⁵

Het wetsvoorstel Afschaffing verplicht procuraat biedt een opening om van bepaalde categorieën procespartijen te verlangen dat zij het doen van verzoeken en mededelingen en het indienen en verzenden van processtukken uitsluitend elektronisch doen:

“Artikel 33

2. (...) Bij algemene maatregel van bestuur kan worden bepaald in welke gevallen het doen van verzoeken en mededelingen en de indiening en verzending van processtukken uitsluitend elektronisch kunnen plaatsvinden.”

Dat, bijvoorbeeld, voor advocaten wél een verplichting geldt om stukken elektronisch in te dienen, is vergelijkbaar met de situatie in Oostenrijk, waar deze verplichting al geruime tijd geldt.¹⁵⁶ Er is voor Oostenrijkse advocaten wel een zogenaamde gratis ‘hotline’ beschikbaar bij vragen rondom de elektronische procedure.¹⁵⁷ Het lijkt redelijk te veronderstellen dat ook in Nederland professionals en wellicht specifieke groepen ICT-deskundigen zouden kunnen worden verplicht om gebruik te maken van ICT of van een elektronische handtekening. Het beginsel van nevenschikking blijft echter overeind voor burgers en andere niet-professionele procesdeelnemers: voor hen dient de niet-elektronische weg open te blijven.

152. Zie ook: http://www.burger.overheid.nl/wat_wij_doen/burgerservicecode

153. <http://www.politie.nl/Overige/Aangifte/>

154. <http://www.belastingdienst.nl/zakelijk/aangifte.html>

155. <http://www.belastingdienst.nl/download/687.html>

156. Asser, Groen en Vranken 2006, p. 234.

157. Informatie op <http://www.justiz.gv.at>

4.4 Vindbaarheid en bestendigheid

Beginsel 3: beginsel van vindbaarheid

Elektronische gegevens die de toegang tot de rechter vergemakkelijken dienen toegankelijk, vindbaar, begrijpelijk en actueel te zijn.

Beginsel 4: beginsel van bestendigheid

Bij het toepassen van ICT dient zo veel mogelijk gebruik te worden gemaakt van technologie die in het maatschappelijke verkeer gebruikelijk is.

Het in paragraaf 4.2 geformuleerde beginsel van continuïteit geeft aan dat in bepaalde situaties van de rechterlijke organisatie mag worden verlangd dat gebruik wordt gemaakt van ICT. Het betekent onder andere dat ter vergroting van de toegankelijkheid de bestaande websites van de rechterlijke organisatie in stand moeten worden gehouden. Dit betekent echter niet dat een website in alle gevallen de toegankelijkheid verbetert. De toegankelijkheid kan ook verminderen, juist als gevolg van het gebruik van een website; bijvoorbeeld als informatie die op een website staat niet langer op niet-elektronische wijze wordt aangeboden. Informatie op websites is meestal bedoeld voor niet-professionals, dus geldt het principe van nevenschikking: deze informatie dient ook op niet-elektronische wijze beschikbaar te zijn.

Een website kan de toegankelijkheid ook verminderen als de ontsluiting van informatie onduidelijk is. Soms zien burgers die op een website terechtkomen door de bomen het bos niet meer. Dit noemt men wel de informatieparadox: meer gegevens leiden niet per definitie tot meer informatie.¹⁵⁸ De vraag is nu welke eisen aan een website dienen te worden gesteld om ervoor te zorgen dat gegevens de toegankelijkheid van rechtspraak niet in negatieve, maar in positieve zin beïnvloeden.

In het kader van de discussie over de toegankelijkheid van overheidsinformatie, zijn aan het eind van de jaren negentig diverse studies verricht naar relaties tussen ICT en het toegankelijk maken van informatie.¹⁵⁹ In deze studies komt een aantal factoren naar voren dat de elektronische toegankelijkheid van overheidsinformatie bepaalt, zoals: de toegang tot het medium waarop de informatie wordt verstrekt, de vindbaarheid van de informatie, de begrijpelijkheid van de inhoud en van de presentatie, de prijs voor het raadplegen van de informatie en de bruikbaarheid van de informatie.¹⁶⁰

In deze discussie, slechts kort na de definitieve, maatschappelijke doorbraak van het internet, wordt nog vrij omzichtig gesproken over 'informatiedragers' en 'media waarop

158. Franken 1975.

159. Beers 1996; Baten en Van der Starre 1996; Bouwman, Nouwens, Sloodman en Baaijens 1996; Baten en Ubacht 1995.

160. Baten en Van der Starre 1996, p. 21.

informatie wordt verstrekt'. Tegenwoordig ligt het meer voor de hand te spreken over websites en het internet als dé manier om informatie voor iedereen toegankelijk te maken. Recent zijn onder verantwoordelijkheid van het ministerie van Binnenlandse Zaken zogenaamde webrichtlijnen gepubliceerd, die specifiek gericht zijn op de toegankelijkheid van overheidswebsites.¹⁶¹ Deze webrichtlijnen komen voor een belangrijk deel overeen met de in de literatuur genoemde factoren die de elektronische toegankelijkheid van overheidsinformatie bepalen.¹⁶² Ook sluiten zij goed aan bij het 'Handvest Digitale Contacten tussen burger en overheid', dat Boogers en Thaens hebben ontwikkeld.¹⁶³

In de webrichtlijnen wordt gesteld dat websites die overheidsinformatie bevatten *duurzaam toegankelijk* moeten zijn voor *alle* burgers, bedrijven en zoekmachines. De website mag, met andere woorden, geen *bezoekers* van websites uitsluiten. Het vereiste van duurzame toegankelijkheid omvat, zoals de term uitdrukt, twee eisen: duurzaamheid en toegankelijkheid. Deze eisen worden in de webrichtlijnen uitgewerkt in een aantal nadere criteria. Vanwege de mogelijke verwarring met het *beginsel van toegankelijke rechtspraak* wordt in dit hoofdstuk gesproken van een beginsel van *vindbaarheid* in plaats van toegankelijkheid. In plaats van de term *duurzaamheid* wordt de term *bestendigheid* gebruikt. De onderstaande tekst die betrekking heeft op de beginselen van vindbaarheid en bestendigheid, is gebaseerd op versie 1.1 van de webrichtlijnen.¹⁶⁴

Vindbaarheid

Informatie¹⁶⁵ is en blijft beschikbaar.¹⁶⁶

- Informatie op de website moet met een minimum aan barrières (inlogcodes, extra software) kunnen worden geraadpleegd.
- Aan de apparatuur van gebruikers dienen minimale eisen te worden gesteld voor wat betreft de capaciteiten en verbindingen (geen eis dat alleen bezoekers met een snelle internetverbinding of een bepaalde geheugencapaciteit van een computer de gegevens kunnen raadplegen).

161. Advies.overheid.nl, Webrichtlijnen 2005. Er is geen reden om aan te nemen dat deze webrichtlijnen niet van toepassing dienen te zijn op overheidsorganen die tot de rechterlijke macht behoren.

162. Voor het ontwikkelen van de richtlijnen heeft het ministerie van Binnenlandse Zaken gebruikgemaakt van de ontwikkeling van een 'referentieraam', gebaseerd op 'algemeen bruikbare richtlijnen, zoals WCAG 1.0, WCAG 2.0 (<http://www.w3.org/TR/WCAG20>), richtlijnen van Dremfels Weg (<http://www.dremfelsweg.nl>) en Stichting Accessibility (<http://accessibility.nl>) en praktijkervaring van Cinnamon Interactive (<http://www.cinnamon.nl>).

163. Boogers en Thaens 2004.

164. <http://webrichtlijnen.overheid.nl/>. In april 2006 heeft de Tweede Kamer haar bezorgdheid uitgesproken over de toegankelijkheid van overheidswebsites. Dit leidde tot het Besluit Kwaliteit Rijksoverheidswebsites van 30 juni 2006. Als gevolg van dit besluit moeten nieuwe websites van de rijksoverheid aan de webrichtlijnen voldoen.

165. De term 'informatie' omvat ook programma's en data.

166. Vergelijkbaar aan het geformuleerde beginsel van continuïteit (paragraaf 4.2).

- Alle webpagina's dienen een uniek internetadres te hebben, zodat het mogelijk is een hyperlink te maken naar deze pagina.
- Informatie dient op een gestructureerde en overzichtelijke wijze aan de gebruikers te worden aangeboden en begrijpelijk te zijn.
- Als informatie op de website beschikbaar is in meerdere talen, dan is deze anderstalige informatie eenvoudig te bereiken.
- De website dient in zekere mate te zijn afgestemd op de bezoeker (niet alleen juridisch jargon).
- Informatie dient actueel te zijn.

Bestendigheid

Het beginsel van bestendigheid (in de webrichtlijnen omschreven als duurzaamheid) wordt omschreven als de eis dat de website en zijn informatie voor structuur, betekenis, representatie, opslag en toegang zo veel mogelijk gebruikmaken van standaarden, waar mogelijk open standaarden.¹⁶⁷ Het feit dat met bepaalde standaarden wordt gewerkt, heeft tot gevolg dat informatie kan worden geraadpleegd door iedereen die ook van deze standaarden gebruikmaakt. De wijze van ontsluiting van informatie en de software waarmee dat mogelijk is, moeten aansluiten bij maatschappelijke verwachtingen en ontwikkelingen. Iedereen moet gebruik kunnen maken van systemen die in het maatschappelijke verkeer gebruikelijk zijn.

Een website van de overheid mag niet zodanig vooruitlopen op technologische ontwikkelingen, dat personen die software gebruiken die enigszins verouderd is, de website niet kunnen raadplegen. Het omgekeerde is echter ook onwenselijk: dat standaarden die in de samenleving worden gebruikt om gegevens te raadplegen, niet bruikbaar zijn om gegevens van de overheid te achterhalen.

Een tweede element van het beginsel van bestendigheid is dat websites op een efficiënte en effectieve manier moeten kunnen worden vernieuwd, aangepast of uitgebreid. Daarbij dient een al te sterke afhankelijkheid van één leverancier of fabrikant van één technische standaard te worden voorkomen. De webrichtlijnen geven ook aan dat bezoekers van de website bij technische problemen duidelijk op de hoogte moeten worden gesteld van de oorzaak ervan en van mogelijke oplossingen en alternatieven. Kortom: beschikbaarheid van gegevens op een website is niet voldoende. Er moet sprake zijn van duurzame en algemene beschikbaarheid.

De vindbaarheid en bestendigheid dienen ook te worden gewaarborgd door voldoende beveiligingsmaatregelen te nemen, om te voorkomen dat hackers of andere onbevoegden wijzigingen in systemen of gegevens kunnen aanbrengen. Vindbaarheid en

¹⁶⁷ Open standaarden zijn internationale afspraken die informatiesystemen in staat stellen gegevens uit te wisselen. Een bekende open standaard is de XML-standaard (Extensible Markup Language). Zie voor dit onderwerp: <http://www.ososs.nl/index.jsp>

bestendigheid zijn daarmee nauw verbonden aan het beginsel van continuïteit. Systemen die worden gebruikt om de toegankelijkheid te verbeteren, moeten voor iedereen beschikbaar zijn en op een stabiele wijze kunnen blijven functioneren. Het toesturen van grote elektronische bestanden naar een gerecht, zal het systeem niet mogen doen vastlopen.

4.5 Betrouwbaarheid

Beginsel 5: beginsel van betrouwbaarheid

Procespartijen moeten erop kunnen vertrouwen dat gegevens die worden geraadpleegd of worden verstuurd niet zijn gemanipuleerd, niet van een ander afkomstig zijn dan vermeld en niet toegankelijk zijn voor personen voor wie zij niet zijn bestemd. Bij het bepalen van de mate van betrouwbaarheid dient de wijze waarop de conventionele procedure verloopt het richtsnoer te zijn, niet de technische mogelijkheden.

Elektronische rechtspraak zal vertrouwenwekkend moeten zijn om aan te kunnen nemen dat de toegankelijkheid gewaarborgd is of zelfs verbeterd kan worden. Als digitale documenten niet of niet volledig aankomen of als het risico bestaat dat anderen hebben kunnen 'meekijken' of wijzigingen hebben kunnen aanbrengen, zal het middel niet worden gebruikt en per saldo de toegankelijkheid verminderen. Elektronisch berichtenverkeer met gerechten zal daarom aan zodanige eisen moeten voldoen, dat de toegankelijkheid van rechtspraak gewaarborgd blijft en waar mogelijk wordt verbeterd. De vraag is welke eisen voor de betrouwbaarheid van dit berichtenverkeer dienen te gelden.

Het ligt hier voor de hand om aansluiting te zoeken bij de eisen die in de Wet elektronisch bestuurlijk verkeer (WEBV) worden gesteld aan het elektronische berichtenverkeer met bestuursorganen.¹⁶⁸ Deze wet stelt als voorwaarde aan het verkeer langs elektronische weg met bestuursorganen, dat dit verkeer aan dezelfde eisen voldoet als het conventionele verkeer. Daarbij worden de eisen van betrouwbaarheid en vertrouwelijkheid gesteld. De beginselen van behoorlijk ICT-gebruik van Franken, waarnaar eerder in paragraaf 1.3 is verwezen, worden in de WEBV als 'een voor het bestuursrecht relevante uitwerking beschouwd van de normen betrouwbaarheid en vertrouwelijkheid'.¹⁶⁹ De beginselen van betrouwbaarheid en vertrouwelijkheid worden in de Memorie van toelichting bij deze wet, als volgt uitgewerkt.

- Authenticiteit: zijn gegevens werkelijk van de afzender afkomstig?
- Integriteit: zijn gegevens volledig en niet onbevoegd gewijzigd?
- Onweerlegbaarheid: het 'voorkomen van weerlegbaarheid', onloochenbaarheid.

168. *Kamerstukken II*, 2001/02, 28 483, nr. 3, p. 2.

169. Franken noemt de volgende beginselen: authenticiteit, integriteit, transparantie, beschikbaarheid, flexibiliteit en vertrouwelijkheid. Zie: Franken, Snellen, Smit en Venstra 1993.

- Transparantie: wijzigingen van de gegevens dienen achteraf inzichtelijk te kunnen worden gemaakt.
- Beschikbaarheid: beschikbaarheid van het document.
- Flexibiliteit: aan nieuwe of oude gebruikseisen moet kunnen worden voldaan.
- Exclusiviteit: het document is alleen toegankelijk voor wie het is bestemd.¹⁷⁰

In deze toelichting is aangegeven dat betrouwbaarheid voor een belangrijk deel kan worden gerealiseerd door gebruik te maken van een pincode of een elektronische handtekening.¹⁷¹ De mate van betrouwbaarheid en vertrouwelijkheid die wordt vereist, kan variëren. De WEBV onderscheidt in theorie drie varianten: maximale, voldoende en pro forma betrouwbaarheid en vertrouwelijkheid.¹⁷² Maximale betrouwbaarheid en vertrouwelijkheid zien op het toepassen van de beveiliging volgens de hoogste technische standaarden. De eis van *voldoende* betrouwbaarheid en vertrouwelijkheid houdt in dat de veiligheid vergelijkbaar is met die bij conventioneel verkeer. Daarbij wordt tevens gelet op de *aard* en *inhoud* van het bericht en het doel waarvoor het wordt gebruikt. Pro forma betrouwbaarheid en vertrouwelijkheid omvatten een minimale beveiliging.¹⁷³ De WEBV eist in artikel 2:14, derde lid, 2:15, derde lid en artikel 16 *voldoende* betrouwbaarheid en vertrouwelijkheid.¹⁷⁴

Ook DigiD, het programma dat authenticatie van burgers en bedrijven door de overheid ondersteunt, onderscheidt drie beveiligingsniveaus: basis, midden en hoog. DigiD biedt personen of bedrijven de mogelijkheid om zich online bekend te maken aan de hand van een gebruikersnaam met wachtwoord. Voor de meeste overheidsdiensten biedt dit voldoende zekerheid over de identiteit. Dit is het zekerheidsniveau 'basis'. Het middenniveau van DigiD maakt gebruik van een inlogcode en verstuurt een sms met een transactiecode. In de toekomst zal het mogelijk worden om personen en bedrijven te identificeren met behulp van een elektronische identiteitskaart.¹⁷⁵

Het is voor de toegankelijkheid van rechtspraak van belang een geschikt beveiligingsniveau te kiezen. In de meeste gevallen zal een *voldoende* beveiligingsniveau volstaan. Dat betekent dat de betrouwbaarheid vergelijkbaar is met die van het conventionele verkeer. Afhankelijk van de aard en inhoud van het bericht en het doel waarvoor het wordt gebruikt, zoals de WEBV het uitdrukt, zal een hoog of basis beveiligingsniveau moeten worden gekozen. Als bijvoorbeeld bij het stellen van eenvoudige vragen per e-mail aan

170. Zie: *Kamerstukken II* 2001/02, 28 483, nr. 3, p. 15.

171. Lodder, Dumortier en Bol 2005.

172. *Kamerstukken II* 2001/02, 28 483, nr. 3, p. 17.

173. De MvT bij de WEBV vergelijkt het met de elektronische mededeling 'verboden toegang'.

174. De WEBV beschouwt de beginselen betrouwbaarheid en vertrouwelijkheid als één beginsel. In dit onderzoek worden zij gescheiden behandeld, omdat zij in de meeste gevallen uitdrukking geven aan twee af te zonderen belangen.

175. <http://www.digid.nl>

een rechtbank gebruik wordt gemaakt van een hoog beveiligingsniveau, wordt de toegankelijkheid van rechtspraak onnodig beperkt. Een hoog beveiligingsniveau ligt wellicht voor de hand in de strafrechtelijke procedure, omdat het daar vaak gaat om gevoelige informatie, die ook voor criminelen interessant kan zijn. Van medewerkers van overheidsorganen en van professionele procesdeelnemers – dus ook van rechters – mag worden verlangd dat zij documenten met behulp van een elektronische handtekening (en dat kan ook een irisscan of een vingerafdruk zijn) beveiligen en aldus aantonen dat het document daadwerkelijk van hem of haar afkomstig is. Dit vereiste sluit aan bij het beginsel van nevenschikking voor niet-professionals, omdat een onderdeel van dit beginsel is dat aan professionele procesdeelnemers bepaalde verplichtingen mogen worden gesteld ten aanzien van het gebruik van ICT.

In het eerder genoemde wetsvoorstel Afschaffing verplicht procuraat is een regeling opgenomen voor het elektronische berichtenverkeer met de gerechten, inclusief een regeling van de elektronische handtekening. In het bestuursrecht en in het strafrecht zijn vergelijkbare wettelijke regelingen in ontwikkeling.¹⁷⁶

4.6 Hoofdstukconclusies

Zoals in het tweede hoofdstuk kort is aangegeven, kan met behulp van de jurisprudentie van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens vrij nauwkeurig worden bepaald wat op dit moment, vanuit juridisch oogpunt gezien, onder toegankelijke rechtspraak moet worden verstaan. In deze jurisprudentie zijn de mogelijkheden van ICT (nog) niet verwerkt. Dat wil zeggen: er is nog geen jurisprudentie waarin de bestaande normen ten aanzien van de toegankelijkheid van rechtspraak ter discussie worden gesteld als gevolg van de mogelijkheden en risico's van ICT. Toch is het zaak om nu al rekening te houden met mogelijke veranderende interpretaties van de norm van toegankelijkheid. Het gebruik en de mogelijkheden van ICT kunnen het bestaande stelsel in positieve en negatieve zin beïnvloeden. Soms zijn extra waarborgen nodig om de toegankelijkheid te kunnen garanderen. Soms biedt ICT zodanige mogelijkheden, dat deze – waar mogelijk – benut dienen te worden.

De in dit hoofdstuk geformuleerde beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak vormen een juridisch kader waarbinnen nadere gedachtevorming over de kansen en risico's van ICT voor de toegankelijkheid van rechtspraak mogelijk is. Vijf beginselen (paragraaf 4.2 t/m 4.5) zijn geformuleerd.

- Continuïteit.
- Nevenschikking voor niet-professionals.
- Vindbaarheid.
- Bestendigheid.
- Betrouwbaarheid.

176. Van den Hoogen 2006.

Behoorlijke elektronische rechtspraak is niet alleen toegankelijk, maar ook openbaar, verloopt binnen redelijke termijn, is onafhankelijk en onpartijdig en biedt procesdeelnemers een eerlijke behandeling. De koppelingen tussen deze laatste beginselen en het gebruik van ICT bij de rechterlijke procedure komen in de volgende hoofdstukken aan de orde.

5 Beginselen van openbare elektronische rechtspraak

5.1 Zichtbare rechtspraak

Behoorlijke rechtspraak is zichtbare rechtspraak. Dat betekent dat de zitting voor het publiek toegankelijk moet zijn, dat het vonnis in het openbaar moet worden uitgesproken en dat de beslissing moet worden gepubliceerd of bekendgemaakt. Maatregelen die de openbaarheid beperken, zoals het sluiten van de deuren van de zittingszaal, zijn daarom slechts geoorloofd als daar goede gronden voor zijn. In de huidige praktijk gelden echter tal van beperkingen voor (televisie-)journalisten om hun werk te doen in de rechtszaal. Rechters kunnen zaken achter gesloten deuren behandelen, televisiecamera's weigeren en zelfs tekenaars beperkingen opleggen. Ook zijn rechters thans in de gelegenheid om te beslissen dat hun uitspraak niet op het internet wordt gepubliceerd. Bij veel leden van de rechterlijke macht bestaat tot nu toe de nodige terughoudendheid in het daadwerkelijk zichtbaar maken van rechtspraak.

In het derde hoofdstuk is aangetoond dat de mogelijkheden om rechtspraak openbaar te maken, in sterke mate kunnen worden beïnvloed met behulp van toepassingen van ICT. Journalisten zijn tegenwoordig in staat gebruik te maken van geavanceerde digitale opnameapparatuur of communicatiemiddelen op de zitting. Zij kunnen op die manier direct openbaar maken wat zich ter zitting afspeelt. Ook het gebruik van digitale dossiers en courtroom technology kan de zitting voor het aanwezige publiek beter zichtbaar en toegankelijk maken. Het dossier kan bijvoorbeeld op een scherm aan het publiek worden getoond. De openbaarheid van rechtspraak wordt ook vergroot door de publicatie van uitspraken op Rechtspraak.nl of door advocaten via Roljournaal.nl de mogelijkheid te geven inzicht te hebben in zaken die op de rol staan. Als zittingen rechtstreeks op televisie of op het internet zouden worden uitgezonden, lijkt volledige openbaarheid bereikt.

Het omgekeerde is ook mogelijk, namelijk dat het gebruik van ICT de openbaarheid juist beperkt. Bijvoorbeeld: als een zitting alleen nog te volgen zou zijn via computerschermen, wordt de openbaarheid in sterke mate beperkt, afhankelijk van ICT en van het juist functioneren ervan. Als rechterlijke uitspraken niet langer schriftelijk beschikbaar zijn, wordt de openbaarheid voor degenen zonder toegang tot het internet, drastisch beperkt. Als Rechtspraak.nl 'uit de lucht' is, zijn uitspraken niet langer toegankelijk. Met andere woorden: als ICT wordt ingezet om de openbaarheid van rechtspraak te vergro-

ten, zullen voorwaarden moeten worden geformuleerd waaronder dat gebeurt en zal moeten worden bepaald op welke punten de openbaarheid dient te worden vergroot.

De vraag die in dit hoofdstuk centraal staat, is welke beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak uitdrukking geven aan de kansen en risico's die ICT biedt voor de openbaarheid van rechtspraak. In de literatuur wordt op verschillende thema's ingegaan die betrekking hebben op of gerelateerd zijn aan de openbaarheid van rechtspraak. In dit hoofdstuk worden vier thema's (die leiden tot vier beginselen) besproken aan de hand van de volgende indeling:

- camera's in de rechtszaal (5.2);
- ICT en de publieke tribune (5.3);
- alle uitspraken op het internet (5.4);
- anonimisering van jurisprudentie (5.5).

5.2 Camera's in de rechtszaal

Beginsel 6: beginsel van persvrijheid en privacybescherming

Journalisten dienen vrij te zijn om hun werk ter zitting te doen. De privacy van procesdeelnemers dient te worden beschermd.

Al voordat sprake was van de inzet van ICT bij rechtspraak bestond discussie over het al dan niet toelaten van televisiecamera's in de rechtszaal.¹⁷⁷ Deze discussie is nog altijd actueel. De vraag is bijvoorbeeld in hoeverre de rechterlijke macht het gebruik van toepassingen van ICT als digitale (web-)camera's of mobiele telefoons met ingebouwde camera's, tijdens de zitting dient toe te staan of te verbieden?¹⁷⁸ Zoals uit dit voorbeeld blijkt, wordt het onderwerp camera's hieronder ruimer geïnterpreteerd dan op basis van de letterlijke betekenis het geval zou zijn.

Tot het begin van de jaren negentig was het gebruikelijk dat televisiecamera's niet werden toegelaten tot de rechtszaal. Pagano betoogde toen al dat televisiecamera's niet van een openbare procedure zouden mogen worden buitengesloten.¹⁷⁹ Rond die tijd werd in enkele arrondissementen al gesproken over regels met betrekking tot het al dan niet toelaten van televisiecamera's. Halverwege de jaren negentig werd de druk op de rechterlijke macht om televisiecamera's toe te laten groter.¹⁸⁰ Thans geldt dat televisiecamera's wor-

177. Bijv.: Van de Pol 1986, p. 603-609.

178. Dat ook de rechterlijke macht zelf thans worstelt met de vraag in hoeverre het toelaatbaar en praktisch mogelijk is om mobiele telefoons met camera's toe te laten in de rechtszaal, blijkt uit: <http://www.rechtspraak.nl/Gerechten/Rechtbanken/Breda/Actualiteiten/Rechtbank+staat+gsm+met+camera+toe.htm>

179. Pagano 1992, p. 11.

180. Bijv.: Van de Pol 1997.

den toegelaten om een beperkt aantal onderdelen van de zitting te filmen, tenzij de rechter aanleiding ziet om het te verbieden.¹⁸¹

De belangen die tegen elkaar worden afgewogen, zijn in de loop der tijd niet veranderd. Naast de wettelijke mogelijkheden om een zitting achter gesloten deuren te behandelen, in verband met de goede zeden, de openbare orde of de nationale veiligheid – aspecten die ook in artikel 6 EVRM worden genoemd –, is de openbaarheid vooral een afweging tussen twee belangen. Aan de ene kant het belang van procesdeelnemers op rechtspraak in het openbaar, dat met zich meebrengt dat iedereen kennis moet kunnen nemen van wat zich in de rechtszaal afspeelt. Aan de andere kant het belang van bescherming van de privacy van procespartijen, waarmee beperkingen op de openbaarheid kunnen worden gerechtvaardigd.¹⁸² Daarnaast worden risico's genoemd als het voorkomen van een 'trial by media' en een al te sterke beïnvloeding van de procesdeelnemers.¹⁸³ Door anderen, zoals Groenhuijsen, wordt echter gewezen op het feit dat de aanwezigheid van media de professionele procesdeelnemers prikkelt om hun werk extra zorgvuldig te verrichten.¹⁸⁴

Op dit moment wordt binnen de rechterlijke macht ten aanzien van het al dan niet toelaten van 'audiovisuele media', de in 2003 door de gezamenlijke persrechters opgestelde persrichtlijn gehanteerd. Ook in deze persrichtlijn worden de belangen van de openbaarheid van rechtspraak en de privacy van betrokkenen tegenover elkaar gesteld.¹⁸⁵ Volgens de richtlijn – waarvan individuele rechters kunnen afwijken als zij dat willen – geldt ten aanzien van audiovisuele media het volgende.

- *Geen rechtstreekse uitzending.*
- *Van de opkomst van de rechter(s) en de griffier en – in strafzaken – de officier van justitie, van het voorlezen van de tenlastelegging en van het doen van de uitspraak, wordt het maken van film- en geluidsopnamen in de regel toegestaan.*
- *De rechter kan, als daar bijzondere redenen voor bestaan, toestemming geven voor het filmen van andere delen van de zitting.*
- *Voor het maken van opnamen van advocaten en andere rechtshulpverleners moet voorafgaand aan de zitting van hen toestemming zijn verkregen.*

181. <http://www.rechtspraak.nl/Actualiteiten/Informatie+voor+de+pers/>

182. Dit principe komt bijvoorbeeld ook terug in art. 8:62 Awb, waarin wordt gesteld dat de zitting openbaar is, maar dat de rechtbank kan bepalen dat de zitting met gesloten deuren zal plaatsvinden, onder andere als de eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer van partijen dit eist.

183. Scholten 1998; Buruma 1997.

184. Groenhuijsen 1997.

185. Plus het belang van een 'ongestoorde behandeling van het proces'. Dit belang wordt in de persrichtlijn niet nader uitgewerkt. Mogelijk wordt hier bedoeld op lawaaiige of knipperende camera's, rondlopende cameramensen of sterke lampen die het proces kunnen verstoren.

- Van andere dan de vaste beroepsmatige procesdeelnemers mogen tijdens de zitting geen opnamen worden gemaakt, tenzij dit met hun toestemming plaatsvindt.
- Bij geluidsoptnamen mogen namen van niet vaste deelnemers niet worden uitgezonden. Geluidsfragmenten waarin namen voorkomen dienen te worden aangepast door bijvoorbeeld de namen te wissen of te vervangen door een geluidssignaal.
- Geen opnames mogen worden gemaakt in het gerechtsgebouw, buiten de rechtszaal.
- Vaste cameraopstellingen, niet inzoomen.¹⁸⁶

Zoals uit de bovenstaande bepalingen uit de richtlijn blijkt, zijn er voor journalisten slechts zeer beperkte mogelijkheden om de zitting op te nemen en uit te zenden. De persrichtlijn is onlangs door Schuijt heftig bekritiseerd. In zijn ogen ontbreekt het de rechter aan bevoegdheden om een inbreuk te maken op het grondrecht van openbare rechtspraak.¹⁸⁷ Hij stelt:

“Voor alle duidelijkheid: dit is geen pleidooi om voortaan maar elke verdachte met naam en toenaam én portret in de krant te zetten of op televisie te vertonen. Ook is dit geen pleidooi om elke strafzaak op televisie uit te zenden mét de verdachte in beeld en met alle namen van getuigen en slachtoffers – al zijn de informatietechnologische mogelijkheden niet zo ver meer weg. Ik heb willen betogen dat de wijze waarop zij gestalte geven aan de openbaarheid van de rechtspraak een vrije beslissing van de media behoort te zijn, waarbij zij zelf beslissen óf en in hoeverre zij de privacy van verdachten, getuigen en slachtoffers zullen beschermen of niet. Voor de gemaakte keuzen kunnen zij door de (civiele) rechter ter verantwoording worden geroepen.”¹⁸⁸

Rechtstreekse uitzending zou een volledige openbaarheid van de zitting tot gevolg hebben: iedereen kan zien wat zich daar afspeelt. Kennelijk weegt echter de bescherming van de privacy van procespartijen binnen de rechterlijke macht zo zwaar dat ingrijpende maatregelen als het verbieden van televisiecamera's of het gebied dat de camera's worden uitgezet, geoorloofd worden geacht. Deze opvatting is mede ingegeven door de, zoals de Hoge Raad het noemt, 'indringendheid van audiovisuele media'.¹⁸⁹ Voor het toelaten van toepassingen van ICT in de rechtszaal, zoals webcamera's of andere digitale opnameapparatuur, geldt des te sterker dat zij 'indringend' kunnen zijn vanwege het gemak waarmee beelden kunnen worden verspreid, bijvoorbeeld via het internet.

Op basis van artikel 6 EVRM wordt openbaarheid van de zitting echter als hoofdregel beschouwd, waarop in het belang van de bescherming van het privéleven van procespartijen een uitzondering kan worden gemaakt. De stelling kan worden verdedigd dat

186. <http://www.rechtspraak.nl/Actualiteiten/Informatie+voor+de+pers/>

187. Schuijt 2006, p.252-274.

188. Schuijt 2006, p.274.

189. HR 27 januari 1984, NJ 803.

volgens het EVRM niet zozeer het al dan niet openbaar zijn van de zitting centraal dient te staan – de zitting behoort immers openbaar te zijn – maar de mogelijkheid om de privacy van procespartijen te beschermen. Met andere woorden: als de privacy op een goede wijze kan worden beschermd, is onbeperkte openbaarheid – en dus ook onbeperkte registratie en uitzending – vanuit juridisch oogpunt gezien, mogelijk. Recent onderzoek van Malsch heeft uitgewezen dat de meerderheid van de persrechters en communicatieadviseurs bij gerechten en de rechtbankjournalisten het met deze opvatting eens is.¹⁹⁰

Toepassing van ICT biedt tal van mogelijkheden om de privacy te beschermen, bijvoorbeeld door uitzending op televisie of internet met enige vertraging, waardoor gevoelige informatie of beelden kunnen worden gewist. Ook niet-technische methoden om de privacy te beschermen zijn denkbaar, zoals het maken van afspraken met de aanwezige journalisten over wat wél en niet wordt opgenomen, het niet noemen van privacygevoelige gegevens tijdens de zitting of het vermommen van procespartijen. Het is vanzelfsprekend dat de bescherming van de privacy van procesdeelnemers als een algemeen geaccepteerd beginsel moet worden beschouwd, dat bij elektronische rechtspraak moet worden nageleefd. Tegelijkertijd zou vanuit juridisch oogpunt onomstreden dienen te zijn dat journalisten die zich op de publieke tribune bevinden, zo min mogelijk worden gehinderd in de uitoefening van hun werk. Deze opvattingen staan niet lijnrecht tegenover elkaar. Journalisten kunnen zonder bezwaar de privacy respecteren en toch beslissen de gehele zitting uit te zenden. Dit kan het beginsel van persvrijheid en privacybescherming worden genoemd.

Bij het afronden van het onderzoek (december 2006) werken het Openbaar Ministerie en de rechterlijke organisatie aan een nieuwe persrichtlijn, die journalisten ruimere mogelijkheden biedt om zittingen op te nemen en uit te zenden. Van volledige en rechtstreekse uitzending zal naar verwachting geen sprake zijn.

5.3 ICT en een inzichtelijk verloop van de procedure

Beginsel 7: beginsel van publieke inzichtelijkheid

De zitting moet kunnen worden gevolgd door pers en publiek, ook als onderdelen van de zitting gedigitaliseerd zijn of als de zitting geheel digitaal verloopt.

Een onderwerp dat sterk gerelateerd is aan het toelaten van camera's in de rechtszaal, is het feit dat pers en publiek de zitting ook daadwerkelijk moeten kunnen volgen. Malsch en Hoekstra hebben eerder geconstateerd dat zowel de praktische informatievoorziening rondom de procedure als de zichtbaarheid en verstaanbaarheid van de procesdeelnemers

190. Malsch 2004, p. 62.

vanaf de publieke tribune, verbetering behoeven.¹⁹¹ De vraag is of het gebruik van toepassingen van ICT daar verbetering in kan brengen.

Onderdelen van de zitting zijn zonder twijfel soms beter te volgen als gebruik wordt gemaakt van courtroom technology. Beelden uit de rechtszaal die worden geprojecteerd op een groot scherm vergroten de zichtbaarheid van wat zich op de zitting afspeelt. Zelfs onderdelen van de zitting die voorheen onzichtbaar bleven, zoals bepaalde bewijsmiddelen, opnames van bewakingscamera's en verklaringen uit het dossier, kunnen aan het publiek worden getoond. Het tegenovergestelde is ook mogelijk. Als er geen projectieschermen zijn en alle procesdeelnemers naar hun eigen beeldscherm kijken waarop getuigen worden verhoord of bewijsmiddelen worden getoond, is de procedure voor het publiek slecht zichtbaar. Dit komt de openbaarheid van rechtspraak niet ten goede.

De openbaarheid van de zitting bij het toepassen van ICT is vooral relevant in toekomstige situaties waarin geen sprake meer is van een zitting, zoals bij het online, via een website, indienen van geldvorderingen. De vraag is op welke wijze de openbaarheid van de 'zitting' kan worden gewaarborgd als er geen zitting meer is. Het publiek moet ook inzicht kunnen krijgen in het verloop van een 'online' zitting en de elektronische behandeling van een zaak. De wenselijkheid moet worden onderzocht van 'online' tribunes of het inzichtelijk maken van programmatuur waarmee elektronische zittingen plaatsvinden. Het vereiste dat een zitting, ook bij het gebruik van ICT of in een elektronische omgeving, moet kunnen worden gevolgd door pers en publiek, kan worden beschouwd als een beginsel van behoorlijke elektronische rechtspraak. Ik noem dit het beginsel van publieke inzichtelijkheid.¹⁹²

Aan het ministerie van Binnenlandse Zaken is recent een voorontwerp van de Algemene wet overheidsinformatie aangeboden.¹⁹³ Dit wetsvoorstel is bedoeld als vervanging van de Wet openbaarheid van bestuur (Wob). Het wetsvoorstel maakt, anders dan de Wob, geen onderscheid tussen informatie van de rechterlijke macht en informatie van andere overheidsorganen.¹⁹⁴ Dit wetsvoorstel kan wellicht, ook voor degenen die zich niet op de publieke tribune bevinden, mogelijkheden bieden om beter inzicht te krijgen in wat zich voorafgaand aan en tijdens de zitting afspeelt. Het wetsvoorstel maakt echter uitzonderingen voor informatie uit het procesdossier, voor zover dat bij de rechterlijke macht of de Raad van State berust, en voor wat in de raadkamer over aanhangige zaken is geuit. Het stelt tevens dat openbaarmaking achterwege blijft als ernstig nadeel wordt toegebracht aan het waarborgen van een goede rechtspleging.

191. Malsch 2002; Malsch en Hoekstra 1999.

192. Zie ook paragraaf 8.4.

193. http://www.minbzk.nl/onderwerpen/grondwet_en/openbaarheid/publicaties?ActItdt=82265

194. Ook informatie van de wetgevende macht en de hoge colleges van staat wordt, in beginsel, openbaar.

Een mate van openbaarheid die aansluit bij de mogelijkheden van de techniek, lijkt ook niet wenselijk. Het gebruik van digitale dossiers biedt – in potentie – namelijk bijna onbeperkte mogelijkheden voor vergroting van de inzichtelijkheid. De wijze waarop een dossier is behandeld, zou inzichtelijk en openbaar kunnen worden gemaakt. Gegevens kunnen worden bijgehouden over de mutaties die worden aangebracht, het moment waarop en de persoon door wie dit gebeurt. Zelfs zou te achterhalen kunnen zijn hoeveel tijd wordt besteed aan het bestuderen van bepaalde onderdelen van het dossier. Vanuit juridisch oogpunt bezien, zijn dit echter geen gegevens die in het belang van een behoorlijke rechtspraak openbaar dienen te zijn.

5.4 Alle uitspraken op het internet?

Beginsel 8: beginsel van online publicatie

Alle rechterlijke uitspraken dienen binnen redelijke termijn op het internet te worden gepubliceerd.

De Mulder voorspelde in 2000, een jaar na het online gaan van Rechtspraak.nl, dat binnen afzienbare tijd ‘het merendeel’ van de jurisprudentie via het internet beschikbaar zou worden gesteld:

“In Nederland polderland is het nog steeds een hot issue, maar ik ga er toch vanuit dat binnen vijf jaar het merendeel van de verschillende Nederlandse jurisprudentie gratis op Internet verkrijgbaar zal zijn. (...) Het belangrijkste (argument, RH) is dat de rechterlijke macht er niet veel langer omheen zal kunnen, op digitale wijze alle Nederlandse burgers de openbaarheid van rechtspraak te geven waar deze sowieso al recht op hebben.”¹⁹⁵

Door diverse kabinetten is in het verleden de stelling ondersteund dat *alle* rechterlijke uitspraken op het internet dienen te worden geplaatst. Rechterlijke uitspraken werden beschouwd als ‘basisinformatie van de democratische rechtstaat’, waarvan het wenselijk is dat zij gratis toegankelijk worden gemaakt via het internet.¹⁹⁶ Bij de opening van Rechtspraak.nl is door de toenmalige president van de Hoge Raad, Martens, steun gegeven aan deze opvatting. Hij voorspelde dat in de toekomst aan de eis tot het openbaar maken van de rechterlijke uitspraak slechts behoorlijk kan worden voldaan door die uitspraak op het internet te zetten.¹⁹⁷

195. De Mulder 2000.

196. *Kamerstukken II* 1999/00, 26 387, nr. 7, p. 4.

197. <http://www.rechtspraak.nl/Gerechten/HogeRaad/Actualiteiten/Archief/1999/12/ACT18.htm>

Op dit moment wordt nog altijd slechts een klein percentage van het totaal aan rechterlijke uitspraken via Rechtspraak.nl gepubliceerd. De rechterlijke macht hanteert selectiecriteria die ertoe leiden dat alleen belangwekkende uitspraken op de site worden gepubliceerd. Volgens de selectiecriteria bevat Rechtspraak.nl uitspraken die:

- aandacht hebben getrokken in de publiciteit;
- van belang zijn voor het openbare leven;
- uitwerking kunnen hebben op de toepassing van wetten en regelingen;
- interesse van belangengroepen kunnen hebben;
- interesse van indirect belanghebbenden kunnen hebben (bewoners in wijk, dorp, stad of regio waar de kwestie speelt);
- interesse van de vakpers kunnen hebben.¹⁹⁸

In het bijzonder worden volgens de selectiecriteria uitspraken gepubliceerd waarin:

- *voor het eerst een standpunt over een bepaald onderwerp wordt ingenomen;*
- *voorgaande casuïstiek wordt samengevoegd tot één jurisprudentielijn;*
- *een bestaande jurisprudentielijn wordt verlaten;*
- *een bestaande jurisprudentielijn wordt genuanceerd;*
- *een bestaande jurisprudentielijn analoog wordt toegepast;*
- *de jurisprudentielijn tot andere gebieden of categorieën wordt uitgebreid.*

Negatieve criteria voor publicatie gelden voor zaken die:

- *eenvoudig zijn afgedaan (kennelijk onbevoegd/kennelijk niet ontvankelijk/kennelijk ongegrond/kennelijk gegrond);*
- *in civiele zaken bij verstek zijn geweest;*
- *in eerste aanleg zijn uitgesproken op het gebied van het personen- en familierecht en waarvan geen appel is ingesteld;*
- *zijn uitgesproken in het kader van de administratiefrechtelijke afdoening handhaving verkeersvoorschriften (wet Mulder) en waarvan geen appel is ingesteld;*
- *nog geen eindoordeel hebben.*

Volgens Van Coeverden en Funnekotter van Bureau Bistro¹⁹⁹ van de Raad voor de rechtspraak, was en is een belangrijke overweging die aan de beperking ten grondslag ligt het vereiste van anonimisering. Het zou, met andere woorden, te kostbaar zijn om alle uitspraken te anonimiseren.²⁰⁰ Op dit punt wordt in de volgende paragraaf nader ingegaan.

198. <http://www.rechtspraak.nl/Uitspraken/Selectiecriteria/>

199. Bureau Internet Systemen Rechterlijke Organisatie (Bistro) is de organisatie die onder andere verantwoordelijk is voor het beheer van Rechtspraak.nl, Intro en Porta Iuris.

200. Van Coeverden en Funnekotter 2001.

Een andere reden die zij geven is dat een groot deel van de uitspraken niet of nauwelijks te begrijpen is zonder alle onderliggende stukken ook te publiceren:

“In strafzaken bestaat de praktijk in veel (politierechter)zaken mondeling vonnis te wijzen en daarvan slechts een aantekening op te nemen. Er zou een vracht aan nauwelijks leesbare uitspraken in de databank worden opgenomen die gelet op de summere inhoud bijna nooit worden geraadpleegd, terwijl de kosten voor opname in die databank relatief hoog zijn. Het zou de doorzoekbaarheid van de databank negatief beïnvloeden, zelfs met de toegenomen kwaliteit van zoekmachines.”²⁰¹

Ook het feit dat aan sommige uitspraken pas een motivering wordt toegevoegd op het moment dat een zaak in beroep komt, betekent – althans volgens Prakken – dat het niet mogelijk is, althans niet zonder ingrijpende wijziging van deze praktijk, alle uitspraken op het internet te publiceren.²⁰² De Mulder betoogt echter dat het uit wetenschappelijk oogpunt onwenselijk is dat selecties worden gemaakt.²⁰³ Hij acht het van belang analyses te kunnen maken van *alle* rechterlijke uitspraken.

Onderzoek toont aan dat bezoekers van Rechtspraak.nl hun vraagtekens plaatsen bij de wijze waarop de selectiecriteria worden toegepast.²⁰⁴ Kritiek komt ook vanuit de rechterlijke macht zelf. Van Opijnen heeft aangetoond dat behoorlijke verschillen tussen de gerechten bestaan in de hoeveelheid uitspraken die zij op Rechtspraak.nl plaatsen.²⁰⁵ Zijn onderzoek roept de vraag op waarom sommige commerciële uitgevers bepaalde uitspraken wel geschikt achten om in hun papieren jurisprudentiebundels op te nemen, terwijl dezelfde uitspraken niet op Rechtspraak.nl staan. Vooral als rechters deel uitmaken van de redactie van de commerciële jurisprudentiebundels, kan de schijn worden gewekt dat de rechterlijke macht er belang bij heeft niet alle uitspraken gratis te publiceren. Voor de hoogste rechtscolleges – zo geeft ook Van Opijnen aan – zoals de Hoge Raad, de Raad van State en de bestuursrechtelijke rechtscolleges die als hoogste rechter fungeren, ligt het in elk geval voor de hand te veronderstellen dat zij alle uitspraken op het internet publiceren. Deze uitspraken zijn vanwege hun rechtsvormende werking altijd maatschappelijk en juridisch relevant.²⁰⁶

Op dit moment is de stelling dat *alle* rechterlijke uitspraken beschikbaar zouden moeten zijn via het internet zeer actueel. De Commissie De Meij concludeert in haar rapport

201. Van Coeverden en Funnekotter 2001, p. 246.

202. Zie Prakken 2003, p. 834.

203. De Mulder 2000.

204. Klooster en Van der Veen 2005. Beschikbaar via: <http://www.rechtspraak.nl/>

205. De rechter kan zelf *aanvinken* of hij een uitspraak geschikt acht voor publicatie op Rechtspraak.nl, alleen voor de interne databank van de gehele rechterlijke macht of alleen voor de huisdatabank van het gerecht zelf.

206. Zie Van Opijnen 2006.

‘Toegang tot rechterlijke uitspraken’, dat alle rechterlijke uitspraken op internet beschikbaar moeten komen en voor iedereen toegankelijk moeten zijn.²⁰⁷ Tot dezelfde conclusie komt Van der Meulen in zijn voorontwerp voor de Algemene wet overheidsinformatie.²⁰⁸ Dit zou betekenen dat jaarlijks ongeveer 1,7 miljoen uitspraken op het internet dienen te worden geplaatst. Hoewel dit een grote en kostbare operatie is, is een dergelijke verplichting een grote stap voorwaarts op weg naar openbare rechtspraak. Zeker als men constateert dat elke rechter op dit moment zelf in staat is openbaarmaking van zijn uitspraak via Rechtspraak.nl tegen te houden. De in het tweede hoofdstuk geformuleerde norm, dat het gebruik van technologie in bepaalde gevallen verplicht kan zijn, berust op voldoende draagvlak in de literatuur. Dat is zeker het geval waar het de publicatie van rechterlijke uitspraken op het internet betreft.

De norm die inhoudt dat alle uitspraken op het internet dienen te worden gepubliceerd, is daarom te beschouwen als een beginsel van openbare elektronische rechtspraak. Dit kan het beginsel van online publicatie worden genoemd.

Bij een publicatie op het internet ligt het voor de hand om aan te nemen dat uitspraken ook binnen redelijke termijn nadat de beslissing is genomen en is uitgesproken, worden gepubliceerd. Wat onder een redelijke termijn moet worden verstaan, is afhankelijk van de mate van relevantie. Als het gaat om beslissingen die veel publiciteit met zich meebrengen of uitspraken waar de rechtspraak direct rekening mee dient te houden, zal publicatie zo snel mogelijk dienen plaats te vinden. Het beginsel van online publicatie omvat zowel de norm dat alle uitspraken op het internet worden gepubliceerd, als de norm dat dit binnen redelijke termijn gebeurt.

5.5 Anonimisering van uitspraken

Beginsel 9: beginsel van anonimisering

Anonimisering van uitspraken is alleen onder bijzondere omstandigheden noodzakelijk (beginsel 9).

Een vraag die regelmatig aan de orde is als het gaat over openbaarheid en ICT, is of rechterlijke uitspraken geanonimiseerd dienen te worden voordat zij op het internet worden gepubliceerd.²⁰⁹ Rechterlijke uitspraken bevatten persoonsgegevens van procespartijen, maar ook van advocaten, getuigen en deskundigen. Ter bescherming van de persoonlijke levenssfeer van natuurlijke personen die geen professional zijn, wordt het op dit moment

207. Het rapport is toegevoegd aan *Mediaforum* 2006-4. Zie ook: Korthals Altes 2006.

208. http://www.minbzk.nl/onderwerpen/grondwet_en/openbaarheid/publicaties?ActIsmIdt=82265

209. Bijv.: Van Oppen 2000; Swelsen 2000.

nodig geacht om bij de publicatie van uitspraken op het internet deze persoonsgegevens zodanig te bewerken dat deze niet meer tot personen herleidbaar zijn.²¹⁰ Alle uitspraken die op Rechtspraak.nl staan, zijn – waar het natuurlijke personen betreft – geanonimiseerd.²¹¹ Bij de gerechten gebeurt dit op geautomatiseerde wijze. De beslissing om volledig te anonimiseren, is mede gebaseerd op het advies van het College Bescherming Persoonsgegevens (CBP, voorheen: Registratiekamer) aan de minister van Justitie uit 1997.²¹²

Binnen de rechterlijke macht gelden ‘anonimiseringsrichtlijnen’ die aansluiten op het advies van het CBP. In de richtlijnen staat:

- *gegevens van natuurlijke personen die genoemd worden in uitspraken worden geanonimiseerd;*²¹³
- *namen van rechtspersonen en bestuursorganen worden in civiele en bestuursrechtelijke uitspraken niet geanonimiseerd, zolang die gegevens niet bepalend zijn voor de wijze waarop een individu in het maatschappelijke verkeer wordt beoordeeld;*²¹⁴
- *in strafrechtelijke uitspraken worden namen van rechtspersonen die verdacht zijn wel geanonimiseerd, met uitzondering van bedrijven die een monopoliepositie hebben;*
- *gegevens omtrent een natuurlijke persoon in dienst van een rechtspersoon of bestuursorgaan en handelend in de uitoefening van een specifieke functie, worden niet geanonimiseerd;*
- *gegevens omtrent een natuurlijke persoon in dienst van een rechtspersoon of bestuursorgaan worden wel geanonimiseerd;*
- *gegevens van deskundigen en/of adviseurs worden niet geanonimiseerd;*²¹⁵
- *gegevens van personen die professioneel bij de rechtszaak zijn betrokken worden niet geanonimiseerd;*²¹⁶
- *gegevens omtrent een niet-professionele gemachtigde worden evenmin geanonimiseerd, tenzij ze rechtstreeks leiden naar de naam van de procespartij.*

In de literatuur klinkt zo nu en dan kritiek door op deze wijze van anonimisering. Kuitenbrouwer noemt het een ‘struikelblok voor openbaarheid’. Hij meent dat persoonsgegevens het oordeel van de rechter kleuren en daarom ‘mede dienen ter verklaring

210. Matthijssen 2000, p. 5.

211. <http://www.rechtspraak.nl/Uitspraken/Anonimiseringsrichtlijnen>. Deze richtlijnen gelden voor alle gerechtelijke uitspraken met uitzondering van fiscale arresten en vreemdelingenzaken.

212. http://www.cbppweb.nl/downloads_uit/z1997-0933.pdf?refer=true&theme=purple. Zie ook: De Heij en Van de Pol 1999.

213. Naam, adres en woonplaats (de zgn. NAW-gegevens) van procederende partijen, (mede-)verdachten, belanghebbenden, getuigen, slachtoffers, benadeelde partijen etc., worden vervangen door neutrale termen.

214. Met andere woorden: er is wel anonimisering nodig als de naam herleidbaar is tot een natuurlijke persoon.

215. Bijv.: de naam van de medewerker van de Raad voor de Kinderbescherming of de psychiater die rapporteert, blijft staan. Ook de naam van de tolk blijft staan.

216. De namen van rechters, advocaten en gerechtsdeurwaarders blijven staan.

waarom de beslissing zó en niet anders is uitgevallen'. Hij acht het gevaar aanwezig dat weglating van deze details de uitspraak 'falsificeert'.²¹⁷ De Mulder wijst op het feit dat jurisprudentie voldoende kenmerken moet bevatten om grootschalig te kunnen analyseren.²¹⁸ Deze standpunten pleiten voor een genuanceerder benadering van het vraagstuk van anonimisering. Ook Martens vindt een dit wenselijk:

*"Het zou wel eens kunnen zijn dat de nu nog heersende, vrij vergaande kijk op de omvang van dat recht (op privacy, RH) in belangrijke mate is gevormd onder de indruk van de eerste verschijnselen van de informatiemaatschappij en dat naar mate deze maatschappij zich doorzet een genuanceerder standpunt mogelijk wordt, waarin méér plaats is voor afweging tegen algemene belangen."*²¹⁹

Kroes meent dat bij de beslissing om al dan niet te anonimiseren onderscheid moet worden gemaakt tussen de diverse categorieën van zaken.²²⁰ Met andere woorden: anonimisering is niet altijd noodzakelijk. Van Coeverden en Funnekotter van Bureau Bistro van de Raad voor de rechtspraak erkennen dat de keuze om alle zaken te anonimiseren vooral een pragmatische is geweest:

*"Het niet anonimiseren in het strafrecht, het familierecht en het bestuursrecht zou aanleiding hebben gegeven tot een intensief debat, mogelijk uitmondend in voorstellen voor wetwijziging. Dit zou enige jaren in beslag hebben genomen en voorlopig niet geleid hebben tot publicatie van enig strafvonnis of arrest op de website. (...) De gevolgen van deze keuze zijn verstrekkend. Het anonimiseren van uitspraken kan afbreuk doen aan het openbaarheidsvereiste en kan nadelig zijn voor een goede lezing van de uitspraak. Soms geven namen en plaatsen een context aan die je een uitspraak beter doen begrijpen."*²²¹

Kluwer, commercieel uitgever van jurisprudentiedatabanken, geeft er de voorkeur aan om juist zo min mogelijk te anonimiseren.²²² Vos, redactiesecretaris van Kluwer zegt hierover: "We willen onze abonnees graag zo leesbaar mogelijke jurisprudentie verstrekken (...) Het voeren van een genuanceerd anonimiseringsbeleid is een kwestie van tijd, en dus van geld. Je moet bij elke uitspraak nagaan of anonimiseren vereist is."²²³

217. Kuitenbrouwer 2000.

218. De Mulder 2000.

219. <http://www.rechtspraak.nl/Gerechten/HogeRaad/Actualiteiten/Archief/1999/12/ACT18.htm>

220. Kroes 1999.

221. Van Coeverden en Funnekotter 2001, p. 245.

222. Kluwer ontvangt niet-geanonimiseerde uitspraken van advocaten en soms ook van redactieleden van vakbladen die ook rechter zijn.

223. Wopereis 2004.

In de discussie over de bescherming van persoonsgegevens wordt vaak verwezen naar artikel 8 van het EVRM, waarin de bescherming van persoonsgegevens is geregeld. Opvallend is echter dat het Europese Hof voor de Rechten van de Mens, de instantie die moet toezien op de correcte naleving van het EVRM, zijn uitspraken in beginsel publiceert zonder deze te anonimiseren.²²⁴ Ook in het buitenland wordt genuanceerd gedacht over het al dan niet anonimiseren van uitspraken.²²⁵

Recent is de discussie over het al dan niet anonimiseren van rechterlijke uitspraken actueel geworden, omdat zowel de Commissie De Meij als Van der Meulen in het voorontwerp van de Algemene wet overheidsinformatie adviseren het vereiste van volledige anonimisering te verlaten. De Memorie van Toelichting uit het voorontwerp geeft hiervoor de volgende argumenten:

*“Thans worden de meeste op internet gepubliceerde uitspraken geanonimiseerd. Vaak bestaat hiervoor voldoende aanleiding. In strafzaken zou het openbaar maken van de naam van de veroordeelde al gauw tot een inbreuk op de persoonlijke levenssfeer leiden. Daarom is in onderhavig voorstel van wet ten aanzien van uitspraken waarbij een strafsanctie wordt opgelegd, bepaald dat de naam van de veroordeelde natuurlijke persoon niet openbaar is. (...) De regel dat persoonsgegevens bij het opleggen van een strafsanctie niet worden openbaargemaakt, kan door de strafrechter worden doorbroken als op grond van artikel 9, eerste lid, onderdeel b, sub 3, van het Wetboek van Strafrecht als bijkomende straf openbaarmaking van de rechterlijke uitspraak wordt opgelegd.
(...)”*

In civiele zaken of in bestuursrechtelijke zaken zonder strafsancties spreekt anonimisering minder vanzelf. Waarom zou de naam van een vergunninghouder als procespartij moeten worden geanonimiseerd, terwijl die naam als onderdeel van de vergunning wel openbaar is? In geval rond een zaak veel publiciteit is geweest of als een partij wordt veroordeeld tot rectificatie van een eerdere publicatie, is anonimisering zinloos en dient deze dan ook achterwege te blijven. (...) In de voorgestelde bepaling wordt de rechter de gelegenheid geboden om aan de hand van de in artikel 3:4 opgenomen uitzonderingsgronden te bepalen welk deel van de uitspraak niet openbaar is. De rechter kan oordelen dat grond bestaat voor anonimisering, maar ook voor het niet openbaar maken van in de uitspraak opgenomen bedrijfsgegevens of andere gegevens die daarvoor in aanmerking komen.”²²⁶

224. Zie artikel 33 van de Rules of Procedure.

225. Vanuit mijn functie bij het ministerie van Justitie heb ik deel uitgemaakt van een discussiegroep ‘anonimisering van jurisprudentie’ van de werkgroep Juridische Informatica van de Raad van de Europese Unie. Hieruit bleek dat de meeste landen wel enige vorm van privacybescherming toepassen, maar dat niet alle landen daarbij kiezen voor volledige anonimisering.

226. *Mediaforum* 2006-4; http://www.minbzk.nl/onderwerpen/grondwet_en/openbaarheid/publicaties?ActItdt=82265

Net als bij het beginsel van online publicatie het geval was, vindt ook het vereiste dat het niet langer noodzakelijk is om rechterlijke uitspraken te anonimiseren voor publicatie, voldoende ondersteuning in de literatuur om het te beschouwen als een beginsel van behoorlijke elektronische rechtspraak.²²⁷

5.6 Hoofdstukconclusies

Wat openbaarheid van rechtspraak op dit moment inhoudt, kan onder andere worden achterhaald door de jurisprudentie van het EHRM te bestuderen. Deze jurisprudentie geeft echter nauwelijks inzicht in de invloed die ICT kan hebben op de openbaarheid van rechtspraak. Het gebruik van ICT biedt een aantal kansen om de openbaarheid te vergroten en het brengt risico's met zich mee, bijvoorbeeld voor de privacy van procesdeelnemers. Om de openbaarheid te kunnen garanderen en de kansen die ICT biedt, te kunnen benutten dienen die risico's zo veel mogelijk te worden beperkt.

De in dit hoofdstuk geformuleerde beginselen van openbare elektronische rechtspraak bieden een kader voor nadere discussie over de risico's en kansen van ICT voor de openbaarheid van rechtspraak.

De volgende vier beginselen (paragraaf 5.2 t/m 5.5) komen naar voren uit de literatuur over openbare elektronische rechtspraak:

- persvrijheid en privacybescherming;
- publieke inzichtelijkheid;
- online publicatie;
- anonimisering.

Waar ten behoeve van de openbaarheid van rechtspraak gebruik wordt gemaakt van een website, is ook een aantal in het vorige hoofdstuk genoemde beginselen van toepassing: continuïteit (paragraaf 4.2), nevenschikking voor niet-professionals (paragraaf 4.3), vindbaarheid (paragraaf 4.4) en bestendigheid (paragraaf 4.4).²²⁸ Van elk van de beginselen wordt een kort voorbeeld gegeven van de toepasbaarheid op openbare elektronische rechtspraak.

Continuïteit en openbaarheid

Ook voor rechterlijke uitspraken geldt dat het publiek en procespartijen erop mogen vertrouwen dat eenmaal gepubliceerde uitspraken op de site blijven staan. Rechters die ach-

227. Tijdens de afronding van het onderzoek hebben de Hoge Raad, de Raad van State en de Raad voor de rechtspraak er blijk van gegeven dat zij in de loop van 2007 uitspraken in beginsel ongeanonimiseerd op het internet zullen publiceren.

228. Het beginsel van betrouwbaarheid (paragraaf 4.5) lijkt minder relevant voor de openbaarheid, omdat dit beginsel vooral betrekking heeft op het uitwisselen van berichten met de gerechten. Daarvan is bij het raadplegen van een website of het volgen van een zitting geen sprake.

teraf ontevreden zijn over hun gepubliceerde vonnis, kunnen niet verzoeken om de publicatie weer ongedaan te maken.

Nevenschikking voor niet-professionals

Uitspraken die op Rechtspraak.nl staan, dienen voor niet-professionals ook op niet-elektronische wijze beschikbaar te zijn. In elk geval zal een persoon die niet beschikt over een internetverbinding en toch een bepaalde rechterlijke uitspraak wil ontvangen, moeten worden bediend. Desnoods door de uitspraak tegen betaling toe te sturen. Van professionals mag tegenwoordig wel worden verlangd dat zij een uitspraak downloaden.

Vindbaarheid

Ook de vindbaarheid van uitspraken op het internet is van belang. Uitspraken moeten eenvoudig te vinden zijn, de site moet doorzoekbaar zijn. Is dat niet het geval, dan staan uitspraken weliswaar op het internet, maar verbetert de openbaarheid niet. Het beginsel van anonimisering, dat uitdrukt dat anonimisering alleen onder bijzondere omstandigheden noodzakelijk is (paragraaf 5.5), sluit aan bij het beginsel van vindbaarheid. Niet-geanonimiseerde uitspraken zijn beter te vinden doordat via zoekopties ook kan worden gezocht op specifieke kenmerken van een zaak die sterk verbonden zijn aan een bepaalde persoon of locatie.

Het is van belang voldoende aandacht te hebben voor de documentatie van het systeem waarin rechterlijke uitspraken zijn opgenomen. Gewaarborgd moet worden dat de vindbaarheid ook in de toekomst is gegarandeerd is.²²⁹

Bestendigheid

Ook het beginsel van bestendigheid is van belang bij het online publiceren van uitspraken. Bij de wijze waarop uitspraken worden gepubliceerd, dient zo veel mogelijk gebruik te worden gemaakt van bestendige en algemeen beschikbare technologie. Van bezoekers van een site mag niet worden verlangd dat zij de meest recente of exotische software aanschaffen om rechterlijke uitspraken te kunnen raadplegen. Aansluiting bij maatschappelijke of internationale standaarden is wenselijk.

Het gebruik van ICT is in de voorafgaande hoofdstukken gekoppeld aan de beginselen van toegankelijkheid en openbaarheid. Behoorlijke rechtspraak verloopt echter ook binnen redelijke termijn, is onafhankelijk en onpartijdig en behandelt procespartijen op een eerlijke manier, ook als ICT wordt gebruikt. In de volgende hoofdstukken wordt onderzocht of en zo ja, welke beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak voortvloeien uit de koppeling van ICT en de laatstgenoemde beginselen van behoorlijke rechtspraak.

229. De Vey Mestdagh, Dijkstra en Oskamp 2002, p.154-155.

6 Beginselen van elektronische rechtspraak binnen redelijke termijn

6.1 Effectieve rechtspraak

Behoorlijke rechtspraak is effectieve rechtspraak. Het beginsel van rechtspraak binnen redelijke termijn betekent volgens artikel 6 EVRM en de jurisprudentie van het EHRM dat rechtszaken voortvarend dienen te worden afgehandeld en dat, indien noodzakelijk, differentiatie plaatsvindt in de wijze van afhandeling. Het kan betekenen dat in de wet termijnen worden aangegeven waarbinnen zaken moeten worden afgehandeld, dat voldoende rechters worden aangesteld of dat voldoende (financiële) middelen beschikbaar zijn om doorlooptijden te verkorten. Voor de rechterlijke macht betekent het dat bij de behandeling van een zaak rekening wordt gehouden met de al verstreken termijn uit voorprocedures en met de specifieke kenmerken van de zaak. Indien nodig, dienen zaken met voorrang te worden behandeld.

In het derde hoofdstuk is beschreven hoe rechterlijke procedures tegenwoordig steeds vaker met behulp van ICT worden ondersteund. Het gebruik van ICT kan de procedure zowel versnellen als vertragen. Als zaken op elektronische wijze aanhangig kunnen worden gemaakt en documenten op elektronische of geautomatiseerde wijze kunnen worden verstuurd, stelt dat de rechterlijke organisatie in staat gegevens direct in zijn systemen te verwerken en aldus de administratieve voorbereiding van de zitting te versnellen. Ook het gebruik van digitale dossiers leidt tot een versnelling van de procedure. Het bestuderen en onderzoeken van een digitaal dossier verloopt sneller dan dat van een papieren dossier. Bovendien is het mogelijk een digitaal dossier met meerdere personen tegelijk te raadplegen. Ook het gebruik van kennissystemen bij de voorbereiding van de zitting en bij het nemen van de beslissing, en de toepassing van courtroom technology leiden doorgaans tot een effectiever gebruik van rechterlijke capaciteit en snellere procedures. De in paragraaf 2.4 genoemde norm, die inhoudt dat van de mogelijkheden van ICT gebruik wordt gemaakt als dit de kwaliteit van rechtspraak verbetert, impliceert dat de rechterlijke procedure dient te worden versneld, waar de inzet van ICT dat mogelijk maakt.

De inzet van ICT kan procedures ook vertragen. Als een sterke afhankelijkheid van ICT ontstaat, leidt de uitval van systemen onmiddellijk tot vertraging van de procedure. De uitval van de elektriciteit bij een rechtbank of het inbreken in de systemen door hackers kan het houden van een zitting of het digitaal aanleveren van documenten onmogelijk maken. Ook de administratieve en inhoudelijke voorbereiding van de zitting lopen dan in het hon-

derd. Een vertraging als gevolg van de inzet van ICT is tevens op meer indirecte wijze mogelijk. Dat rechters de mogelijkheid hebben om gebruik te maken van geavanceerde kennissystemen of databanken, kan ertoe leiden dat zij een verplichting voelen om deze systemen te benutten. Zelfs in zaken die de rechter voorheen snel, 'op routine' en zonder hulp van een systeem, zou hebben afgehandeld. Vooral bij dit soort routinezaken kan het scannen van alle documenten eerder leiden tot tijdverlies dan tot een versnelling.

In dit hoofdstuk staat de vraag centraal welke beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak kunnen worden geformuleerd, waarmee de redelijke termijn kan worden gewaarborgd en waarmee kan worden aangegeven welke kansen – die ICT biedt – dienen te worden benut.

In de literatuur wordt de koppeling tussen rechtspraak binnen redelijke termijn en de toepassing van ICT nauwelijks gemaakt. In een geheel aan de redelijke termijn gewijde dissertatie van Jansen uit 2000 komt het woord ICT of een vergelijkbare term niet voor.²³⁰ Ook in een recente studie naar het versnellingsbeleid in de rechtspraak zoekt men tevergeefs naar aandacht voor ICT als middel om de doorlooptijden te verkorten.²³¹ Dat zou een gevolg kunnen zijn van het feit dat een koppeling tussen de redelijke termijn en ICT te zeer voor de hand ligt. Het feit dat door de rechterlijke macht de laatste jaren meer zaken worden afgehandeld²³² en de constatering dat het gebruik van ICT toeneemt, doen vermoeden dat ICT bijdraagt aan een snellere afhandeling van zaken en daarmee de termijn van afhandeling verkort. Deze hypothese is echter (nog) niet getoetst.

In algemene zin wordt in de literatuur wel aangenomen dat toepassing van ICT leidt tot een versnelling van procedures. De snelheid waarmee informatie kan worden verzameld, verspreid en opgezocht, neemt in sterke mate toe. Tijd en afstand zijn nog nauwelijks beperkende factoren.²³³ Digitale dossiers kunnen minder gemakkelijk zoekraken, termijnen kunnen automatisch worden bewaakt. Toepassing van ICT binnen de justitiële keten is dan ook altijd verbonden geweest aan de wens om procedures efficiënter en effectiever te laten verlopen.²³⁴ Vaak werd aan de inzet van ICT de wens gekoppeld om bezuinigingen te bewerkstelligen. In de praktijk blijkt het overigens lastig om aannemelijk te maken dat automatisering een besparing van kosten met zich mee brengt.²³⁵

Relaties tussen ICT en het beginsel van rechtspraak binnen redelijke termijn worden hieronder besproken aan de hand van twee thema's, die (paragraaf 6.2 t/m 6.3) tot beginsel 11 en 12 leiden.

230. Jansen 2000.

231. Raad voor de rechtspraak 2005.

232. Raad voor de rechtspraak 2004, p. 4.

233. Vgl. Van de Donk en Tops 1992, p. 91.

234. Rademaker 1996.

235. Demkes (1999) beschrijft bijvoorbeeld hoe lastig het te bepalen wat de kosten en baten van telematica-investeringen zijn.

- versnelling van procedures;
- keteninformatisering.

Keteninformatisering is van belang in verband met de redelijke termijn vanwege de eis die het EHRM stelt, dat de termijn niet alleen betrekking heeft op de afhandeling door de rechterlijke macht, maar ook ziet op de termijn die is verstreken voorafgaand aan de rechterlijke procedure. Het gaat, met andere woorden, niet alleen om de snelheid van de afhandeling door de rechter, maar om de versnelling door de ‘keten’ als geheel.²³⁶

6.2 Versnelling van procedures

Beginsel 10: beginsel van voortvarendheid

Zaken dienen voortvarend te worden behandeld, rekening houdend met de mogelijkheden die ICT biedt.

ICT kan rechtspraak op diverse manieren kan versnellen. In de richtlijnen van het Comité van Ministers van de Raad van Europa wordt de waarde van ICT voor de snelheid van de afhandeling van rechterlijke procedures een aantal malen genoemd.²³⁷ Eerder werden al Van Dijk en Reiling²³⁸ geciteerd die voorbeelden noemen van manieren waarop ICT rechtspraak kan versnellen: digitale beschikbaarheid van dossiers, snel zoeken in deze dossiers, procesvoering per e-mail, videoconferentie voor het verhoren van getuigen en deskundigen, geautomatiseerde afhandeling en flexibele inzet van rechters.²³⁹ Gaakeer beschrijft een voorbeeld dat de versnelling van de procedure bij de rechter door toepassing van videoconferentie illustreert.²⁴⁰ De besparing van tijd en kosten is vooral bij videoconferentie met het buitenland enorm.²⁴¹

236. Bekende ketens zijn de (jeugd-)strafrechtketen en de vreemdelingenketen. Zie: Grijpink 1997; Grijpink 1999; Grijpink 2002.

237. Bijv.: Rec(2001)3; Rec(2001)2; Rec(86)12.

238. Delen uit dit citaat zijn eerder gebruikt, in paragraaf 3.2, om aan te geven wat de mogelijkheden van ICT in de toekomst kunnen zijn. In dit hoofdstuk kunnen dezelfde delen uit het citaat worden geplaatst in het licht van de redelijke termijn.

239. Van Dijk en Reiling 2002, p. 290.

240. Gaakeer 2005. In een Nederlandse strafzaak moesten enige tijd geleden twee getuigen door de rechter-commissaris worden gehoord die op dat moment in Australië in een rechtszaak waren verwikkeld. Gewoonlijk zou een zogenaamde rogatoire commissie van zeven personen voor vijf dagen zijn vertrokken naar Australië om dit verhoor af te nemen. In dit geval koos men ervoor om gebruik te maken van de apparatuur voor videoconferentie die aanwezig was bij het Joegoslavië Tribunaal in Den Haag. Het verhoor duurde acht uur. In plaats van de tijd en de kosten die de reis van de rogatoire commissie met zich meebracht, waren er slechts kosten voor de videoverbinding. Ook de tijdswinst is evident.

241. De kosten zijn slechts indirect van belang voor de juridische kwaliteit van het proces, omdat door besparingen wellicht meer geld overblijft om te besteden aan een kwaliteitsverbetering. Op de financiële consequenties van de inzet van ICT wordt daarom niet nader ingegaan.

Recente cijfers van de Raad voor de rechtspraak bevestigen het beeld dat de inzet van ICT bijdraagt aan een versnelling van de rechterlijke procedure. In het *Jaarplan 2004* staat dat 'de doeltreffendheid van handelszaken is bevorderd, onder meer door strikte naleving van het landelijk rolreglement, digitale aanlevering van zaken bij enkele gerechten en een gestandaardiseerde, geautomatiseerde vonnisproductie'.²⁴² Ondanks een forse stijging van de instroom van handelszaken, namen de gemiddelde doorlooptijden van handelszaken zonder verweer (de categorie waar de gestandaardiseerde afhandeling betrekking op heeft) met 9% af.²⁴³ Het lijkt waarschijnlijk dat de toepassing van ICT heeft bijgedragen aan de versnelling.

De vraag is welke beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak kunnen worden geformuleerd om de redelijke termijn te waarborgen of waarmee kan worden aangegeven op welke wijze processen dienen te worden versneld.

Een eerste beginsel zou kunnen zijn dat ICT moet worden ingezet, als aantoonbaar is dat de rechterlijke procedure daardoor sneller verloopt.²⁴⁴ Dit potentiële beginsel vloeit voort uit de eerder beschreven norm, die inhoudt dat het gebruik van technologie soms verplicht kan zijn (paragraaf 2.4). Soms is door de inzet van ICT een zodanige versnelling van de procedure mogelijk dat het onredelijk is om in die gevallen nog af te zien van het gebruik ervan. Een gevolg van de toepassing van ICT zou daarom kunnen zijn, dat de termijn die als 'redelijk' moet worden beschouwd, korter wordt. Met andere woorden: voor 'elektronische' afhandeling van zaken zouden wel eens andere termijnen kunnen gelden dan voor niet-elektronische afhandeling. In bepaalde gevallen wordt het dan onredelijk en in juridisch opzicht zelfs onrechtvaardig om de procedure langer te laten duren dan noodzakelijk is. Voor het gebruik van papieren dossiers, schriftelijke uitwisseling van stukken en lijfelijke aanwezigheid van procesdeelnemers zou in bepaalde gevallen een extra rechtvaardiging moeten worden gegeven als blijkt dat de procedure dientengevolge langer duurt.

Een voorbeeld ter illustratie. In artikel 6:14 lid 2 Awb staat dat de rechtbank waarbij een beroep schrift wordt ingediend, daarvan *zo spoedig mogelijk* kennis geeft aan het bestuursorgaan dat het bestreden besluit heeft genomen. De term 'zo spoedig mogelijk' kan worden beschouwd als een uitwerking van het beginsel van rechtspraak binnen redelijke termijn. Volgens de Landelijke richtlijn procesregeling bestuursrecht betekent dit dat de rechtbank deze kennisgeving binnen één week verzendt nadat het beroep schrift

242. Raad voor de rechtspraak, *Jaarverslag 2004*, p. 27.

243. Raad voor de rechtspraak, *Jaarverslag 2004*, p. 28.

244. De discussie in dit hoofdstuk heeft door het ontbreken van literatuur waarin een duidelijke relatie wordt gelegd tussen kortere doorlooptijden en het gebruik van ICT een ander, meer explorerend karakter dan de vorige hoofdstukken.

bij de griffie is ingekomen.²⁴⁵ De termijn die als ‘redelijk’ mag worden beschouwd, is gerelateerd aan: de tijd die het duurt om een poststuk in ontvangst te nemen, te registreren, intern te versturen en te verwerken en een uitgaande kennisgeving te formuleren, te registreren en per post te versturen. Als een beroepschrift op elektronische wijze wordt ingediend, bijvoorbeeld via een formulier op Rechtspraak.nl, kan het bestuursorgaan hiervan direct, bijvoorbeeld per e-mail, in kennis worden gesteld. Op dat moment is er geen grond meer *en wordt het onredelijk* om een week te wachten met het versturen van de kennisgeving. Dat zaken voortvarend dienen te worden behandeld, rekening houdend met de mogelijkheden die ICT biedt, kan worden beschouwd als een beginsel van behoorlijke elektronische rechtspraak.

In het beginsel van voortvarendheid wordt gesproken over ‘rekening houdend met’ in plaats van ‘in overeenstemming met’, omdat het gebruik van ICT er niet altijd toe hoeft te leiden dat zaken sneller worden afgehandeld. Er kunnen goede gronden zijn om de tijd die wordt gewonnen als gevolg van het gebruik van ICT, te benutten voor, bijvoorbeeld, het zorgvuldig bestuderen van het dossier of het langdurig horen van personen. Vanuit het oogpunt van de redelijke termijn en versnelling van de afhandeling, ligt het echter in de rede dat rechterlijke procedures doorgaans sneller dienen te verlopen dan het geval is zonder ICT en dat de inzet van ICT in elk geval niet leidt tot een vertraging in de afhandeling.

Bij een al te sterke afhankelijkheid van ICT bestaat het risico dat de procedure wordt vertraagd als systemen – om wat voor reden ook – uitvallen. Voor die gevallen zal een ‘noodscenario’ aanwezig moeten zijn dat, bijvoorbeeld, voorziet in het gebruik van backups of noodsystemen. De eerder geformuleerde beginselen van continuïteit en vindbaarheid dienen ook als waarborg voor de redelijke termijn.

6.3 Keteninformatisering

Beginsel 11: beginsel van ketenregie

Informatie-uitwisseling tussen de rechterlijke organisatie en zijn ketenpartners dient – waar mogelijk – elektronisch te verlopen.

Zoals in de inleiding van dit hoofdstuk al is aangegeven, ziet het beginsel van rechtspraak binnen redelijke termijn ook op de snelheid van de afhandeling door de ‘keten’ als geheel. Dat wil zeggen: door de rechterlijke macht en zijn ketenpartners. Zoals Van Dijk en Reiling het uitdrukken:

245. *Staatscourant* 2005, 53.

“De strafrechtspleging van 2008 kan veel effectiever zijn. Preventief gehechte verdachten kunnen nog op de dag van hun aanhouding aan een rechter worden voorgeleid in een videoconferentie. De politie stuurt de bevindingen van haar onderzoek online aan het OM en het OM vervolgt aan de rechter. Alle partners in de keten (de politie, het Openbaar Ministerie, de reclassering, de kinderbescherming, de Haltbureau’s, de rechtspraak, de justitiële inrichtingen) werken zodanig op elkaar afgestemd dat zaken volgens vaste patronen binnen vooraf afgesproken, korte termijnen worden afgewikkeld.”²⁴⁶

Bij toepassing van ICT in een keten spreekt men meestal over keteninformatisering. In de literatuur worden de begrippen ‘keten’, ‘ketenpartners’ en ‘keteninformatisering’ op verschillende manieren uitgelegd. Binnen de rechterlijke organisatie wordt met betrekking tot de toepassing van ICT een brede definitie gehanteerd van het begrip ketenpartners. Onderscheid wordt gemaakt tussen:

- regelmatig terugkerende partijen;
- incidentele procespartijen;
- ketenpartners die geen procespartij zijn.²⁴⁷

In de literatuur wordt meestal pas van ketens gesproken als sprake is van veel autonome partijen, met: onduidelijke of tegengestelde belangen, bestuurlijke en administratieve complexiteit en externe druk vanuit de samenleving.²⁴⁸ In literatuur over ketens en keteninformatisering in de private sector gaat het vaak om een keten georganiseerd rondom fysieke producten.²⁴⁹ In de publieke sector, waartoe de rechterlijke macht behoort, gaat het meestal om ketens van gegevens. Grijpink omschrijft een keten als volgt:

“Dat (ketens, RH) zijn grootschalige processen met een maatschappelijk product als resultaat, bijvoorbeeld inkomensondersteuning, veiligheid, of overleven. In een maatschappelijke keten werken veelal honderden, zo niet duizenden organisaties samen zonder een duidelijke gezagsverhouding, in steeds wisselende combinaties afhankelijk van het concrete geval, (...) Een belangrijk uitgangspunt voor ons begrip ‘keten’ is (...) dat ketenpartijen die samenwerking alleen maar opbrengen, als zij daartoe worden gedwongen door een dominant ketenprobleem. Een dominant ketenprobleem is een probleem dat geen der partijen op eigen doft kan oplossen.”²⁵⁰

246. Van Dijk en Reiling 2002, p. 290.

247. Stam & Ziel 2003.

248. Grijpink 2002, p. 8.

249. Zie voor een aantal voorbeelden: Van der Aa & Konijn 2001.

250. Grijpink 2005, p. 5.

Waar in relatie tot rechtspraak over ketens en keteninformatisering wordt gesproken, is in feite sprake van, zoals Bekkers het noemt, ‘interorganisationele informatieverwerking’.²⁵¹ Hij omschrijft dit als: “het geheel van middelen, afspraken, procedures, systemen en infrastructuren dat het mogelijk maakt afzonderlijke organisaties van elkaars gegevens gebruik te laten maken voor eigen en/of gemeenschappelijke doelen”.²⁵² Een dergelijk gemeenschappelijk doel van de rechterlijke macht en zijn ketenpartners zou kunnen zijn: de zorg voor rechtshandhaving binnen redelijke termijn.

Samenwerking en afstemming tussen de rechterlijke macht en zijn ketenpartners (vooral de regelmatig terugkerende partijen) is van groot belang om de procedure te versnellen door, bijvoorbeeld, elektronische uitwisseling van documenten of door verdachten of getuigen te horen via een videoconferentie. Samenwerking is van belang voor de rechterlijke macht als zender en als ontvanger van informatie. Bij videoconferentie is de noodzaak tot samenwerking met ketenpartners evident als een beeld- en geluidsverbinding tot stand wordt gebracht tussen de rechtbank en een huis van bewaring, waarover de rechtbank geen zeggenschap heeft. Zonder ketensamenwerking is videoconferentie niet mogelijk.²⁵³

Afstemming en samenwerking in de keten betekent dat over tal van vraagstukken afspraken moeten worden gemaakt. Bekkers noemt de volgende vraagstukken.

- Zijn organisaties wettelijk verplicht om bepaalde gegevens te verstrekken en/of heeft een organisatie de bevoegdheid om gegevens te vragen?
- Op welke wijze worden gegevens uitgewisseld, wat is de inhoud van de gegevens en hoe worden zij gebruikt?²⁵⁴
- Is sprake van eenzijdige of wederkerige informatieverwerking?
- Vindt gegevensverwerking op ad hoc basis plaats of op structurele basis?
- Hoeveel gegevens worden uitgewisseld?
- Vindt gegevensuitwisseling plaats door middel van fysieke media, zoals papier of cd-roms, is sprake van online overdracht, worden gegevens periodiek elektronisch verstuurd?²⁵⁵
- Wordt gebruikgemaakt van bestaande netwerken of van het internet?
- Voor welk doel worden gegevens gebruikt?

251. Bekkers 2000.

252. Bekkers 1998, p. 58-59.

253. Tenzij men het middel alleen inzet ten behoeve van vergaderingen binnen de eigen organisatie.

254. Deze afspraken kunnen bijvoorbeeld in een zogenaamd ‘informatieprotocol’ worden neergelegd.

255. De GBA (Gemeentelijke Basisadministratie) is hier een voorbeeld van: eenmaal per dag worden wijzigingen in het bevolkingsregister naar gemeenten verstuurd.

- Aan welke kwaliteitseisen dienen gegevens te voldoen?
- Op welke wijze worden bestanden gekoppeld?²⁵⁶

Hoe het antwoord op deze vragen luidt, is in sterke mate afhankelijk van de specifieke situatie waarin sprake is van ketensamenwerking. Algemene beginselen zijn hierover niet te geven. Dát ketenafstemming dient plaats te vinden, is vanuit het oogpunt van rechtspraak binnen redelijke termijn wel noodzakelijk. Van de staatsmachten gezamenlijk mag worden verlangd te bewerkstelligen dat informatie-uitwisseling elektronisch verloopt tussen de ketenpartners die tot de overheid behoren, zoals de rechterlijke macht, bestuursorganen en het Openbaar Ministerie, en professionals zoals advocaten. Dit sluit aan bij het beginsel van nevenschikking voor niet-professionals, dat ook inhoudt dat professionele organisaties in sommige situaties kunnen worden verplicht om gebruik te maken van ICT.²⁵⁷ De overheid heeft in de zorg voor keteninformatisering een voortrekkersrol. Dat blijkt ook uit de initiatieven die worden genomen in het kader van de elektronische overheid om ketenregie te bewerkstelligen.²⁵⁸ Het beginsel van ketenregie betekent dat informatie-uitwisseling binnen de overheid en van de overheid met professionele procespartijen – waar mogelijk – elektronisch verloopt.

6.4 Hoofdstukconclusies

De jurisprudentie over het beginsel van rechtspraak binnen redelijke termijn levert een weinig uitgekristalliseerd beeld op van concrete termijnen die als redelijk of onredelijk moeten worden beschouwd. Wel zijn enkele criteria ontwikkeld om te kunnen beoordelen of sprake is van een onredelijke termijn, zoals: de ingewikkeldheid van een zaak, het gedrag en het belang van de partijen en de bestuurlijke en rechterlijke activiteit.²⁵⁹ Op de invloed van het al dan niet gebruiken van ICT wordt in de jurisprudentie niet ingegaan. Toch kan ICT de rechterlijke procedure op bepaalde onderdelen zodanig versnellen dat het *onrechtmatig* kan zijn om dezelfde termijnen te hanteren als bij een procedure waarbij geen gebruik wordt gemaakt van ICT. Het omgekeerde is ook mogelijk: dat het gebruik van ICT in bepaalde gevallen juist leidt tot een vertraging van de procedure. Kortom: de inzet van ICT beïnvloedt de termijn van afhandeling en daarmee de termijn die als redelijk moet worden beschouwd.

De in dit hoofdstuk geformuleerde beginselen van elektronische rechtspraak binnen redelijke termijn bieden inzicht in de betekenis van ICT voor de redelijke termijn. Zij vormen een kader voor nadere gedachtevorming over de risico's en kansen van ICT die betrekking hebben op rechtspraak binnen redelijke termijn.

256. Bekkers 1998, p. 60.

257. Zie paragraaf 4.3.

258. http://www.minbzk.nl/onderwerpen/ict_en_de_overheid/ketenregie_en

259. Zie paragraaf 2.3.

Op basis van een literatuurstudie zijn de beginselen 11 en 12 van elektronische rechtspraak binnen redelijke termijn geformuleerd:

- voortvarendheid (paragraaf 6.2);
- ketenregie (paragraaf 6.3).

Rechtspraak binnen redelijke termijn is bij toepassing van ICT onlosmakelijk verbonden met het elektronische berichtenverkeer. De eerder geformuleerde beginselen van continuïteit (paragraaf 4.2), nevenschikking voor niet-professionals (paragraaf 4.3), vindbaarheid en bestendigheid (paragraaf 4.4) en betrouwbaarheid (paragraaf 4.5), zijn daarom ook van toepassing op elektronische rechtspraak binnen redelijke termijn. Van deze beginselen wordt een voorbeeld gegeven waarbij het beginsel wordt toegepast op de *elektronische* redelijke termijn.

Continuïteit

Procesdeelnemers mogen rekenen op het in stand houden van informatierelaties die zijn aangegaan. Het beginsel van continuïteit geeft invulling aan dit uitgangspunt. Het gedrag van partijen en de voortvarendheid van het functioneren van de rechterlijke organisatie, zijn van invloed op de termijn die als redelijk moet worden beschouwd. Men moet, met andere woorden, weten wat men aan elkaar heeft. De rechterlijke organisatie moet handelen als een betrouwbare wederpartij. Als zij dat niet doet, kan het procespartijen in bepaalde gevallen niet worden verweten dat zij documenten te laat hebben ingediend of te laat hebben gereageerd.

Nevenschikking voor niet-professionals

Het beginsel van nevenschikking, dat betrekking heeft op het openstellen van de niet-elektronische weg voor niet-professionals, is ook van belang voor de redelijke termijn. Degenen die geen gebruik kunnen maken van ICT moeten ook bepaalde garanties blijven houden ten aanzien van de voortgang van hun zaak. Vertragingen die mede het gevolg zijn van het feit dat niet-professionele procesdeelnemers geen gebruik hebben gemaakt van ICT, dienen hen niet te worden aangerekend. Voor professionals kunnen in de toekomst wellicht kortere termijnen worden gehanteerd, als ervan wordt uitgegaan dat zij wel in staat zijn gebruik te maken van ICT.

Vindbaarheid

Het vereiste dat gegevens over de procedure op elektronische wijze goed te vinden, begrijpelijk en actueel moeten zijn, is ook van invloed op de redelijke termijn. Als, bijvoorbeeld, het overschrijden van een termijn door één van de procespartijen het gevolg is van verkeerde of onvindbare informatie op Rechtspraak.nl, is dat deze procespartijen niet altijd aan te rekenen.

Bestendigheid

Het beginsel van bestendigheid, dat betekent dat zo veel mogelijk gebruik wordt gemaakt van duurzame en algemeen beschikbare technologie, is ook voor het waarborgen van de redelijke termijn van belang. Als professionele procesdeelnemers documenten op elektronische wijze naar het gerecht willen sturen, maar hierin belemmerd worden doordat het gerecht software of hardware gebruikt die verouderd is of niet voldoet aan bepaalde standaarden, valt het hen niet aan te rekenen als zij dientengevolge de procedure vertragen.

Betrouwbaarheid

Het beginsel van betrouwbaarheid waarborgt dat procesdeelnemers die met elkaar communiceren en gegevens uitwisselen, elkaar moeten kunnen vertrouwen. Ook de betrouwbaarheid van de verbinding en de elektronische documenten moet zijn gewaarborgd. Als de betrouwbaarheid in bepaalde gevallen niet kan worden gegarandeerd, beïnvloedt dat het elektronische berichtenverkeer direct in negatieve zin. Dit heeft rechtstreeks invloed op de termijn die als redelijk moet worden gekwalificeerd.

Het gebruik van ICT is tot nu toe gekoppeld aan de toegankelijkheid en openbaarheid van rechtspraak en – in het onderhavige hoofdstuk – aan rechtspraak binnen redelijke termijn. Artikel 6 EVRM bevat nog twee andere beginselen die nog niet zijn besproken: (1) de onafhankelijkheid en onpartijdigheid en (2) de eerlijke behandeling. In de volgende hoofdstukken wordt het gebruik van ICT gekoppeld aan deze aspecten van een behoorlijke procedure.

7 Beginselen van onafhankelijke en onpartijdige elektronische rechtspraak

7.1 Hoe neutraal is de rechter?

Rechtspraak moet onafhankelijk en onpartijdig zijn. Van de rechter wordt verwacht dat hij zich een onafhankelijk en onpartijdig oordeel vormt over de hem voorgelegde zaak. Zelfs de schijn van afhankelijkheid of partijdigheid mag niet worden gewekt. Volgens de jurisprudentie van het EHRM mag de rechter niet onder druk worden gezet om een bepaalde beslissing te nemen. Wet- en regelgeving moeten voorkomen dat hij, bijvoorbeeld, kan worden ontslagen als hij een beslissing neemt die de regering niet bevalt. Ook dienen bepalingen in de wet aanwezig te zijn die de duur van zijn benoeming regelen.

In het derde hoofdstuk is aangetoond dat het rechterlijke beslissingsproces tegenwoordig door diverse toepassingen van ICT wordt ondersteund, zoals digitale dossiers, kennisystemen en courtroom technology. Deze toepassingen beïnvloeden de beslissing en de motivering. Die beïnvloedingsrelatie kan positief zijn: de rechter is mede als gevolg van het gebruik van ICT in staat om zich uitgebreid te laten informeren over de feiten en omstandigheden van de casus waarover hij zich een oordeel moet vormen. Hij is daardoor in bepaalde gevallen minder afhankelijk van de kennis van specialisten of deskundigen. De relatie kan ook negatief zijn: als de rechter gebruikmaakt van kennisystemen is hij in sterke mate afhankelijk van keuzen en vooronderstellingen die ‘ingebakken’ zitten in het systeem. ICT is niet neutraal.²⁶⁰ Kennissystemen bevatten tal van normen, interpretaties en vooronderstellingen. De rechter kan, vanuit deze opvatting redenerend, niet volledig onafhankelijk en onpartijdig zijn als hij een kennisstelsel raadpleegt.

Ook het feit dat de rechter databanken tot zijn beschikking heeft met behulp waarvan hij een nauwkeurig beeld kan krijgen van beslissingen van andere rechters in vergelijkbare gevallen, zou de rechter als het ware kunnen ‘dwingen’ om zich aan eerdere uitspraken te conformeren. Als aan rechtspraak geen rechter meer te pas komt, is het de vraag in hoeverre nog sprake kan zijn van een onafhankelijk en onpartijdig oordeel. Overigens is onzeker of de hier genoemde nadelen door burgers of procespartijen ook daadwerkelijk

260. Zie bijv.: Hirsch Ballin 1992.

als een gebrek aan onafhankelijkheid zullen worden ervaren. Informatie en kennis afkomstig van 'computers' worden doorgaans als zeer betrouwbaar beschouwd.²⁶¹

In dit hoofdstuk staat de vraag centraal welke beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak kunnen worden geformuleerd, die de onafhankelijkheid en onpartijdigheid van de elektronische procedure waarborgen. Deze beginselen dienen tevens als kader om aan te geven welke kansen van ICT op een onafhankelijke en onpartijdige rechtspraak, dienen te worden benut.

In de literatuur wordt een aantal thema's genoemd dat betrekking heeft op de inzet van ICT bij de totstandkoming van een beslissing van een rechter of bestuursorgaan. Daarbij wordt impliciet of expliciet verwezen naar het beginsel van onafhankelijkheid en onpartijdigheid. Eén van deze thema's is besproken in paragraaf 2.4, namelijk de publicatie van nevenbetrekkingen op het internet. Het wetsvoorstel rechtspositie rechterlijke ambtenaren bevat een regeling van de nevenbetrekkingen van rechterlijke ambtenaren. Deze heeft nadrukkelijk tot doel de onafhankelijkheid en onpartijdigheid en, zoals de wet het uitdrukt, 'meer in het bijzonder het vertrouwen daarin' te waarborgen.²⁶² De wet bevat onder andere de bepaling (art. 44a lid 4) dat een register met nevenfuncties in elektronische vorm openbaar wordt gemaakt en kan worden ingezien bij het desbetreffende gerecht. Dit onderwerp wordt in het onderhavige hoofdstuk niet nader besproken.²⁶³

Thema's die in de literatuur worden genoemd en hieronder (paragraaf 7.2 t/m 7.5) wel aan de orde komen en leiden tot de beginselen 13 tot en met 15 zijn:

- juridische kennismanagementsystemen;
- straftoemetingssystemen;
- beslissingsondersteunende systemen;
- computerrechtspraak.

Bij elk van de thema's wordt bezien of de literatuur aanleiding geeft om beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak te ontwikkelen, die een kader bieden voor de dis-

261. Dijkstra 1998.

262. Zie voor een overzicht van de discussie over dit onderwerp: 'wijziging van de Wet rechtspositie rechterlijke ambtenaren in verband met enkele aanvullingen op de regeling inzake de nevenbetrekkingen van rechterlijke ambtenaren en rechterlijke ambtenaren in opleiding gedurende de binnenstage'; *Kamerstukken II 2004/05, 29 937, nr. 3, p. 15-16* (MvT).

263. Voor de volledigheid kan worden vermeld dat in richtlijn R(94)12, sub e van het Comité van Ministers van de Raad van Europa nog een relatie tussen ICT en onafhankelijkheid en onpartijdigheid is beschreven die hier niet aan de orde komt, namelijk de geautomatiseerde verdeling van zaken over rechters. De betekenis van ICT is hier beperkt.

cussie over de betekenis van ICT voor de onafhankelijkheid en onpartijdigheid van rechtspraak.

7.2 Juridische kennismanagementsystemen²⁶⁴

Juridisch kennismanagement²⁶⁵ heeft betrekking op de ontsluiting, vastlegging en ontwikkeling van kennis voor de juridische professional.²⁶⁶ Het gaat daarbij om het ter beschikking stellen van ‘externe’ kennis – kennis die is vastgelegd in modellen, wet- en regelgeving, jurisprudentie of literatuur – en van ‘interne’ kennis – kennis die bij personen in een organisatie aanwezig is – die ook bruikbaar is voor anderen. Juridisch kennismanagement richt zich ook op kennisacquisitie – manieren om kennis ‘uit de hoofden van mensen te halen’ – en kennisrepresentatie, het vastleggen van deze kennis. De, zoals Weusten aangeeft, meest uitdagende functie van juridisch kennismanagement is kennisontwikkeling: het ontwikkelen van kennis die er nog niet is, maar waar wel behoefte aan is.²⁶⁷

Kennismanagement wordt tegenwoordig veelal als een ‘containerbegrip’ gebruikt voor allerlei vormen van kennis- en informatie-uitwisseling.²⁶⁸ Onder de noemer van kennismanagement wordt een grote variëteit aan systemen aangeboden, zoals: intranetten, portals, documentmanagementsystemen, modellenprogramma’s, groupware, bibliotheeksystemen en zoekmachines.²⁶⁹ Binnen de rechterlijke macht wordt Porta Iuris als het systeem voor kennismanagement beschouwd.

Het onderwerp kennismanagement is in sterke mate verbonden aan het vakgebied van de rechtsinformatica. Oskamp, Apistola en De Mulder beschrijven deze relatie als volgt:

“Kennismanagementonderzoek richt zich op de ontwikkeling en inzet van methoden die inzicht geven in de wijze waarop werken met kennis het best ondersteund kan worden. (...) Kennismanagementonderzoek is echter (nog) niet specifiek gericht op de juridische praktijk. Rechtsinformaticaonderzoek heeft zich de afgelopen decennia mede gericht op de ontwikkeling en inzet van IT-toepassingen specifiek voor de juridische praktijk. Hierbij is en wordt veel aandacht besteed aan de wijze waarop juridische kennis gerepresenteerd en gebruikt kan worden. Het is duidelijk dat hier raakvlakken liggen en dat er een wisselwerking kan optreden.”²⁷⁰

264. Jongedijk & Mathijssen 2004; Van Engers 2003; Oskamp, Apistola & De Mulder 2002; Weusten 2000.

265. De term ‘juridisch kennismanagement’ impliceert dat er een specifiek op juridische kennis gerichte vorm van kennismanagement bestaat. Zie: Engers 2004.

266. Weusten 2000, p. 2082. Zie voor een uitgebreide beschrijving van de waarde van kennismanagement voor juridische organisaties: Parsons 2004.

267. Weusten 2000, p. 2083.

268. Knapen 2004.

269. Mathijssen & Jongedijk 2004.

270. Oskamp, Apistola & De Mulder 2002, p. 166.

Engers acht een aantal toepassingen dat vanuit de rechtsinformatica is ontwikkeld, zoals case-based reasoningsystemen²⁷¹ en argumentatie ondersteunende systemen,²⁷² op dit moment beperkt toepasbaar. Hij is van mening dat het wel zinvol is zich vanuit de rechtsinformatica te richten op het toepassen van juridisch kennismanagement, om de toegang tot juridisch bronmateriaal te verbeteren. Hij wijst daarbij op het gebruik van zogenaamde juridische ontologieën, conceptuele modellen van een juridisch domein:

“Het ontwikkelen van zulke ontologieën zal de komende jaren veel aandacht krijgen. Een interessante dimensie hierbij is de internationalisering van het recht. Hierdoor zullen niet alleen Europese rechtspraak, maar ook uitspraken die gedaan zijn in andere jurisdicties invloed krijgen op de Nederlandse rechtspraak. Voor de ontwikkeling van juridische ontologieën betekent dit dat deze ook meertalig zullen moeten zijn.”²⁷³

Samenvattend kan worden gesteld dat te verwachten valt dat het belang van (onderzoek naar) juridisch kennismanagement de komende tijd zal toenemen en dat ook de rechter de komende jaren op steeds geavanceerder wijze zal worden ondersteund in zijn werkzaamheden. Van de toepassing van juridisch kennismanagement kan bij de rechter een zekere sturende werking uitgaan. Soms zal die ‘sturing’ niet verder gaan dan de ‘sturing’ die plaatsvindt als de rechter de krant of een boek leest. Afhankelijk van het systeem dat wordt gebruikt, kan de rechter bij het gebruik van een ondersteunend systeem echter op krachtiger wijze een denkmodel worden voorgehouden. Het is nog maar de vraag of de rechter zelf zonder ondersteunend systeem hetzelfde denkmodel zou hebben gekozen. Kernvraag is of en in hoeverre de rechter in staat is om zijn eigen, onafhankelijke, beslissing te nemen en hij dus – als hij dat nodig acht – kan afwijken van een beslissing die volgt of lijkt te volgen uit het kennissysteem. Voordat wordt bezien of een beginsel van deze strekking dient te worden geformuleerd, wordt ingegaan op toepassingen van ICT die in het verlengde liggen van juridisch kennismanagement, maar die een stap verder lijken te gaan in de ondersteuning van de rechter bij de totstandkoming van zijn beslissing: de zogenaamde straftoemetingssystemen.

271. Case-based reasoning is het op basis van vergelijkbare rechterlijke uitspraken komen tot een uitspraak voor een nieuw voorgelegde casus. Zie: Roth 2003.

272. Argumentatie ondersteunende systemen zijn systemen die een dispuut overzichtelijk houden door mogelijke stappen in een discussie te bekijken en te evalueren. Zie: Lodder 1998.

273. Van Engers 2004, p. 23. Zie voor literatuur over ontologieën: Van Kralingen 1995; Visser 1995; Valente 1995.

7.3 Straftoemetingssystemen²⁷⁴

Straftoemetingssystemen zijn systemen die de rechter ondersteunen bij het beslissen over de vraag welke straf hij zal opleggen.²⁷⁵ Deze systemen vergelijken de casus waarover de rechter dient te oordelen met andere, soortgelijke casusposities, zodat de rechter kan zien hoe een collega in een vergelijkbare casus heeft geoordeeld.²⁷⁶ In de literatuur over straf-toemetingssystemen komt de vraag aan de orde of het wel geoorloofd is dat de rechter zich laat leiden door een straftoemetingssysteem en of dit zijn onafhankelijkheid niet aantast. In hun onderzoek naar de effectiviteit van de Databank Consistente Straftoemeting (CST), constateren Schoep en Schuyt ten aanzien van de met de werking van deze databank vergelijkbare 'oriëntatiepunten voor de straftoemeting':

“Uit de interviews blijkt dat rechters het vraagstuk van rechterlijke onafhankelijkheid in verhouding tot de toepassing van de oriëntatiepunten niet als een probleem zien. Dat is eigenlijk een verrassende uitkomst, aangezien van de oriëntatiepunten, meer dan van de Databank, de suggestie uitgaat dat deze de rechter sturen én kunnen binden.”²⁷⁷

De eerste verklaring die Schoep en Schuyt voor deze uitkomst geven, is dat met het toepassen en volgen van de oriëntatiepunten de suggestie wordt gewekt dat de rechter aansluit bij de gangbare praktijk. Hij zou daarmee niet in de knel komen met zijn eigen onafhankelijkheid. De tweede verklaring is dat de oriëntatiepunten de rechter slechts een kader bieden voor de beoordeling van de ernst van het feit, niet voor de beoordeling van de omstandigheden van het geval en de persoonlijkheid van de dader. Bovendien, stellen Schoep en Schuyt, zijn rechters vrij de oriëntatiepunten toe te passen dan wel terzijde te laten, wat zij als een belangrijke voorwaarde beschouwen voor hun bereidheid tot het gebruik van de oriëntatiepunten.²⁷⁸

De eerste en tweede verklaring zijn in sterke mate verbonden aan de specifieke werking van de betreffende oriëntatiepunten en worden hier niet besproken. De derde verklaring, dat de rechter de oriëntatiepunten (of: het systeem) kan negeren, heeft mogelijk wel een bredere strekking. Als dat het geval is, lijkt de betekenis voor de onafhankelijkheid en onpartijdigheid beperkt. Als de rechter een systeem niet gebruikt, wordt hij er ook niet door beïnvloed.

In paragraaf 4.2 is – in het kader van de toegankelijkheid van rechtspraak – aangegeven dat slechts bij externe werking verplichtingen kunnen ontstaan om ICT te gebruiken:

274. Duker 2005; Schoep & Schuyt 2005; Franken e.a. 1999; Oskamp & Schmidt 1998; Otte 1998; Oskamp 1998.

275. Het gaat dus niet om de schuldvraag.

276. Oskamp, p. 9-10.

277. Schoep & Schuyt 2005, p. 68.

278. Schoep & Schuyt 2005, p. 68.

het beginsel van continuïteit. Aan de oriëntatiepunten is deze externe werking door de Hoge Raad vooralsnog niet toegekend. De Hoge Raad heeft aangegeven dat zij niet als recht in de zin van artikel 79 Wet op de rechterlijke organisatie zijn te beschouwen.²⁷⁹ Rechter zijn dus niet verplicht oriëntatiepunten of de Databank CST te gebruiken. In de praktijk blijkt de databank dan ook nauwelijks te worden gebruikt.²⁸⁰ Duker gaat in zijn analyse van de Databank CST impliciet in op deze externe werking en de verplichting die hieruit voortvloeit:

“Als ik de resultaten van het onderzoek lees, moet ik concluderen dat de databank volstrekt niet leeft bij rechters. Maar uiteindelijk is mijns inziens ook niet doorslaggevend voor het succes van de databank of rechters de databank stevast gaan gebruiken. Volgens mij is het veel belangrijker dat rechters er door procesdeelnemers in strafzaken op kunnen worden aangesproken dat ze bij de strafoplegging niet onbegrijpelijk mogen afwijken van straffen in vergelijkbare gevallen. Als een advocaat een reeks aan hogere beroepsuitspraken toelicht naar voren brengt, terwijl daaruit blijkt dat in vergelijkbare gevallen aanzienlijk lager is gestraft dan de officier van justitie heeft gevorderd, dan zal een rechter daar mijns inziens ook op moeten responderen alvorens hij beslist met de officier van justitie mee te gaan.”

Duker noemt hierbij de motiveringplicht uit artikel 359 lid 2 Sv: indien de rechter afwijkt van door de verdachte dan wel de officier van justitie uitdrukkelijk onderbouwde standpunten, geeft hij daartoe uitdrukkelijk de redenen op.²⁸¹ Dat standpunt wordt, zoals Duker aangeeft, niet gedeeld door de Hoge Raad. Op de vraag of het gebruik van ICT, waaronder straftoemetingssystemen, dient te leiden tot een extra motiveringsplicht, wordt in het volgende hoofdstuk over een eerlijke behandeling bij elektronische rechtspraak ingegaan.

Eerst zal echter een kennissysteem worden besproken dat nog een stap verder gaat bij de ondersteuning van de rechter: een beslissingsondersteunend systeem. Deze systemen ondersteunen niet alleen bij het bepalen van de straf, maar bij het gehele beslissingsproces.

279. HR 3 december 2002, NJ 2003, 570.

280. Schoep & Schuyt 2005, p. 50.

281. Duker 2005, p. 9.

7.4 Beslissingsondersteunende systemen²⁸²

Beginsel 12: beginsel van verantwoordelijkheid

De rechter is verantwoordelijk voor de eindbeslissing, ook als die met behulp van of door beslissingsondersteunende systemen is genomen. De wetgever stelt de beslisprogramma's vast die door rechters bij het nemen van hun beslissingen worden gebruikt.

Beginsel 13: beginsel van transparantie

Beslisprogramma's die door de rechter worden gebruikt ter ondersteuning van de beslissing, dienen actief openbaar te worden gemaakt door publicatie op het internet.

In de literatuur over beslissingsondersteunende systemen in het bestuursrecht komen diverse thema's aan de orde die betrekking hebben op het individuele oordeel van de ambtenaar.²⁸³ Deze thema's zijn in sterke mate vergelijkbaar met de discussie over de onafhankelijkheid en onpartijdigheid van de rechter. Het gaat om de volgende thema's, die hieronder kort worden besproken.

- Verantwoordelijkheid voor de beslissing.
- Het vaststellen van het beslisprogramma.²⁸⁴
- Openbaarheid van het beslisprogramma.
- Regie over de inzet van ICT.

Verantwoordelijkheid voor de beslissing

Dat de verantwoordelijkheid voor de beslissing die is genomen met behulp van een beslissingsondersteunend systeem bij de individuele 'beslissers' berust, is een standpunt dat breed wordt gedeeld door auteurs op het terrein van het bestuursrecht.²⁸⁵ Deze verantwoordelijkheid impliceert dat hij in staat moet zijn om zijn eigen, individuele, beslissing te nemen en dus eventueel af te wijken van de beslissing die het systeem adviseert te nemen. Franken stelt dat ook de systemen daarop moeten zijn ingesteld. Hij noemt dit het beginsel van flexibiliteit: informatiesystemen moeten de mogelijkheid bieden om rekening te houden met omstandigheden die afwijken van standaardsituaties.²⁸⁶ Vernoemde verantwoordelijkheid kan worden beschouwd als een beginsel van onafhankelijke en onpartijdige elektronische rechtspraak.²⁸⁷

282. Groothuis 2004; Bovens & Zouridis 2002; Zouridis 2000; De Vey Mestdagh 1997; Houweling 1996; Franken 1993; Hirsch Ballin & Kamphuis 1985.

283. Groothuis geeft een overzicht van deze vraagstukken in: Groothuis 2004, p. 25-44.

284. Een beslisprogramma is een schematische weergave van de denkstappen die het bestuursorgaan doorloopt om tot een besluit te komen. Het geeft aan hoe het bestuursorgaan in individuele gevallen zal beslissen.

285. Zie: Van Kreveland 1985; Van de Voort en Van Wijk 1986; Franken 1993, p. 42.

286. Franken 1993, p. 41.

287. Op de vraag wat de betekenis van dit beginsel is, als sprake is van computer-rechtspraak, wordt in paragraaf 7.5 ingegaan.

Het vaststellen van het beslisprogramma

In de literatuur is regelmatig het standpunt ingenomen dat beslisprogramma's dienen te worden vastgesteld door het orgaan dat beslissingsbevoegdheid heeft.²⁸⁸ Franken waarschuwde in dat verband voor een te grote macht van de 'technici' bij het vaststellen van het beslisprogramma.²⁸⁹ Snellen beschreef het risico dat de centrale overheid systemen gaat ontwikkelen en op die manier haar positie ten opzichte van de lagere bestuursorganen kan versterken.²⁹⁰ Deze redeneringen zijn ook toepasbaar bij de inzet van beslissingsondersteunende systemen in de rechterlijke organisatie. Het risico is aanwezig dat de (schijn van) onafhankelijkheid van de rechter onder druk komt te staan als de rechter beslisprogramma's gebruikt die, bijvoorbeeld, zijn ontwikkeld door het Openbaar Ministerie of de advocatuur of door bepaalde belangengroeperingen.

Groothuis stelt ten aanzien van beslisprogramma's die worden gebruikt door bestuursorganen:

*“Idealiter is het bestuursorgaan zelf degene die het beslisprogramma ontwerpt en vaststelt. Bestuursorganen zullen in veel gevallen niet de specialistische kennis hebben die nodig is om beslisprogramma's te kunnen ontwerpen. Ondersteuning van (interne of externe) deskundigen is in zulke gevallen onontbeerlijk. Hier ontstaat het door Franken geschetste risico: technische randvoorwaarden bepalen mede de inhoud van het beslisprogramma, terwijl in het beslisprogramma nu juist juridische en juridisch-politieke keuzes bepalend moeten zijn.”*²⁹¹

In de praktijk blijkt dat bestuursorganen meestal niet betrokken zijn bij het ontwerp van het beslisprogramma. Zij kopen algemene softwarepakketten aan van commerciële bedrijven. Groothuis meent dat dit vanuit juridisch oogpunt niet problematisch is, mits het bestuursorgaan zichzelf als eindverantwoordelijke beschouwt voor het beslisprogramma en daar ook naar handelt.²⁹² Zij stelt dat het bestuursorgaan: te allen tijde de inhoud van individuele beschikkingen moet kunnen bepalen; zelf verantwoordelijkheid dient te nemen voor het aanpassen van het beslisprogramma, wanneer dit om juridische, beleidsmatige of technische redenen gewenst is; dient te weten hoe het beslisprogramma in elkaar zit, welke denkstappen erin zijn opgenomen en welke juridische keuzen daarbij zijn gebruikt.

Het beginsel dat bevoegde organen in staat dienen te zijn beslisprogramma's vast te stellen ten behoeve van het gebruik door rechters, kan worden beschouwd als een beginsel dat van toepassing is op onafhankelijke en onpartijdige elektronische rechtspraak.

288. Van Kreveld 1985; Van de Voort en Van Wijk 1986, p. 82-83.

289. Franken 1993, p. 22, 28-29, 38.

290. Snellen 1993, p. 83.

291. Groothuis 2004, p. 31.

292. Groothuis 2004, p. 32.

Het kan het beginsel van verantwoordelijkheid worden genoemd. Het ligt voor de hand om de wetgever als het bevoegde orgaan te beschouwen.²⁹³ De wetgevende macht bepaalt de algemene normen die ten grondslag liggen aan het beslisprogramma. De rechter neemt vervolgens zijn individuele beslissing en is daarvoor verantwoordelijk.

Openbaarheid van het beslisprogramma

In de literatuur pleiten verschillende auteurs voor transparantie of openbaarheid van beslisprogramma's.²⁹⁴ Vanuit een oogpunt van onafhankelijkheid en onpartijdigheid brengt dit onmiskenbaar voordelen met zich mee. Eén van de uitgangspunten van onafhankelijkheid en onpartijdigheid is namelijk, dat deze verondersteld worden aanwezig te zijn. Men kan immers niet 'in het hoofd van de rechter kijken' om te controleren of daadwerkelijk sprake is van onafhankelijkheid en onpartijdigheid. In zekere zin krijgt men bij het gebruik van beslissingsondersteunende systemen, wel enig inzicht in achterliggende vooronderstellingen, redeneerregels en mogelijkheden en beperkingen van de beslisser. Als rechters gebruikmaken van een beslissingsondersteunend systeem en niet afwijken van het advies dat het systeem geeft, vergroot openbaarheid van het beslisprogramma in sterke mate de onafhankelijkheid en onpartijdigheid. In elk geval kan de schijn van afhankelijkheid en partijdigheid daarmee zo veel mogelijk worden weggenomen. Zelfs als rechters de vrijheid hebben om al dan niet gebruik te maken van een beslissingsondersteunend systeem, is openbaarheid van het beslisprogramma dat zij tot hun beschikking hebben, wenselijk. Daarbij ligt openbaarmaking via het internet (Rechtspraak.nl) voor de hand. Velicogna en Ng gaan nader in op de mogelijkheden tot legitimatie van het handelen van de rechterlijke organisatie via websites. Zij vergelijken de websites van de rechterlijke organisatie in Italië, Nederland en New York met elkaar op dit punt.²⁹⁵

Openbaarmaking van beslisprogramma's kan worden beschouwd als een beginsel dat verbonden is aan onafhankelijke en onpartijdige rechtspraak. Dit wordt het beginsel van transparantie genoemd.²⁹⁶

Regie over de inzet van ICT

De vraag wie de regie voert over de zitting waarbij ICT wordt ingezet, is een vraag die in de literatuur nauwelijks aan de orde is geweest. Niettemin lijkt de schijn van afhankelijkheid te worden gewekt als de rechter geen regie kan voeren over de systemen die hij

293. Het betekent wel dat nadere (wetgevende) initiatieven nodig zijn om de Raad voor de rechtspraak ook als bevoegd orgaan te beschouwen namens de Hoge Raad en de Raad van State.

294. Bijv.: Bovens & Zouridis 2002, p. 73; VandenBerghe 1985, p. 15. Zie ook: Franken 1992, p. 176; Franken 2004, p. 41, 60.

295. Velicogna & Ng 2006.

296. De term transparantie is gekozen om verwarring met het beginsel van openbaarheid van rechtspraak te voorkomen.

gebruikt. De Mulder wees er eerder op dat beslissingsondersteunende systemen bij rechtbanken die niet onder verantwoordelijkheid van de rechters zelf worden ontwikkeld, onderhouden en gebruikt, een machtsverschuiving in de trias politica teweeg kunnen brengen.²⁹⁷ Ook Oskamp signaleert dit risico in één van de stellingen bij zijn dissertatie:

*“Het Ministerie van Justitie zorgt voor directe financiering van de automatisering binnen de zittende magistratuur. De sturende werking die daarvan uitgaat, strookt niet met het uitgangspunt van rechterlijke onafhankelijkheid.”*²⁹⁸

Sinds de Raad voor de rechtspraak verantwoordelijk is voor de bedrijfsvoering en de automatisering van de rechterlijke macht (art. 91 lid 2 Wet op de rechterlijke organisatie), is het risico zoals De Mulder en Oskamp dat schetsen, nauwelijks meer aanwezig. Het ministerie van Justitie is niet verantwoordelijk voor de systemen die worden gebruikt. Deze verantwoordelijkheid ligt bij de Raad voor de rechtspraak in samenspraak met de gerechten.²⁹⁹ Als het gaat om beslissingsondersteunende systemen is de vraag actueel in hoeverre de Raad voor de rechtspraak in staat mag zijn de sturende werking van systemen te bepalen. Hoewel de jurisprudentie van het EHRM niet ingaat op de onafhankelijkheid van de rechter ten opzichte van de organisatie waarin hij werkt³⁰⁰, liggen hier interessante vraagstukken voor nader wetenschappelijk onderzoek.

Bij sommige systemen bestaat het risico dat ook de rechterlijke macht geen volledige regie kan voeren over de procedure. Bijvoorbeeld in het strafrecht, waar het systeem GPS onder de gedeelde verantwoordelijkheid en regie van het Openbaar Ministerie en de Raad voor de rechtspraak valt. Ook deze gedeelde verantwoordelijkheid van een van de partijen in het geschil met degenen die over het geschil moeten oordelen, is vanuit rechtsstatelijk oogpunt riskant. Waar het om beslissingsondersteunende systemen gaat, ligt de *verantwoordelijkheid* voor de achterliggende beslisprogramma's volgens het gelijklopende beginsel daarom bij de wetgever.

In de Wet videoconferentie in het strafrecht is in artikel 78a lid 2 nadrukkelijk vastgesteld dat de rechter de regie voert over de inzet van het middel tijdens de zitting. Hij beslist of van het middel gebruik wordt gemaakt. Omdat videoconferentie op dit moment nog nauwelijks wordt toegepast, is deze keuze begrijpelijk. Het waarborgt de onafhankelijkheid van de rechter bij de inzet van ICT. In de toekomst ligt deze keuze minder voor de hand. Omdat videoconferentie niet kan worden beschouwd als een toepassing die beslissingsondersteunend is, zou de verantwoordelijkheid voor de inzet van

297. De Mulder 2000, p. 216. De Mulder ziet de oplossing voor dit probleem overigens in de digitale en integrale publicatie van rechtspraak.

298. Stelling 6 behorend bij Oskamp 1998a.

299. Zie over dit onderwerp: Het Expertisecentrum 2006.

300. Om die reden behandel ik het onderwerp hier niet diepgaand.

deze toepassing in de toekomst goed onder de beheersverantwoordelijkheid van de Raad voor de rechtspraak kunnen vallen.

7.5 Computerrechtspraak

Beginsel 14: beginsel van het geautomatiseerde oordeel

Computerrechtspraak dient in eenvoudige gevallen mogelijk te zijn.

Computerrechtspraak is rechtspraak waar geen individueel rechterlijk oordeel meer aan te pas komt. Kan bij het gebruik van beslissingsondersteunende systemen nog worden volgehouden dat het uiteindelijk toch de individuele rechter is die de beslissing neemt, en dat hij altijd kan afwijken van het door het systeem gegeven advies, bij computerrechtspraak is dat anders. Rechter worden in die gevallen buitenspel gezet en hebben geen invloed meer. Hoewel dit voor velen zowel onvoorstelbaar als onwenselijk is, is hier de vraag aan de orde of beginselen zijn te formuleren die waarborgen dat, zelfs bij computerrechtspraak, rechtspraak behoorlijk is en blijft.³⁰¹

In paragraaf 3.6 is vastgesteld dat binnen de huidige rechterlijke organisatie in tal van eenvoudige gevallen, beslissingen worden genomen zonder dat er daadwerkelijk een rechterlijk oordeel aan te pas komt. Veel beslissingen worden door ondersteunend personeel voorbereid, worden door de rechter marginaal of in het geheel niet bekeken, of worden door de rechter of door ondersteunend personeel ‘blind’ voorzien van een handtekening van de rechter. Ondersteunend personeel werkt daarbij soms met stempels waarop de handtekening van de rechter staat. Vanuit praktisch oogpunt bezien is computerrechtspraak voor deze eenvoudige gevallen dan nog maar een kleine stap.

De vraag wat dergelijke ‘eenvoudige gevallen’ zijn, is in de literatuur beschreven. De rechtstheorie maakt onderscheid tussen ‘clear cases’, standaardgevallen, en ‘hard-cases’, niet-standaardgevallen. Een ‘clear case’ is een zaak die aan vier kenmerken voldoet.

- De feiten zijn duidelijk.
- De regels zijn duidelijk.
- De feiten passen in de regels.
- De uitkomst is aanvaardbaar.³⁰²

De grens tussen standaard- en niet-standaardgevallen is niet altijd duidelijk te trekken. Toch worden in de huidige rechtspraak veel zaken als een standaardgeval afgehandeld.

301. De technische en theoretische discussies over de vraag of computerrechtspraak mogelijk is, laat ik hier buiten beschouwing. Ik verwijs daarvoor naar: Lodder 2002, p. 2; Franken & Van den Herik 2002; Baeten & Borghuis 2001; Van den Herik 2001; Wieringa 2001; Van den Herik 1999; Franken 1999; Van den Herik 1991.

302. Voor discussie over dit onderwerp verwijs ik naar: Van der Linden-Smith 2001, p. 17-21.

De snelheid van de procedure is in deze gevallen belangrijker dan een uitvoerige behandeling ter zitting. Het gaat kennelijk om duidelijke feiten en regels en een voorspelbare en voor iedereen acceptabele uitspraak. Deze zaken zouden zonder bezwaar door een geautomiseerd systeem kunnen worden afgehandeld. Degenen die het met de computerbeslissing niet eens zijn, kunnen altijd in hoger beroep gaan. In hoger beroep kan nooit sprake zijn van een clear case. Dit sluit aan bij het standpunt van Groothuis voor het bestuursrecht, die – in navolging van onder andere Hirsch Ballin³⁰³ – van mening is dat beslissingen in bezwaar altijd door mensen zouden moeten worden genomen.

De in paragraaf 7.4 geformuleerde beginselen van transparantie en verantwoordelijkheid zijn ook van toepassing op computerrechtspraak. Ook bij computerrechtspraak is sprake van beslisprogramma's waarvoor de wetgever in principe verantwoordelijkheid draagt en die openbaar dienen te worden gemaakt door publicatie op het internet. De rechter draagt de verantwoordelijkheid voor de eindbeslissing, zelfs al wordt die door de computer gegeven.

7.6 Hoofdstukconclusies

Wie de jurisprudentie van het EHRM bestudeert, kan een beeld krijgen van wat onafhankelijke en onpartijdige rechtspraak zou moeten inhouden. Het gaat dan om aspecten als: het voorkomen van druk op de rechter om een bepaalde beslissing te nemen en het voorkomen van de schijn van partijdigheid of afhankelijkheid van een van de partijen. Nu rechters in toenemende mate gebruikmaken van kennissystemen en beslissingsondersteunende systemen, is het de vraag of en zo ja, onder welke voorwaarden nog sprake is of kan zijn van onafhankelijke en onpartijdige rechtspraak. Deze vraag kan (nog) niet worden beantwoord door analyse van de jurisprudentie van het EHRM. Er zijn simpelweg nog geen uitspraken over.

Toch is het goed voorstelbaar dat ICT de onafhankelijkheid en onpartijdigheid kan beïnvloeden. Het kan dan gaan om beïnvloeding in negatieve zin, als men ervan uitgaat dat van systemen een sterke sturende werking uitgaat. Maar ook om beïnvloeding in positieve zin. Men gaat er dan vanuit dat de rechter minder afhankelijk wordt van zijn eigen deskundigheid of die van anderen (deskundigen of getuigen).

De volgende vragen stonden in dit hoofdstuk centraal: 'Welke beginselen van een behoorlijke elektronische procedure waarborgen de onafhankelijkheid en onpartijdigheid bij het toepassen van ICT?' en 'Welke beginselen geven uitdrukking aan de opvatting dat ICT kansen biedt om de onafhankelijkheid en onpartijdigheid te vergroten?' Drie beginselen (13, 14 en 15) van onafhankelijke en onpartijdige elektronische rechtspraak zijn in paragraaf 7.4 t/m 7.5 geformuleerd.

303. Hirsch Ballin 1986, p. 729-730.

- Verantwoordelijkheid.
- Transparantie.
- Het geautomatiseerde oordeel.

Het eerder geformuleerde beginsel van continuïteit (paragraaf 4.2) is ook van toepassing op de onafhankelijkheid en onpartijdigheid. Als beslisprogramma's op het internet worden geplaatst, hebben procesdeelnemers en andere betrokkenen er recht op dat deze informatie ook beschikbaar blijft. De rechterlijke organisatie kan in bepaalde gevallen de schijn van afhankelijkheid en partijdigheid wekken als informatie wordt verwijderd of aangepast. Andere, eerder geformuleerde beginselen van een behoorlijke elektronische rechtspraak lijken voor de onafhankelijkheid en onpartijdigheid minder van belang.

In de voorafgaande hoofdstukken is het gebruik van ICT gekoppeld aan de beginselen van toegankelijkheid, openbaarheid, de redelijke termijn en de onafhankelijkheid en onpartijdigheid. Tot nu toe zijn veertien beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak geformuleerd. Op één beginsel van behoorlijke rechtspraak is nog niet ingegaan: de eerlijke behandeling. In het volgende hoofdstuk wordt onderzocht welke kansen en risico's de inzet van ICT kan opleveren voor dit aspect van behoorlijke rechtspraak uit artikel 6 EVRM.

8 Beginselen van een eerlijke behandeling bij elektronische rechtspraak

8.1 Een eerlijke behandeling

Procesdeelnemers hebben recht op een eerlijke behandeling. Volgens de jurisprudentie van het EHRM betekent dat, dat beide procespartijen: gelijke proceskansen hebben; over dezelfde middelen kunnen beschikken om hun belangen te verdedigen of hun rechtspositie aan de rechter duidelijk te maken; commentaar kunnen leveren op documenten uit het dossier; getuigen en deskundigen kunnen oproepen; kunnen reageren op de wederpartij; tijd en faciliteiten krijgen om hun zaak voor te bereiden en aanwezig kunnen zijn tijdens de zitting. De eerlijke behandeling omvat ook het recht op een deugdelijke motivering. Met name tijdens de zitting blijkt of beide partijen gelijkwaardig worden behandeld. De uitspraak en motivering moeten blijken van deze gelijkwaardigheid. Argumenten van beide partijen moeten zorgvuldig worden betrokken in de beslissing en motivering.

Zoals in het derde hoofdstuk is gebleken, kan toepassing van ICT (bijvoorbeeld via digitale dossiers, courtroom technology en kennissystemen) van invloed zijn op de eerlijke behandeling. Dat kan negatieve gevolgen hebben en leiden tot een *oneerlijker* behandeling, als één van de partijen door de inzet van ICT wordt bevoordeeld ten opzichte van de andere partij of minder goed in staat is zijn belangen te verdedigen met behulp van ondersteuning van ICT. Bij het gebruik van digitale dossiers kan het, bijvoorbeeld, voor één van de partijen mogelijk zijn om elektronische bewijsmiddelen in te dienen, terwijl de andere partij daartoe niet in staat is. Als het mogelijk is getuigen per videoconferentie te horen, kan de ene partij hier wellicht zijn voordeel mee doen, terwijl de andere partij niet weet op welke wijze hiervan gebruik kan worden gemaakt.

De inzet van ICT kan ook betekenen dat juist een *eerlijker* behandeling mogelijk is, bijvoorbeeld omdat de rechter en partijen beter in staat zijn digitale dossiers te doorzoeken, alle door partijen ingebrachte argumenten kunnen opzoeken en laten meewegen in de beslissing. Vooral bij grote dossiers is het vrijwel onmogelijk om dit nog handmatig te doen. Voor partijen betekent het automatisch zoeken dat zij meer tijd hebben om zich op hun zaak voor te bereiden en dat ook de voorbereiding eenvoudiger wordt. Voor de rechter betekent het gebruik van kennissystemen dat hij beter in staat is zijn beslissing goed te motiveren.

De vraag die in dit hoofdstuk centraal staat, is welke beginselen van een eerlijke elektronische behandeling kunnen worden geformuleerd, waarmee de eerlijke behandeling ook bij elektronische rechtspraak kan worden gewaarborgd. Deze beginselen geven tegelijkertijd antwoord op de vraag welke kansen die ICT biedt op een eerlijker behandeling, dienen te worden benut.

In de literatuur wordt, hoewel op indirecte wijze, het recht op een eerlijke behandeling bij drie thema's gekoppeld aan de inzet van ICT, die leiden tot de beginselen 15 en 16, en tot een aanpassing van beginsel 7. In de paragrafen 8.2 t/m 8.4 komen de volgende onderwerpen aan de orde.

- ICT en de rechterlijke motivering.
- ICT tijdens de zitting.
- ICT en het recht om aanwezig te zijn.

8.2 ICT en de rechterlijke motivering

Beginsel 15: beginsel van kenbaarheid

Als beslissingen beter kunnen worden gemotiveerd met behulp van de inzet van ICT, moeten beslissingen dientengevolge ook beter worden gemotiveerd. Bij het gebruik van beslissingsondersteunende systemen, dient de rechter afwijkingen van het advies van het systeem te vermelden.

Een in de literatuur regelmatig geuite opvatting is dat het gebruik van ICT ertoe leidt dat de rechter zijn beslissing beter kan motiveren. Oskamp formuleert het, in relatie tot de straftoemeting, als volgt:

“De verwachting is dat motiveringen als gevolg van het gebruik van de informatievoorziening uitvoeriger en gedetailleerder worden geformuleerd dan tot nu toe. Dit betekent dat de beweegredenen die achter de strafkeuze schuil gaan expliciet worden gemaakt. Hierdoor wordt het mogelijk om de beweegredenen bespreekbaar te maken binnen de zittende magistratuur en zo wellicht tot landelijke afspraken omtrent straftoemeting te komen.”³⁰⁴

Ook Mommers gaat uitgebreid in op de ondersteuning van de motivering met behulp van toepassingen van ICT:

“De computer kan zelf niet zomaar motiveringen opstellen, behalve in zeer nauwkeurig beschreven domeinen. De huidige belasting- en studiefinancieringswetgeving zijn ontworpen om geïmplementeerd te worden in informatiesystemen. Het is in principe dan

304. Oskamp 1998, p. 10.

*ook mogelijk om dergelijke systemen te laten aangeven met behulp van welke regels zij tot een bepaalde conclusie zijn gekomen. (...) Maar in grote delen van het recht zijn dergelijke systemen niet te realiseren, omdat de regelgeving in algemene termen is geformuleerd. (...) Juist op die plaats, waar juridische regels ruimte laten voor interpretatie, wordt motivering cruciaal. Een beslissing alleen is niet voldoende. Daarmee komt ook de vraag op hoe de computer te hulp kan schieten bij de motiveringstaak. Dat kan, in de eerste plaats, door het verwijzen naar of aanreiken van relevante inhoudelijke informatie. (...) Er zijn echter meer mogelijkheden voor ondersteuning van juridische motivering. Immers, motiveringen van juridische beslissingen behoeft meer dan alleen verwijzingen naar regelgeving en jurisprudentie. Het gaat om het verband tussen de omstandigheden van het concrete geval, de toepasselijke regels en vergelijkbare jurisprudentie. Verschillen en overeenkomsten moeten in beeld worden gebracht, specifieke kenmerken van de casus kunnen leiden tot een beslissing die wel of juist niet in lijn is met gevallen in het verleden.*³⁰⁵

Een belangrijke veronderstelling die in de bovenstaande citaten doorklinkt, is dat het gebruik van ICT bij de totstandkoming van rechterlijke beslissingen niet alleen kán, maar ook zál leiden tot het beter motiveren van deze beslissingen. Met andere woorden: rechters die in staat zijn hun beslissing beter te motiveren, zullen dit ook doen. Los van de vraag of deze veronderstelling in alle gevallen juist is, is ook hier de vraag aan de orde of de rechter zijn beslissing in die gevallen ook beter *moet* motiveren. Het zou aansluiten bij het in paragraaf 2.4 geformuleerde uitgangspunt dat technologie kan verplichten: toepassingen van ICT dienen te worden gebruikt, indien zij de kwaliteit van rechtspraak verbeteren. Op een aantal andere kansen en risico's van ICT voor de motivering kan nader worden ingegaan. Vragen die aan de orde zijn: 'Hoe ver dient de rechter te gaan met het extra motiveren van zijn beslissing?' en 'Dient de rechter, in het geval hij het systeem niet wenst te gebruiken of indien hij van de gegevens of het advies dat het systeem heeft gegenereerd, wenst af te wijken, hiervoor motieven te geven?'

Een rechterlijke motivering hoeft volgens de jurisprudentie van het EHRM niet uitputtend te zijn. Het is voldoende dat de argumenten die de rechter gebruikt, gerechtvaardigd en overtuigend zijn, ter zake doen en de beslissing kunnen dragen.³⁰⁶ In de praktijk leidt dat er regelmatig toe dat rechters gebruikmaken van een standaardmotivering, zoals: "in overeenstemming met de ernst van het misdrijf, mede gelet op de persoon van de dader en de omstandigheden waaronder het feit is begaan, zoals van een en ander tijdens de terechtzitting is gebleken".³⁰⁷

305. Mommers 2002, p. 15.

306. Zie paragraaf 2.3.

307. Kortenhorst 1990, p. 94.

Als toepassingen van ICT worden gebruikt die de rechterlijke beslissing ondersteunen of als sprake is van computerrechtspraak, zijn uitvoeriger motiveringen mogelijk. Een beslissingsondersteunend systeem kan doorgaans nauwkeurig aangeven met behulp van welke regels de rechter tot een bepaalde conclusie is gekomen.³⁰⁸ Bij computerrechtspraak is in beginsel exact te reconstrueren op basis van welke gegevens en rechtsregels en met behulp van welk beslisprogramma het systeem tot de beslissing is gekomen. Een rechterlijke beslissing is dan op gedetailleerde wijze te motiveren. Een voorwaarde daarbij is, dat het systeem voor de rechter inzichtelijk is of kan worden gemaakt. Franken noemt dat het beginsel van transparantie.³⁰⁹

Het is de vraag of een standaardmotivering of een kop-staartvonnis³¹⁰ volstaat als een exacte of een betere motivering mogelijk is. Van de rechter mag, in redelijkheid, worden gevraagd de kansen die ICT biedt, te benutten. Een vergelijkbaar beginsel kan hier worden geformuleerd: als beslissingen beter kunnen worden gemotiveerd met behulp van de inzet van ICT, moeten beslissingen ook beter worden gemotiveerd. De vraag naar een grotere mate van inzichtelijkheid in de wijze waarop de beslissing tot stand is gekomen, is in die gevallen gerechtvaardigd.

Als wordt aangenomen dat de beslissing bij toepassing van ICT beter dient te worden gemotiveerd, hoe ver moet de motiveringsplicht dan gaan? Dient de rechter bijvoorbeeld te verwijzen naar (de resultaten van) het systeem dat hij heeft gebruikt, moet hij *zo goed mogelijk* motiveren of mag hij volstaan met het motiveren via standaard-tekstblokken? En zijn zogenaamde kop-staartvonnissen nog toegestaan? Een rechter die, bijvoorbeeld, gebruikmaakt van de Databank CST zou honderden uitspraken kunnen vinden waarmee de casus die hij ter beoordeling heeft, kan worden vergeleken. Bij de motivering van de strafmaat zou de rechter in dat geval kunnen aangeven: dat hij de databank heeft gebruikt, op welke wijze zijn strafmaatbeslissing vergelijkbaar is met die in andere uitspraken en waarom hij bepaalde uitspraken wel heeft laten meewegen bij zijn beslissing en andere niet. Hij zou zelfs kunnen overwegen een uitdraai van de resultaten van zijn vraag aan het systeem aan de motivering van de uitspraak toe te voegen.

Een vergelijkbare vraag is in hoeverre het wenselijk is dat standaard-tekstblokken worden gebruikt. Geautomatiseerde systemen bevatten soms een groot aantal standaard-motiveringen. Dat geldt ook voor toepassingen die bij de rechterlijke macht worden

308. Mommers 2002, p. 15.

309. Franken 1993. Verondersteld wordt dat de rechter uiteindelijk altijd in staat is om inzicht te krijgen in de werking van het systeem. Dit is slechts onmogelijk bij gebruik van zogenaamde neurale netwerken. Deze systemen maken op zodanige wijze gebruik van technieken uit de kunstmatige intelligentie, dat het na afloop niet mogelijk is te achterhalen hoe de beslissing tot stand is gekomen. Zie: Prins 1995. Van gebruik van deze toepassingen bij rechtspraak is echter geen sprake.

310. In art. 365a Sv is geregeld dat zolang geen gewoon rechtsmiddel is aangewend volstaan kan worden met het wijzen van een verkort vonnis (zie art. 138b Sv), ook wel een kop-staart-vonnis genoemd.

gebruikt, zoals JustWord: een toepassing voor het gebruik van macro's met standaardteksten voor het maken van vonnissen. De vraag is of het gebruik van dergelijke motiveringen, die weliswaar uitgebreider en specifiekere kunnen zijn dan motiveringen zonder standaardteksten, bijdraagt aan de kwaliteit van de motivering. Dergelijke 'mechanische' motiveringen kunnen soms weinig zijn toegespitst op het individuele geval, zoals Van der Linden aangeeft in haar onderzoek naar het gebruik van geautomatiseerde systemen bij Wet Mulder-beschikkingen door het Openbaar Ministerie.³¹¹ Deze motiveringen voegen daarom weinig tot niets toe aan de rechtsonwikkeling en zijn voor juristen doorgaans minder interessant. Voor de ontvanger ervan zijn ze desondanks niet minder nuttig dan niet-mechanische motiveringen.

Weer een andere vraag is, of de rechter zonder nadere toelichting mag afwijken van het systeem dat hij gebruikt. Soms dienen afwijkingen van het systeem nader te worden gemotiveerd.³¹² Daar is ook alle reden voor. Wanneer – met inachtneming van het eerder geformuleerde beginsel van verantwoordelijkheid – wordt aangenomen dat de rechter verantwoordelijk is voor de eindbeslissing en de wetgever de beslisprogramma's vaststelt die door de rechter worden gebruikt, zal de rechter moeten aangeven waarom hij het beslisprogramma niet gebruikt of volgt. Een extra motiveringsplicht is daarom aan de orde. Ook dit is onderdeel van het beginsel van behoorlijke elektronische rechtspraak, dat inhoudt dat beslissingen beter moeten worden gemotiveerd bij het gebruik van beslissingsondersteunende systemen. Dit kan het beginsel van kenbaarheid worden genoemd.

8.3 ICT tijdens de zitting

Beginsel 16: beginsel van gelijkwaardigheid

Beide partijen dienen op gelijke wijze toegang te hebben tot en gebruik te kunnen maken van toepassingen van ICT in de rechtszaal.

Naar de invloed van 'courtroom technology' op de rechterlijke procedure is nog nauwelijks onderzoek verricht. Zoals in de inleiding van dit hoofdstuk vermeld, is niet uitgesloten dat de toepassing van ICT voorafgaand aan en tijdens de zitting van invloed is op de eerlijke behandeling. Dat is bijvoorbeeld het geval als de ene procespartij beter in staat wordt gesteld om gebruik te maken van ICT om zijn zaak te presenteren aan de rechter of betere middelen heeft om de zitting te volgen of getuigen te horen.³¹³ Dat beide procespartijen op gelijke wijze toegang moet worden gegeven tot ICT, geeft ook Duker aan:

311. Van der Linden-Smith 2001, p. 34-35.

312. Zie ook Duker 2005, p. 9. Dit is vanzelfsprekend niet in alle gevallen noodzakelijk, maar is afhankelijk van de mate van sturing die het systeem kan bewerkstelligen.

313. Vgl. Oskamp, Lodder & Apistola 2004, p. 12.

“Als (...) ook het OM toegang tot de databank zou hebben, dan kan die vanzelfsprekend ook de advocatuur niet worden onthouden.”³¹⁴

In lijn met dit vereiste is in 2005 besloten de Databank CST ook aan de advocatuur beschikbaar te stellen.³¹⁵ Wallace heeft zelfs de vraag gesteld of de eerlijke behandeling zo ver kan gaan, dat de rechter het gebruik van ICT door één van de partijen beperkt:

“At the end of the day, there may be situations where the court will have to limit the use of technology, in order to ensure that its use does not give one party an advantage over the other.”³¹⁶

Een dergelijke verplichting gaat echter verder dan het beginsel van een eerlijke behandeling vereist. Van de rechter kan niet worden verlangd dat hij volstreekte gelijkheid tussen de procespartijen bewerkstelligt. Indien één van de procespartijen niet in staat is te werken met toepassingen van ICT, valt dat de rechter, noch de andere procespartij, te verwijten. Desondanks zijn wel degelijk situaties denkbaar waarin sprake is van een zekere verwijtbaarheid of verantwoordelijkheid voor de rechter of de rechterlijke macht. In dat geval dient de rechter, ook waar het de toepassing van ICT betreft, de gelijkheid van procespartijen te waarborgen. Enkele voorbeelden ter illustratie van deze stelling.

- Als een scherm waarop videobeelden te zien zijn bij de ene procespartij uitvalt en de andere partij deze beelden wél nog kan zien, zal dit probleem door de rechterlijke organisatie moeten worden verholpen.
- Indien het Openbaar Ministerie in staat wordt gesteld om getuigen uit het buitenland per videoconferentie te horen en – vanwege zijn ervaring met de apparatuur – in staat is om een dergelijk verhoor op goede wijze te laten verlopen, zal de rechter de verdachte ook in staat moeten stellen deze getuigen of andere buitenlandse getuigen per videoconferentie te verhoren. Dat kan in bepaalde gevallen de verplichting met zich meebrengen om procespartijen ondersteuning te bieden in het bedienen van de apparatuur of het tot stand brengen van een verbinding.³¹⁷

Kortom, er zijn verschillende voorbeelden denkbaar van situaties waarin de rechter een bepaalde verantwoordelijkheid heeft om ervoor te zorgen dat procespartijen een eerlijke behandeling krijgen. Een beginsel van gelijkwaardigheid, dat deze verantwoordelijkheid uitdrukt, kan dan ook worden beschouwd als een beginsel van behoorlijke elektronische

314. Duker 2003, p. 124-125.

315. Duker 2005.

316. Wallace 2004, p. 33.

317. Tegelijkertijd kan worden gesteld dat bepaalde toepassingen van ICT tegenwoordig zo ‘gangbaar’ zijn geworden, zoals het raadplegen van internetpagina’s of het gebruikmaken van e-mail, dat ondersteuning door de rechterlijke organisatie minder voor de hand ligt.

rechtspraak. In de discussie rondom de Schiedammer Parkmoord is een vergelijkbare vraag aan de orde geweest, namelijk of ook de verdachte in staat moet zijn om het Nederlands Forensisch Instituut (NFI) te vragen DNA-materiaal te onderzoeken.

8.4 ICT en het recht om aanwezig te zijn

Aanpassing van beginsel 7: beginsel van publieke inzichtelijkheid

De zitting moet kunnen worden gevolgd door pers, publiek en procespartijen, ook als onderdelen van de zitting gedigitaliseerd zijn of als de zitting geheel digitaal verloopt.

Een aan de eerlijke behandeling verbonden vraagstuk is of bij het gebruik van videoconferentie wordt voldaan aan het vereiste dat de verdachte het recht heeft om aanwezig te zijn tijdens de zitting. In de Memorie van Toelichting bij de Wet videoconferentie in het strafrecht wordt op dit vraagstuk ingegaan en gesteld dat bij toepassing van videoconferentie geen schending van het beginsel van een eerlijke behandeling plaatsvindt:

“Voor het onderhavige wetsvoorstel roept dit de vraag op of het horen per videoconferentie de toegang tot de rechter beperkt op een wijze die niet verenigbaar is met artikel 6 EVRM. Het EHRM leest in artikel 6 een recht om ter terechtzitting aanwezig te zijn. Eerst wanneer de verdachte (of diens raadsman) bij de terechtzitting aanwezig is kan hij namelijk gebruikmaken van de hierboven vermelde rechten zoals het ondervragen van getuigen. Zoals ook hieronder zal worden aangegeven, krijgt het begrip terechtzitting een andere invulling wanneer gebruikgemaakt wordt van videoconferentie. De zitting vindt plaats in de gerechtszaal, doch via de videoverbinding komt een deel van hetgeen op de zitting geschiedt op een andere dan de klassieke wijze tot de rechter en de andere aanwezigen in de rechtszaal. Ook bij videoconferentie is de verdachte aanwezig op de zitting, zij het niet lijfelijk. Door bij algemene maatregel van bestuur kwaliteitseisen te stellen aan de beeld- en geluidsverbinding wordt bovendien veilig gesteld dat in voldoende mate invulling wordt gegeven aan het recht om de terechtzitting te kunnen volgen (vgl. de zaak Stanford (23 februari 1994, series A, vol. 282-A)). De verdachte heeft het recht om actief deel te kunnen nemen aan de zitting. Per videoconferentie is hij daartoe in staat.”³¹⁸

De tegenovergestelde stelling kan, gelet op het bovenstaande, ook worden verdedigd: de mogelijkheden van videoconferentie vergroten juist de kans dat procespartijen, ook in bijzondere gevallen – zoals bij ziekte of verblijf in het buitenland – aanwezig kunnen zijn bij de zitting.

Het eerder bij het beginsel van openbare rechtspraak geformuleerde beginsel van publieke inzichtelijkheid, dat inhoudt dat de zitting moet kunnen worden gevolgd door

318. Kamerstukken II 2004/05 29 828, nr. 3.

pers en publiek, geldt vanuit het oogpunt van een eerlijke behandeling ook voor procespartijen. De zitting moet, ook bij toepassing van ICT, kunnen worden gevolgd door procespartijen. Het betekent bijvoorbeeld dat als de verdachte per videoconferentie wordt verhoord terwijl hij in detentie verblijft, hij vanuit zijn verhoorplaats ook zicht heeft op degene die hem verhoort, de rechtszaal van waaruit dit gebeurt en de overige onderdelen van de zitting. Het beginsel van publieke inzichtelijkheid wordt daarom aangevuld met de bepaling dat de zitting ook toegankelijk moet zijn voor procespartijen.

8.5 Hoofdstukconclusies

Via de jurisprudentie van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens is de betekenis van het recht op een eerlijke behandeling in redelijke mate uitgekristalliseerd. De komende jaren zal als gevolg van de inzet van ICT bij rechtspraak, enige beweging komen in de manier waarop dit beginsel dient te worden geïnterpreteerd. ICT kan een risico betekenen voor de eerlijke behandeling als één van beide partijen minder goed in staat is om gebruik te maken van ICT. Het biedt echter ook kansen voor het evenwichtiger, zorgvuldiger en eerlijker behandelen van procespartijen.

In dit hoofdstuk zijn (paragraaf 8.2 en 8.3) twee beginselen (beginselen 15 en 16) van een eerlijke behandeling bij elektronische rechtspraak geformuleerd.

- Kenbaarheid.
- Gelijkwaardigheid.

Deze beginselen bieden een kader voor nadere discussie over de mogelijkheden en risico's van ICT voor de eerlijke behandeling. Het eerder in het vijfde hoofdstuk geformuleerde beginsel van publieke inzichtelijkheid is, vanwege het belang ervan voor de eerlijke behandeling, aangevuld met het vereiste dat ook procespartijen de zitting moeten kunnen volgen, ook als onderdelen van de zitting gedigitaliseerd verlopen. In paragraaf 8.4 wordt het beginsel van publieke inzichtelijkheid aangepast.

Het eerder geformuleerde beginsel van continuïteit (paragraaf 4.2) is ook van toepassing op de eerlijke behandeling, omdat procespartijen die op gelijke wijze toegang hebben tot toepassingen van ICT ter zitting, erop moeten kunnen vertrouwen dat de rechterlijke organisatie deze mogelijkheid in stand blijft houden.

Met de beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak uit dit hoofdstuk, is de inventarisatie compleet. In totaal zijn zestien beginselen ontwikkeld die behoorlijke rechtspraak ook in een elektronische omgeving waarborgen. In het volgende hoofdstuk worden deze beginselen bijeengebracht. Daarbij wordt ingegaan op de mogelijke consequenties die zij hebben voor onze staatsmachten: de rechter, het bestuur en de wetgever. Samen zullen zij ervoor moeten zorgen dat Nederland op weg blijft gaan naar behoorlijke elektronische rechtspraak.

9 Naar behoorlijke elektronische rechtspraak

9.1 De kwaliteit van digitalisering

De komende jaren verandert onze rechtspraak ingrijpend als gevolg van de mogelijkheden van ICT: rechtspraak digitaliseert. Deze mogelijkheden dienen met het oog op het behoud en de verbetering van de juridische kwaliteit van rechtspraak, zoveel mogelijk te worden benut. De vraag die in het onderhavige onderzoek is beantwoord, is: ‘Wanneer komt de kwaliteit van de procedure in gevaar?’ Maar ook: ‘Hoe kan de kwaliteit met behulp van ICT worden verbeterd?’ Naar de juridische betekenis van het ICT-gebruik bij de rechterlijke procedure is tot nu toe relatief weinig onderzoek verricht. Zowel voor onderzoekers, wetgevers, beleidsmakers en (potentiële) procespartijen als voor de leden van de rechterlijke organisatie, is het zinvol om meer inzicht in deze betekenis te krijgen. De in het onderzoek geformuleerde beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak bieden een kader voor (de discussie over) kansen en bedreigingen van ICT voor de rechterlijke procedure.

De probleemstelling van het onderzoek was:

Wat zijn ‘beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak’, die aangeven hoe een elektronische procedure vanuit juridisch oogpunt dient te verlopen?

Om deze probleemstelling te kunnen beantwoorden zijn eerst twee vragen die hieraan voorafgaan, beantwoord: ‘Wat zijn beginselen van behoorlijke rechtspraak?’ en ‘Wat betekent elektronische rechtspraak?’ Bij het formuleren van de beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak is gebruikgemaakt van het kader dat artikel 6 EVRM biedt. De in dit artikel genoemde en in de jurisprudentie van het EHRM nader uitgewerkte beginselen zijn:

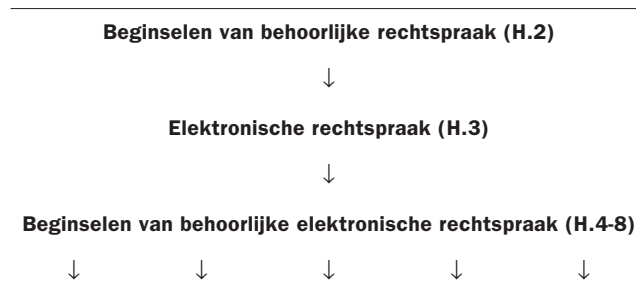
- toegankelijkheid van rechtspraak;
- openbaarheid van rechtspraak;
- berechting binnen redelijke termijn;
- onafhankelijkheid en onpartijdigheid van rechtspraak;
- een eerlijke behandeling.

In het derde hoofdstuk over elektronische rechtspraak zijn toepassingen beschreven die zowel een zekere actualiteit als een zekere toekomstvastheid bezitten. Systemen die op dit

moment als verouderd kunnen worden beschouwd en waarvan vervanging op korte termijn is voorzien, zijn niet opgenomen. Ook is niet ingegaan op toepassingen van ICT die slechts een beperkte betekenis hebben voor het verloop van de procedure, zoals kantoorautomatisering (printers, scanners). De volgende relevante ICT-systemen zijn genoemd.

- Websites.
- Elektronisch berichtenverkeer.
- Digitaal dossier.
- Courtroom technology.
- Kennissystemen.

In het vierde tot en met het achtste hoofdstuk is een koppeling gemaakt tussen de beginselen van behoorlijke rechtspraak en de elektronische procedure. Per beginsel van behoorlijke rechtspraak is onderzocht welke beginselen van behoorlijke *elektronische rechtspraak* kunnen worden geformuleerd. Met behulp van deze beginselen kan in kaart worden gebracht wat de juridische betekenis van ICT is voor de rechterlijke procedure. In schema:

In de hoofdstukken 4 tot en met 8 zijn de volgende deelvragen beantwoord: welke beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak geven aan hoe elektronische rechtspraak dient te verlopen, gelet op de vereisten van *toegankelijke rechtspraak* (hoofdstuk 4), *openbare rechtspraak* (hoofdstuk 5), *rechtspraak binnen redelijke termijn* (hoofdstuk 6), *onafhankelijke en onpartijdige rechtspraak* (hoofdstuk 7) en een *eerlijke behandeling* (hoofdstuk 8)?

In het onderhavige onderzoek is een koppeling gemaakt tussen recht en informatica. De achterliggende werelden verschillen op onderdelen sterk van elkaar. Waar juristen vaak gericht zijn op individuele gevallen, op uitzonderingen op de regel en op het behoud van dat wat in de praktijk blijkt te functioneren, zijn informatici juist gericht op het leggen van verbanden, op het formuleren van algemene regels. Uitzonderingen op de regel komen minder goed van pas. Informatici zijn, door de aard van hun werk, meer gericht op het toepassen van nieuwe werkwijzen en technieken.

Vornoemde koppeling komt tot uitdrukking in de onderzoeksmethode. In het tweede hoofdstuk is, aan de hand van concrete – in jurisprudentie uitgewerkte – normen, een overzicht gegeven van beginselen die voor rechtspraak gelden. De in het vierde tot en met achtste hoofdstuk geformuleerde beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak zijn, vanuit een juridische blik bezien, minder gericht op individuele gevallen, uitzonderingen en nuanceringen. Getracht is te zoeken naar verbanden, naar rechtsgebiedoverstijgende normen en naar de inpasbaarheid van nieuwe toepassingen van ICT binnen de met waarborgen omklede rechterlijke procedure.

De geformuleerde beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak zijn weliswaar gebaseerd op literatuuronderzoek, aangevuld met een enkele wettelijke regeling, richtlijn of rechterlijke uitspraak, maar kunnen veelal (nog) onvoldoende worden onderbouwd met behulp van het positieve recht. De rechtsontwikkeling op het gebied van de rechtsinformatica of het informaticarecht op dit terrein is nog onvoldoende ontwikkeld. Het onderzoek is daarom verkennend en inventariserend van aard. Veel van de beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak zullen nader moeten worden uitgewerkt en getoetst, in wetenschappelijk onderzoek, maar ook in wetgeving, beleid of jurisprudentie. De betekenis van de beginselen zal dan pas goed tot haar recht kunnen komen, omdat bij de uitwerking ook rekening zal moeten worden gehouden met de praktische haalbaarheid ervan. Het toepassen van beginselen kan vragen om grote investeringen. Niet alleen in financiële zin, ook in organisatorische en juridische zin. Ook een meer op de mogelijkheden van ICT toegespitste werkwijze van de rechter en andere procesdeelnemers heeft tijd nodig. Het is op dit moment al duidelijk dat de jongere generatie rechters veel minder moeite heeft met het werken met ICT. In het onderwijs aan de rechtenfaculteiten zou toekomstige juristen duidelijk(er) moeten worden gemaakt wat de mogelijkheden van ICT zijn en op welke wijze zij kunnen worden voorbereid op een door ICT gedomineerde samenleving.

De discussie en nadere uitwerking moeten ook betrekking hebben op de verhouding tussen de beginselen onderling. In concrete gevallen moet worden bepaald welk beginsel doorslaggevend is.

Een van de vooronderstellingen van het onderzoek is dat het gebruik van ICT voor medewerkers van de rechterlijke organisatie in bepaalde gevallen verplicht kan zijn, indien dit de kwaliteit van rechtspraak verbetert. Als een rechter nalaat om toepassingen te gebruiken die tot zijn beschikking staan, mag dit niet ten koste gaan van de kwaliteit van de procedure. De algemeen geldende norm dat het gebruik van technologie verplicht is, kan (nog) niet als een algemeen geldend beginsel worden geformuleerd. Deze norm wordt in het onderzoek wel nader uitgewerkt in een aantal specifieke beginselen.

Dit hoofdstuk geeft een overzicht van de in de afzonderlijke hoofdstukken geformuleerde beginselen (paragraaf 9.2). Daarbij wordt een aantal mogelijke implicaties voor de

rechter, het bestuur en de wetgever geschetst en wordt een aantal suggesties voor nader onderzoek gedaan (paragraaf 9.3).

9.2 Zestien beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak

De volgende zestien beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak zijn in dit onderzoek geformuleerd.

1. Continuïteit.
2. Nevenschikking voor niet-professionals.
3. Vindbaarheid.
4. Bestendigheid.
5. Betrouwbaarheid.
6. Persvrijheid en privacybescherming.
7. Publieke inzichtelijkheid.
8. Online publicatie.
9. Anonimisering.
10. Voortvarendheid.
11. Ketenregie.
12. Verantwoordelijkheid.
13. Transparantie.
14. Het geautomatiseerde oordeel.
15. Kenbaarheid.
16. Gelijkwaardigheid.

Deze beginselen worden hieronder nader toegelicht. Per beginsel wordt daarbij aan de hand van een aantal voorbeelden, bekeken wat de juridische gevolgen van het beginsel kunnen zijn voor de rechter, het bestuur en de wetgever. Tot het bestuur worden zowel de regering (in het bijzonder de minister van Justitie) en de Raad voor de rechtspraak als de gerechtsbesturen gerekend. Met ‘de rechter’ wordt de rechter in de individuele procedures bedoeld.

Beginsel 1: beginsel van continuïteit

Informatierelaties die door medewerkers van de rechterlijke organisatie zijn aangegaan, dienen in stand te worden gehouden, tenzij op voorhand is aangegeven dat de relatie van tijdelijke of experimentele aard is.

Het beginsel van continuïteit ligt in het verlengde van de algemene vooronderstelling dat het gebruik van ICT soms verplicht is. Het betekent dat er een verplichting bestaat om gecontinueerd gebruik te (laten) maken van ICT, als een elektronische informatierelatie wordt aangegaan met derden en deze erop mogen vertrouwen dat deze relatie in stand blijft. Het vergroot het maatschappelijke vertrouwen in de rechterlijke organisatie en de rechter.

Het beginsel is naar voren gekomen uit de discussie over het verbeteren van de toegankelijkheid en de openbaarheid van rechtspraak. Concrete voorbeelden van verbeteringen van de toegankelijkheid van rechtspraak, die zijn bereikt als gevolg van de inzet van ICT, zijn: het verschaffen van informatie over de procedures via Rechtspraak.nl en het aanbieden van elektronische formulieren waarmee het voor procespartijen eenvoudiger wordt om zich toegang tot de rechter te verschaffen. Ook het openstellen van de mogelijkheid om documenten op elektronische wijze bij het gerecht in te dienen en op elektronische wijze te kunnen communiceren met de gerechten, verbetert de toegankelijkheid op zodanige wijze, dat het onrechtmatig zou zijn deze verbeteringen van de toegankelijkheid weer ongedaan te maken. Voor deze toepassingen geldt daarom dat zij in principe dienen te worden gecontinueerd, ook al omdat procesdeelnemers moeten investeren in het elektronisch communiceren.

Concrete voorbeelden van verbeteringen van de openbaarheid van rechtspraak als gevolg van de inzet van ICT zijn: het publiceren van alle uitspraken via Rechtspraak.nl (zie beginsel 8) en het – zij het beperkt – toelaten van televisiecamera's in de rechtszaal. Ook voor deze onderdelen van de elektronische procedure geldt dat zij dienen te worden gecontinueerd, omdat een elektronische informatierelatie is aangegaan die in principe niet mag worden beëindigd.

Gevolgen voor de rechter

Voor de rechter betekent het beginsel van continuïteit dat hij, of hij nu wil of niet, in bepaalde gevallen toepassingen van ICT moet blijven gebruiken. Bijvoorbeeld als het bestuur van een gerecht hiervoor regels heeft opgesteld en deze aan procesdeelnemers heeft medegedeeld of als de Raad voor de rechtspraak ten aanzien van het toepassen van ICT landelijke richtlijnen heeft gepubliceerd.³¹⁹ In concrete rechtszaken zullen rechters er bij de beoordeling van zaken op termijn rekening mee moeten houden dat zij zich ook een oordeel moeten vormen over de wijze waarop hun collega's toepassingen van ICT hebben gebruikt tijdens de procedure. Het niet gebruiken van ICT kan in bepaalde gevallen onrechtmatig zijn.

Gevolgen voor het bestuur

Voor het bestuur betekent het dat het beleid ten aanzien van het gebruik van ICT door de gerechten zo veel mogelijk overeenkomt. Als het mogelijk wordt om bij alle gerechten documenten op elektronische wijze op te sturen, is het niet wenselijk dat dit bij één gerecht of bij de rechter in hoger beroep of cassatie nog niet kan. Wanneer procespartijen bij bepaalde gerechten in staat zijn personen die zich in het buitenland bevinden te

319. Doorgaans bevatten deze richtlijnen de bepaling dat individuele rechters er altijd van kunnen afwijken. De richtlijnen zijn geen recht in de zin van de Algemene wet bestuursrecht, omdat de rechterlijke organisatie geen bestuursorgaan is.

horen per videoconferentie, zullen andere procespartijen er in bepaalde gevallen op mogen rekenen dat zij ook gebruik kunnen maken van videoconferentie en dat desnoods mobiele apparatuur beschikbaar is voor gerechten die de benodigde apparatuur nog niet hebben aangeschaft. Als bij sommige rechtbanken gebruik kan worden gemaakt van apparatuur om, bijvoorbeeld, dvd's af te spelen, zal het moeilijk uit te leggen zijn dat een ander gerecht andere prioriteiten heeft gesteld. Kortom: landelijk beleid ten aanzien van de inzet van ICT en de mogelijkheden voor procesdeelnemers om ICT te gebruiken, is wenselijk. Als bij de gerechten sprake is van een pilot of een experiment, zal dit voor alle procesdeelnemers duidelijk moeten zijn. Ook zal duidelijk moeten zijn wanneer de pilot is afgelopen. Gedurende een pilot kan het beginsel van continuïteit echter ook gelden. Procespartijen kunnen er in bepaalde gevallen ook in een pilotfase aanspraak op maken dat ICT wordt toegepast, tenzij de mogelijkheid van het plotseling afbreken van de pilot – vanwege technische moeilijkheden bijvoorbeeld – is ingecalculeerd in de pilot en aan (potentiële) deelnemers kenbaar is gemaakt.

Voor de Raad voor de rechtspraak, de Hoge Raad en de Raad van State betekent het ook dat ICT-middelen voortdurend beschikbaar en daarom goed beveiligd dienen te zijn. Systemen mogen niet uitvallen, back-ups moeten altijd beschikbaar zijn.

Gevolgen voor de wetgever

De komende jaren zullen in tal van wetten regels worden gesteld ten behoeve van het gebruik van ICT bij rechtspraak. Op dit moment is wetgeving in voorbereiding waarmee elektronische uitwisseling van berichten met de gerechten in het civiele recht, het bestuursrecht en in het strafrecht mogelijk wordt gemaakt. Het verdient aanbeveling dat het beginsel van continuïteit in deze wetsvoorstellen nadrukkelijk tot uitdrukking wordt gebracht. Ook in andere wetten met een regeling van het gebruik van ICT bij rechtspraak, ligt opname van het beginsel in de rede.

Beginsel 2: beginsel van nevenschikking voor niet-professionals

Voor niet-professionele procesdeelnemers dient de niet-elektronische weg behouden te blijven. Professionele procesdeelnemers mogen worden verplicht om gebruik te maken van ICT in hun communicatie met de rechterlijke organisatie.

Het beginsel van nevenschikking voor niet-professionals is gebaseerd op de nog altijd breed gedeelde opvatting dat burgers die geen gebruik kunnen maken van het internet of elektronische hulpmiddelen, recht moeten blijven houden op schriftelijke informatie over de procedure, documenten schriftelijk bij de rechtbank moeten kunnen blijven indienen en er recht op hebben dat zij kennis kunnen nemen van, bijvoorbeeld, rechterlijke uitspraken anders dan via het internet. Met andere woorden: hun recht op toegankelijkheid en openbaarheid van rechtspraak mag niet worden aangetast door ontwikkelingen in de ICT en door het feit dat de rechterlijke macht op elektronische wijze werkt.

Dat voor professionele procesdeelnemers, zoals advocaten, rechtsbijstandverleners en bedrijfsjuristen, een verplichting tot ICT-gebruik wel mogelijk is, sluit aan bij verplichtingen voor professionals op andere terreinen; bijvoorbeeld de verplichting die wordt gesteld aan ondernemers om hun aangifte op elektronische wijze te doen en dezelfde verplichting voor werkgevers met betrekking tot de aangifte loonheffing. In Oostenrijk zijn alle advocaten al geruime tijd verplicht om elektronisch met de gerechten te communiceren. Er is geen aanleiding om te veronderstellen dat het gebruik van ICT onder Nederlandse advocaten en andere professionele procesdeelnemers minder sterk ontwikkeld is dan in Oostenrijk.

Gevolgen voor de rechter

Voor de rechter betekent het beginsel dat hij van niet-professionele procespartijen niet op eigen gezag mag verlangen dat zij gebruikmaken van ICT. Alleen als er wetgeving of beleid vanuit de rechterlijke macht aan ten grondslag ligt, is het mogelijk een dergelijke verplichting op te leggen. Rechters die procedures van collega-rechters beoordelen zullen gevallen waarin een verplichting tot het gebruik van ICT aan niet-professionele procesdeelnemers is opgelegd zonder wettelijke grondslag of nader beleid, onrechtmatig dienen te verklaren. Omgekeerd geldt dat de rechter van professionele procesdeelnemers ook nu al op eigen gezag zou mogen verlangen, dat zij documenten op elektronische wijze aanleveren of gebruikmaken van het internet om een vonnis of de handelsrol van de zitting te raadplegen.

Gevolgen voor het bestuur

Het bestuur (in het bijzonder de Raad voor de rechtspraak) zal de komende jaren beleid moeten ontwikkelen dat waarborgt dat niet-professionals gebruik kunnen blijven maken van de niet-elektronische weg, maar dat tegelijkertijd verkent op welke terreinen een verplichting aan professionals kan worden opgelegd. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat elk advocatenkantoor tegenwoordig in staat is elektronisch te communiceren met de gerechten. Dat betekent dat het niet onredelijk is aan advocaten die verplichting nu al op te leggen. In elk geval zal, zodra de systemen van de rechterlijke macht in staat zijn berichten en documenten op elektronische wijze te ontvangen, deze mogelijkheid moeten worden opengesteld voor professionals, maar ook voor niet-professionals. Ook moet een antwoord worden geformuleerd op de vraag of advocaten die niet in staat zijn om ICT te gebruiken een alternatief moet worden geboden.

Gevolgen voor de wetgever

Het beginsel van nevenschikking is een beginsel dat in wetgeving nog nauwelijks terug te vinden is, omdat wetgeving doorgaans geen rekening houdt met de situatie waarin sprake is van ICT-gebruik. De komende jaren valt te verwachten dat het de gerechten steeds vaker via wetgeving zal worden toegestaan, dat bepaalde procesfasen alleen nog op elektronische wijze kunnen plaatsvinden. Bijvoorbeeld bij het indienen van processtuk-

ken en het verstrekken van vonnissen en het dossier aan procesdeelnemers. Het is zaak dan oog te hebben voor de positie van niet-professionals. Zij hebben het recht om op niet-elektronische wijze te kunnen blijven communiceren en schriftelijke stukken te kunnen blijven ontvangen. Dat betekent dat in de wet duidelijk zal moeten worden aangegeven waar niet-professionele procespartijen terecht moeten kunnen als zij van dit recht gebruik willen maken. Wellicht dat de juridische loketten, de voormalige bureaus van rechtshulp, hierin een rol kunnen spelen.

Als in wetgeving verplichtingen worden opgelegd aan professionele procespartijen, zal duidelijk moeten zijn om welke procespartijen het gaat en wat er gebeurt als een professional aangeeft – al dan niet tijdelijk – niet in staat te zijn om ICT te gebruiken. Wellicht dat voor die gevallen in de wet een bepaling moet worden opgenomen die bepaalt dat zij hun documenten via een ander advocatenkantoor – dat wel beschikt over ICT – kunnen indienen.

Beginsel 3: beginsel van vindbaarheid

Elektronische gegevens die de toegang tot de rechter vergemakkelijken dienen toegankelijk, vindbaar, begrijpelijk en actueel te zijn.

Het beginsel van vindbaarheid houdt in dat regels moeten worden gesteld aan de wijze waarop informatie te vinden is voor degenen die zich toegang wensen te verschaffen tot de rechter. Nu websites en andere elektronische bronnen informatie bevatten die het voor procespartijen eenvoudiger maakt om zich toegang tot de rechter te verschaffen, moet op basis van het beginsel van continuïteit worden aangenomen dat deze informatie ook beschikbaar moet blijven. Vanuit het oogpunt van openbaarheid zullen bijvoorbeeld gepubliceerde uitspraken op de website moeten blijven staan. Dat betekent dat er ook regels moeten worden gesteld aan de wijze waarop een website is ingericht. Een website waarop informatie weliswaar aanwezig is, maar op een onvindbare plek, volstaat niet en doet onvoldoende recht aan de verplichting om deze informatie beschikbaar te hebben. De website mag ook geen bezoekers, zoals niet-betalende bezoekers of slechtzienden, uitsluiten. Daarnaast dient de informatie op een begrijpelijke manier te worden gepresenteerd en actueel te zijn. De hier genoemde eisen aan een website zijn gebaseerd op de *Webrichtlijnen* van de overheid.³²⁰

Ook voor het elektronische berichtenverkeer geldt de eis van vindbaarheid. Het beginsel van toegankelijkheid van rechtspraak impliceert dat het berichtenverkeer ook daadwerkelijk elektronisch moet kunnen blijven verlopen. Ook hier gelden de eisen van vindbaarheid en continuïteit. Er dienen waarborgen te zijn dat het systeem niet uitvalt.

320. Zie paragraaf 4.4.

Gevolgen voor de rechter

Voor de rechter betekent het beginsel van vindbaarheid dat rekening moet worden gehouden met het feit dat procesdeelnemers een beroep doen op de informatie die via Rechtspraak.nl wordt verstrekt. Klopt deze informatie niet of is deze informatie onvoldoende *beschikbaar*, dan kan dat procesdeelnemers in bepaalde gevallen niet worden verweten. Het betekent ook dat als een rechter in een zaak wil verwijzen naar een rechterlijke uitspraak, hij zich ervan zou moeten vergewissen dat van deze uitspraak via Rechtspraak.nl kennis kan worden genomen. Is dat niet het geval, dan vermindert dat de informatieve waarde van zijn uitspraak. Het is dan onduidelijk hoe de uitspraak bijdraagt aan de rechtsontwikkeling.

Gevolgen voor het bestuur

Voor Rechtspraak.nl heeft de Raad voor de rechtspraak een aantal beleidsregels vastgesteld ten aanzien van de beschikbaarheid en vindbaarheid van de website. De in paragraaf 4.4 genoemde *Webrichtlijnen* voor de overheid worden niet gebruikt. Het verdient aanbeveling om het beleid ten aanzien van de vindbaarheid van informatie op Rechtspraak.nl openbaar te maken. Procespartijen en het publiek kunnen er dan rekening mee houden en er de rechterlijke organisatie op aanspreken. In algemene zin zal voor de rechterlijke macht hetzelfde beleid ten aanzien van de inzet van ICT moeten gelden als voor andere overheidsorganisaties.

Het beginsel van vindbaarheid betekent ook dat de website beschermd dient te zijn tegen ‘inbrekers’. Het vertrouwen dat het publiek in de rechterlijke macht heeft, zal in toenemende mate worden beïnvloed door gegevens op de website. Bij het uitvallen van de website kan dat vertrouwen worden geschaad. Ook de vormgeving, de vindbaarheid van gegevens, de doorzoekbaarheid, de begrijpelijkheid van het taalgebruik en de actualiteit van de site, zijn thema’s die het vertrouwen in de rechterlijke macht in toenemende mate zullen beïnvloeden. Zo is het tegenwoordig al ondenkbaar dat de site Rechtspraak.nl een week niet zou worden bijgewerkt. De jurisprudentiedatabanken zullen voortdurend up-to-date moeten zijn. Als Rechtspraak.nl – om welke reden ook – tijdelijk *uit de lucht* is, zullen bezoekers van de website moeten worden doorgeleid naar een alternatieve site of een *helpdesk* moeten kunnen bereiken.

Gevolgen voor de wetgever

Voor de wetgever zou het beginsel van vindbaarheid kunnen betekenen dat normen worden vastgesteld voor de beschikbaarheid, vindbaarheid, begrijpelijkheid en actualiteit van websites. Deze normen zijn in sterke mate afhankelijk van de stand van de techniek. Het verdient daarom aanbeveling om bij het vaststellen van wettelijke normen zo veel mogelijk aan te sluiten bij technische normen. Daaronder versta ik normen die door overkoepelende ICT-organisaties zijn vastgesteld en als internationale standaard kunnen

worden beschouwd.³²¹ Tegelijkertijd dienen normen zo veel mogelijk techniek-onafhankelijk te zijn.³²² Het verdient aanbeveling in wetgeving op de volgende manier te verwijzen naar de onder verantwoordelijkheid van het ministerie van Binnenlandse Zaken tot stand gebrachte *Webrichtlijnen*: “informatie dient op een website te worden geplaatst die is ingericht in overeenstemming met de webrichtlijnen voor overheidsorganen”.

Beginsel 4: beginsel van bestendigheid

Bij het toepassen van ICT dient zo veel mogelijk gebruik te worden gemaakt van technologie die in het maatschappelijke verkeer gebruikelijk is.

Het beginsel van bestendigheid betekent dat zo veel mogelijk gebruik dient te worden gemaakt van standaarden en technologie die voor iedereen beschikbaar zijn. Een al te sterke afhankelijkheid van één leverancier van toepassingen van ICT dient zo veel mogelijk te worden voorkomen. Bij voorkeur wordt gebruikgemaakt van open standaarden en open source software.³²³ Bestendigheid is verbonden aan de beginselen van toegankelijkheid en openbaarheid. Procespartijen die in staat worden gesteld informatie van de website te raadplegen, elektronische formulieren te downloaden of gegevens of documenten op elektronische wijze naar de gerechten te sturen, moeten dit kunnen doen met behulp van toepassingen en systemen die aansluiten bij het maatschappelijke gebruik van ICT.

Gevolgen voor de rechter

Voor de rechter betekent het dat het procesdeelnemers niet mag worden verweten dat zij geen gebruik hebben gemaakt van ICT tijdens de procedure, als de door de rechterlijke macht gebruikte toepassingen onvoldoende bestendig zijn. Indien de rechter procesdeelnemers vraagt om elektronisch te communiceren, mag hij daarbij van hen vragen gebruik te maken van toepassingen van ICT die voldoende bestendig zijn. Het gebruik van een zogenaamd ‘hotmail-account’ – een veelgebruikt, gratis e-mailadres van Microsoft – is in bepaalde gevallen onvoldoende duurzaam, omdat dit door iedereen snel kan worden aangemaakt en weer kan worden verwijderd.³²⁴

Gevolgen voor het bestuur

Voor de rechterlijke organisatie geldt dat aan leveranciers van ICT nadrukkelijk de eis moet worden gesteld dat zij apparatuur en software leveren die algemeen beschikbaar zijn en voldoen aan internationale standaarden waar die beschikbaar zijn. Zo veel moge-

321. Zie: Stuurman 1995.

322. Kamerstukken II 1997/98, 25 880, nr. 1-2, p. 172 (Wetgeving voor de elektronische snelweg).

323. Zie het programma Open Standaarden en Open Source Software voor de overheid (<http://www.ossos.nl/index.jsp>).

324. Vgl. Rb. Maastricht 27 maart 2006, LJN AW6886.

lijk dient gebruik te worden gemaakt van open standaarden. Het betekent ook dat tijdig wordt geanticipeerd op nieuwe maatschappelijke tendensen. Als de samenleving over tien jaar bijvoorbeeld gewend is geraakt aan mobiel communiceren en het mobiel raadplegen van gegevens, mag van de rechterlijke macht worden verwacht dat zij voor procespartijen ook mobiel bereikbaar is.

Gevolgen voor de wetgever

Voor de wetgever betekent het beginsel van bestendigheid, dat in wetgeving over toepassingen van ICT de eis mag worden gesteld dat bij het toepassen van ICT door de rechterlijke macht zo veel mogelijk gebruik wordt gemaakt van internationale standaarden en dat door de rechterlijke macht gebruikte toepassingen aansluiten bij toepassingen die in de maatschappij gebruikelijk zijn. Wetstechnisch gezien, betekent het dat in formele wetgeving geen verwijzingen worden gemaakt naar bepaalde technieken of bepaalde toepassingen van ICT. Deze technieken kunnen snel verouderen. Beter is het om te verwijzen naar de functie(s) die een bepaalde toepassing vervult. Met verwijzingen naar specifieke technische standaarden dient ook voorzichtig te worden omgegaan, omdat standaarden vaak genummerd zijn en de nummering op den duur verandert. Voorkomen moet worden dat ook de wetgeving moet worden aangepast.

Beginsel 5: beginsel van betrouwbaarheid

Procespartijen moeten erop kunnen vertrouwen dat gegevens die worden geraadpleegd of worden verstuurd niet zijn gemanipuleerd, niet van een ander afkomstig zijn dan vermeld en niet toegankelijk zijn voor personen voor wie zij niet zijn bestemd. Bij het bepalen van de mate van betrouwbaarheid dient de wijze waarop de conventionele procedure verloopt het richtsnoer te zijn, niet de technische mogelijkheden.

Het beginsel van betrouwbaarheid houdt in dat van gegevens of documenten duidelijk moet zijn dat zij niet zijn gemanipuleerd en niet van een ander afkomstig zijn dan aangegeven. De betrouwbaarheid is in elk geval vergelijkbaar met de betrouwbaarheid die wordt verlangd in niet-elektronische situaties.

Betrouwbaarheid is vooral gekoppeld aan de beginselen van toegankelijkheid en openbaarheid van rechtspraak. Procespartijen die zich toegang wensen te verschaffen tot de procedure met behulp van elektronische hulpmiddelen, moeten ervan op aan kunnen dat dit verkeer in elk geval aan dezelfde eisen van betrouwbaarheid voldoet als wanneer zij gebruik zouden maken van niet-elektronische middelen. Als deze garantie niet kan worden gegeven, kan het middel er slechts toe leiden dat verwarring ontstaat over de wijze waarop men zich het best tot het gerecht kan richten.

Gevolgen voor de rechter

Voor de rechter betekent het dat meer aandacht moet worden besteed aan het controleren van de betrouwbaarheid van gegevens en de identiteit van procesdeelnemers. Op dit

moment gebeurt dat nauwelijks. Schriftelijke handtekeningen worden zelden gecontroleerd en als personen ter zitting hun naam noemen, wordt zelden gecontroleerd of dit hun echte naam is. In een elektronische procedure, maar dientengevolge ook in de conventionele procedure, zal het normaal dienen te zijn dat dergelijke controles plaatsvinden.

Voor rechter is het van belang dat zij inzicht hebben in de mate van betrouwbaarheid van het elektronische berichtenverkeer. Als procesdeelnemers ontkennen dat documenten zijn verstuurd of ontkennen dat zij degenen zijn die documenten hebben verstuurd, zal de rechter een oordeel moeten kunnen geven over de bewijskracht.

Gevolgen voor het bestuur

Voor de rechterlijke organisatie is het van belang om een systeem te ontwerpen of aan te schaffen dat de noodzakelijke waarborgen biedt voor een betrouwbaar gebruik van ICT. Hulpmiddelen daarbij zijn systemen die het gebruik van een elektronische handtekening ondersteunen. Maar ook het gebruik van biometrische identificatiemethoden komt in aanmerking om te voorkomen dat personen gebruikmaken van een valse identiteit, verklaringen afleggen namens een andere persoon of documenten namens een ander versturen die daarvoor geen toestemming heeft gegeven. De zorg voor een zogenaamd *integer* persoonsbeeld is één van de aandachtspunten van de regering. Het betekent dat koppelingen worden gemaakt tussen systemen die personen identificeren en systemen waarmee deze gegevens binnen de strafrechtsketen worden uitgewisseld.

Gevolgen voor de wetgever

Voor de wetgever is het van belang de betrouwbaarheid niet alleen als algemeen beginsel in de wet op te nemen, maar hieraan ook in concrete zin invulling te geven. Is, bijvoorbeeld, het gebruik van een elektronische handtekening of andere manier om de authenticiteit en integriteit van een elektronisch document of persoon vast te stellen, een middel dat de betrouwbaarheid in voldoende mate waarborgt? In alle rechtsgebieden wordt thans bij het ministerie van Justitie gewerkt aan wetgeving waarin kwaliteitseisen voor het elektronische berichtenverkeer aan de orde zijn.³²⁵ Het vormt een taak van de wetgever om ervoor te zorgen dat deze kwaliteitseisen in alle rechtsgebieden zo veel mogelijk gelijk zijn. Het is onwenselijk dat personen die gebruikmaken van een elektronische handtekening in het strafrecht aan andere kwaliteitseisen dienen te voldoen dan personen die een elektronische handtekening in het bestuursrecht of civiele recht gebruiken.

De regering bereidt op dit moment wetgeving voor, waarmee de identiteit van een verdachte beter kan worden vastgesteld, bijvoorbeeld door het opnemen van een foto in het procesdossier.³²⁶

325. Van den Hoogen 2006.

326. *Kamerstukken II*, 2006/2007, 29271, nr. 23, p. 3.

Beginsel 6: beginsel van persvrijheid en privacybescherming

Journalisten dienen vrij te zijn om hun werk ter zitting te doen. De privacy van procesdeelnemers dient te worden beschermd.

Het beginsel van persvrijheid en privacybescherming betekent dat gegevens van personen, in het bijzonder van procesdeelnemers, niet toegankelijk zijn voor personen voor wie zij niet zijn bestemd. Systemen dienen dus goed te worden beveiligd en beschermd tegen hackers en andere onbevoegden. De privacy van procesdeelnemers dient te worden beschermd waar dit noodzakelijk is. Doorgaans is dat het geval in het strafrecht, in mindere mate in het civiele recht of bestuursrecht.

Het beginsel betekent ook dat de persvrijheid moet worden gerespecteerd ter zitting. Beperkingen die thans aan journalisten worden opgelegd bij hun werk in de openbare zitting, dienen te worden opgeheven.

Privacybescherming is sterk gerelateerd aan het beginsel van toegankelijkheid en openbaarheid. Als informatie-uitwisseling en communicatie elektronisch verlopen, vooral als daarbij gebruik wordt gemaakt van open, voor iedereen toegankelijke systemen als het internet, bestaat de kans dat deze informatie in handen komt van onbevoegde personen. Relatief kleine incidenten, zoals het verliezen van een *USB-stick*, krijgen op dit moment al veel aandacht in de media. Als gegevens uit een willekeurig strafprocesdossier via het internet te lezen zouden zijn, heeft dit grote impact op het draagvlak voor elektronische informatie-uitwisseling.

Gevolgen voor de rechter

Voor de rechter betekent het dat hij moet accepteren dat de pers ter zitting aanwezig is en eventueel opnames maakt. Als aangetoond kan worden dat dit onevenredige schade voor de privacy van procesdeelnemers met zich meebrengt, en het enkele feit dat opnames worden gemaakt is daarvoor onvoldoende aanleiding, zal het aan de wetgever zijn om regels te stellen aan de openbaarheid van de zitting. De rechter kan wel doen wat in zijn macht ligt om de privacy van procesdeelnemers, meestal verdachten in een strafzaak, te beschermen; bijvoorbeeld door te vermijden dat de naam en het adres van de verdachte ter zitting worden genoemd en door hem gelegenheid te geven zich te vermommen of te werken met een 'stemvervormer'.

Gevolgen voor de wetgever

Dat toepassingen van ICT goed beveiligd moeten zijn, is doorgaans een aspect dat in wetgeving niet over het hoofd wordt gezien. Zoals in de inleiding van het onderzoek is vermeld, bestaat onder juristen over het algemeen veel aandacht voor de risico's van ICT. De Wet elektronisch bestuurlijk verkeer en de Wet videoconferentie in het strafrecht, zijn twee recente wetsvoorstellen waarin de vertrouwelijkheid wordt genoemd. Wat die beveiliging precies omvat en tot op welk niveau gegevens dienen te worden beveiligd, kan door de wetgever slechts in algemene zin worden bepaald. Doorgaans zal een aantal

noties een rol spelen: vergelijkbaarheid met de conventionele procedure, aansluiting bij normen voor andere overheidsorganen en zwaardere eisen aan professionele procesdeelnemers.

Gevolgen voor het bestuur

Het is evident dat systemen die door de rechterlijke macht worden gebruikt, goed beveiligd dienen te zijn. Daarvoor moeten beveiligingsmiddelen worden gekozen die redelijk zijn, gelet op het belang van de gegevens die binnen de rechterlijke macht worden uitgewisseld.

Ook mag van de rechterlijke macht worden verlangd dat hij zorgvuldig omgaat met de persoonsgegevens en met beelden van procespartijen. De privacy moet zo goed mogelijk worden beschermd. Dat betekent echter niet dat personen die ervoor kiezen om een openbaar ambt als rechter of officier van justitie uit te oefenen, bij de uitoefening van dit ambt volledig anoniem kunnen blijven. De bescherming van de privacy heeft vooral betrekking op personen die tegen hun wil worden betrokken in een procedure, zoals de verdachte in een strafzaak. De vraag is echter of het huidige beleid van de rechter om de privacy te beschermen, zoals het slechts in zeer beperkte mate toelaten van televisiecamera's in de rechtszaal en het volledig anonimiseren van rechterlijke uitspraken op het internet, nog wel past in het huidige tijdsgewricht. Bovendien is het niet aan de individuele rechter om te bepalen of hij televisiecamera's in de rechtszaal wil toestaan of niet.³²⁷ Het wachten is op een door een journalist uitgelokt proefproces, waarin deze stelling wordt ingenomen. In mijn ogen kan een rechter niet anders dan een gebod van een individuele rechter om een openbare zitting te verlaten of zijn camera uit te zetten, ongegrond verklaren. Een genuanceerder beleid van de regering of de Raad voor de rechtspraak is wenselijk.

Beginsel 7: beginsel van publieke inzichtelijkheid

De zitting moet kunnen worden gevolgd door pers, publiek en procespartijen, ook als onderdelen van de zitting gedigitaliseerd zijn of als de zitting geheel digitaal verloopt.

Het beginsel van publieke inzichtelijkheid houdt in dat iedereen de zitting goed moet kunnen blijven volgen, ook als ICT ter zitting wordt gebruikt, zoals videoconferentie en digitale dossiers. Het kan de openbaarheid beperken als de pers en het publiek niet langer in staat zijn alle onderdelen van de zitting goed te kunnen volgen. Dat kan bijvoorbeeld het geval zijn als alle procesdeelnemers op hun scherm het verhoor van een verdachte of getuige bekijken, terwijl dit scherm vanaf de publieke tribune niet zichtbaar is.

327. Een verbod op het zonder toestemming filmen van de zitting, zoals thans beleid is, is tegenwoordig bovendien oncontroleerbaar. Filmapparatuur is aanwezig in mobiele telefoons en – als men wil – in monturen van brillen.

Hier geldt, dat de zitting die gedigitaliseerde onderdelen bevat, minstens even goed te volgen moet zijn als de zitting zonder gedigitaliseerde onderdelen.

Het beginsel van publieke inzichtelijkheid impliceert ook dat verbeteringen die mogelijk kunnen worden gemaakt in de openbaarheid van een zitting, zoals het via projectie-schermen inzicht verschaffen aan het publiek in de inhoud van een dossier, dienen te worden benut.

In verband met het beginsel van een eerlijke behandeling is aan het beginsel van publieke inzichtelijkheid de eis toegevoegd dat de zitting goed te volgen moet zijn voor procespartijen, ook als zij zich op een andere locatie bevinden en toch – bijvoorbeeld per videoconferentie – aan de zitting deelnemen.

Gevolgen voor de rechter

Voor de rechter betekent het beginsel van publieke inzichtelijkheid dat ervoor moet worden gezorgd dat niet alleen de rechter en de procesdeelnemers, maar ook het publiek zicht heeft op hetgeen zich ter zitting afspeelt. Het vraagt van de rechter een actievere opstelling in het betrekken van het aanwezige publiek bij het tonen van materiaal en, bijvoorbeeld, het tonen van bewijsmiddelen of het laten zien van bouwtekeningen in het bestuursrecht. Dat het publiek door aanwezig te zijn niet automatisch alle onderdelen van de zitting kan volgen, is een nieuw aspect van rechtspraak waarover nadere discussie noodzakelijk is.

Gevolgen voor het bestuur

Voor de rechterlijke organisatie betekent het beginsel van publieke inzichtelijkheid in elk geval dat in elke rechtszaal waar gebruik wordt gemaakt van digitale dossiers en digitale bewijsmiddelen of videoconferentie, schermen worden opgehangen die het verloop van de zitting ook voor bezoekers inzichtelijk maken.

Ten aanzien van het inzichtelijk maken van een zitting die volledig digitaal verloopt, zoals bijvoorbeeld bij Geldvordering online het geval is, is geen kant-en-klare oplossing voor handen. Misschien is het, vanuit juridisch perspectief gezien, voldoende als geïnteresseerden achteraf op de hoogte kunnen worden gebracht van het verloop van de ‘zitting’ en van de beslissing. Zoals in de voorgaande alinea’s al is gesteld: nader onderzoek is op zijn plaats.

Gevolgen voor de wetgever

Het beginsel van publieke inzichtelijkheid is een beginsel dat men nog niet tegenkomt in de onderzochte rechtsbronnen, mede omdat de ontwikkelingen met betrekking tot elektronische rechtspraak beperkt van omvang zijn. Desondanks is het een beginsel waarvan op dit moment al bekend is, dat er niet aan kan worden voldaan als de procedure volledig elektronisch verloopt. Publieke toegang tot een zitting die niet daadwerkelijk plaatsvindt, is onmogelijk. Voor de wetgever zal het een niet geringe opgave zijn om in een elektronische omgeving een zodanige invulling te geven aan het begrip ‘publieke toe-

gang', dat recht wordt gedaan aan het achterliggende principe dat rechtspraak inzichtelijk en openbaar moet zijn. Nader, verkennend, onderzoek is hier noodzakelijk.

Beginsel 8: beginsel van online publicatie

Alle rechterlijke uitspraken dienen binnen redelijke termijn op het internet te worden gepubliceerd.

Het beginsel van online publicatie sluit aan bij de trend dat openbaarheid van informatie die bij de overheid berust, de komende jaren steeds vaker op één lijn zal worden gesteld met het publiceren van die informatie op een website. Het wetsvoorstel Algemene wet overheidsinformatie geeft duidelijk uitdrukking aan deze trend.³²⁸ Ook voor rechterlijke uitspraken, die op dit moment nog maar in zeer beperkte mate op Rechtspraak.nl worden gepubliceerd, geldt dat openbaarheid – gelet op de huidige stand van de techniek – zou behoren te betekenen: publicatie op het internet.

Het vereiste dat met het publiceren van deze uitspraken niet al te lang mag worden gewacht, spreekt voor zich. Afhankelijk van de mate van relevantie voor de maatschappij of de rechtsontwikkeling, dienen uitspraken binnen redelijke termijn na het uitspreken van het vonnis op Rechtspraak.nl te worden geplaatst. Rechterlijke uitspraken die veel publiciteit opleveren of uitspraken waar de rechtspraktijk direct rekening mee dient te houden, dienen *zo snel mogelijk* via het internet te worden gepubliceerd.

Gevolgen voor de rechter

Van de rechter wordt op dit moment naast het oordeel over de aan hem voorgelegde casus, ook een oordeel gevraagd of zijn uitspraak publicatiewaardig is. Het vormt een wat merkwaardig, niet bij zijn juridische taak als rechter behorend, onderdeel van zijn werk. Dit onderdeel van zijn taak verdwijnt als alle uitspraken dienen te worden gepubliceerd. Voor de Centrale Raad van Beroep verandert er niet veel. Zij publiceert nu al alle uitspraken op het internet.

Voor procespartijen betekent het dat zij alle rechterlijke uitspraken op het internet moeten kunnen vinden. Uitspraken die niet (nog) op Rechtspraak.nl staan, behoeven zij niet te kennen. De rechter zou er niet naar behoren te verwijzen en er bij zijn oordeel geen rekening mee moeten houden.

Gevolgen voor het bestuur

Voor de rechterlijke organisatie betekent het beginsel dat alle uitspraken op het internet moeten worden gepubliceerd, een ingrijpende en kostbare verandering. Het onderscheid tussen de drie bestaande databanken, Rechtspraak.nl voor publicatie op het internet, de

328. Zie paragraaf 5.4.

zogenaamde RO-brede³²⁹ databanken en de huisdatabanken van de gerechten,³³⁰ dient te verdwijnen.

De vraag die voor de rechterlijke organisatie op dit moment van belang is, is hoe om te gaan met de grote hoeveelheden gelijklopende uitspraken, in het bijzonder die van kantonrechters. Het is de vraag of de kosten van publicatie van deze uitspraken opwegen tegen het maatschappelijke belang ervan. Er zullen richtlijnen moeten worden ontwikkeld die recht doen aan het beginsel van online publicatie, maar die niet leiden tot een onbeheersbare en ontoegankelijke verzameling rechterlijke uitspraken. Deze richtlijnen zullen moeten worden vastgesteld door de minister van Justitie en de rechterlijke organisatie.

Gevolgen voor de wetgever

Het wetsvoorstel Algemene wet overheidsinformatie stelt dat alle rechterlijke uitspraken op het internet moeten worden gepubliceerd. Als dit wetsvoorstel wordt aangenomen door de Staten-Generaal, betekent dat een belangrijke wijziging ten opzichte van de huidige situatie, waarin maar een beperkt deel van de rechterlijke uitspraken wordt gepubliceerd. Bovendien is het op dit moment de praktijk dat elke rechter afzonderlijk kan bepalen of zijn uitspraak in aanmerking komt voor publicatie op het internet.³³¹ Dit is een onwenselijke situatie, omdat rechters weliswaar onafhankelijk zijn in hun oordeelsvorming in een zaak, maar niet onafhankelijk als het gaat om de vraag of openbaarheid van de uitspraak wenselijk is.

Het tweede onderdeel van het beginsel van online publicatie, dat uitspraken binnen redelijke termijn moeten worden gepubliceerd, kan worden beschouwd als een aanvulling op het huidige wetsvoorstel Algemene wet overheidsinformatie.

Beginsel 9: beginsel van anonimisering

Anonimisering van uitspraken is alleen onder bijzondere omstandigheden noodzakelijk.

Het beginsel van anonimisering betekent dat rechterlijke uitspraken niet altijd moeten worden geanonimiseerd. Dat gegevens van procespartijen vertrouwelijk moeten worden behandeld, zoals is aangegeven in het bovenstaande beginsel van persvrijheid en privacybescherming (beginsel 6), betekent niet dat bij publicatie van uitspraken via het internet

329. Rechterlijke organisatie-brede. Het gaat om de niet op Rechtspraak.nl gepubliceerde uitspraken, die wel beschikbaar zijn voor leden van de rechterlijke macht.

330. Deze databanken bevatten uitspraken die alleen voor de lokale gerechten van belang worden geacht.

331. Het is ook de vraag of de rechter deze bevoegdheid wel toekomt, in verband met het ontbreken van zijn intellectueel eigendomsrecht op het vonnis.

altijd sprake moet zijn van anonimisering. Dat dient alleen te gebeuren als dit noodzakelijk is in verband met de bescherming van de privacy van procespartijen.³³²

Gevolgen voor de rechter

Dat uitspraken niet langer zullen worden geanonimiseerd, heeft voor de rechter nauwelijks directe gevolgen. Of zijn uitspraak nu wordt geanonimiseerd voor publicatie op het internet of niet: het raakt zijn werkzaamheden niet.

Gevolgen voor het bestuur

Tijdens de afronding van dit onderzoek (december 2006) hebben de Raad voor de rechtspraak, de Raad van State en de Hoge Raad er blijk van gegeven dat de rechterlijke organisatie een andere werkwijze gaat hanteren met betrekking tot het anonimiseren. Deze werkwijze houdt in dat men slechts in bijzondere gevallen overgaat tot anonimisering. Hoofdreël zal zijn dat uitspraken ongeanonimiseerd zullen worden verstrekt en gepubliceerd op het internet. Betrokken partijen dienen zelf bezwaar te maken tegen het publiceren van persoonsgegevens. Een nieuwe anonimiseringsrichtlijn zal worden opgesteld. Het is helaas niet mogelijk de reacties op dit voornemen in het onderzoek te verwerken.

In het procesreglement zal procespartijen in elk geval duidelijk moeten worden gemaakt, dat de uitspraak in beginsel ongeanonimiseerd op het internet zal worden gepubliceerd. Ook zullen zij moeten worden gewezen op de mogelijkheid om hiertegen bezwaar te maken.

Gevolgen voor de wetgever

Voor de wetgever verdient het aanbeveling om regels op te stellen met betrekking tot het anonimiseren en de wijze waarop procesdeelnemers kunnen protesteren tegen het ongeanonimiseerd publiceren van gegevens. Op dit moment geeft het nog bij de Tweede Kamer in te dienen wetsvoorstel Algemene wet overheidsinformatie de hoofdreël weer met betrekking tot het vraagstuk van anonimisering. Nadere uitwerking is echter wenselijk, bijvoorbeeld in de Wet op de rechterlijke organisatie.

Beginsel 10: beginsel van voortvarendheid

Zaken dienen voortvarend te worden behandeld, rekening houdend met de mogelijkheden die ICT biedt.

Het beginsel van voortvarendheid sluit aan bij de veronderstelling dat niet alleen de traditionele rechtspraak, maar ook elektronische rechtspraak binnen redelijke termijn dient te verlopen. Wat echter in een elektronische omgeving als een redelijke termijn moet

332. http://www.minbzk.nl/onderwerpen/grondwet_en/openbaarheid/publicaties?ActItdt=82265

worden beschouwd, zou wel eens iets anders kunnen zijn dan wat in een niet-elektronische omgeving redelijk is. Het gebruik van ICT, zoals elektronisch berichtenverkeer, digitale dossiers en videoconferentie, kan de doorlooptijd van een procedure aanzienlijk verkorten. Het kan onredelijk zijn bij het gebruik van ICT termijnen aan te houden, die niet zijn toegespitst op de snelheid van uitwisseling van digitale beelden en berichten. Met andere woorden: er zal doorgaans rekening moeten worden gehouden met kortere doorlooptijden en dus een kortere redelijke termijn.

Gevolgen voor de rechter

De rechter moet er rekening mee houden dat de procedure als gevolg van het gebruik van ICT niet alleen sneller kan verlopen, maar meestal ook sneller zal moeten verlopen. Als procespartijen rechtstreeks kunnen communiceren met de rechter – en in bepaalde gevallen is dat wenselijk – zal de rechter zich er rekenschap van moeten geven dat hij niet meer kan vasthouden aan niet-elektronische termijnen om te reageren. Het zal op den duur als *onredelijk* worden beschouwd als een e-mail niet binnen vier of vijf werkdagen wordt beantwoord.

Gevolgen voor het bestuur

Voor de regering en de rechterlijke organisatie betekent het beginsel van voortvarendheid dat beleid wordt ontwikkeld dat erop is gericht om ICT in de rechterlijke procedure in te zetten waar dat de procedures kan versnellen. Ook zal informatie-uitwisseling tussen de rechterlijke organisatie en zijn ketenpartners mogelijk moeten worden gemaakt. Dat vraagt om een zekere mate van *ketenregie* (zie ook beginsel 11).

Op dit moment kent de rechterlijke macht diverse interne procesregels waarin wordt ingegaan op termijnen die als redelijk kunnen worden beschouwd. Als sprake is van elektronische rechtspraak zullen deze procesregels moeten worden aangepast. Doorgaans zal het betekenen dat de termijnen korter worden.³³³

Gevolgen voor de wetgever

Het is voor de wetgever lastig om in regels aan te geven wat een redelijke termijn is. Ook de jurisprudentie van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens doet nauwelijks uitspraken waarin over concrete termijnen wordt gesproken die redelijk of onredelijk zouden zijn. Dat uitwisseling van informatie tussen overheidsorganen onderling en tussen professionele procespartijen en de gerechten in beginsel elektronisch verloopt, is wél een beginsel dat zich leent voor opname in wetgeving.

333. Soms kan het gebruik van ICT er echter voor zorgen dat meer bronnen kunnen worden geraadpleegd, zodat de kwaliteit van het vonnis of van de motivering hoger kan zijn. In dat geval kan ICT ervoor zorgen dat de doorlooptijd van met name complexe zaken langer wordt.

Beginsel 11: beginsel van ketenregie**Informatie-uitwisseling tussen de rechterlijke organisatie en zijn ketenpartners dient – waar mogelijk – elektronisch te verlopen.**

Het beginsel van ketenregie sluit aan bij de eis dat de doorlooptijden in de gehele ‘keten’ binnen redelijke termijn dient te verlopen. Niet alleen de afhandeling door de rechter is van belang, maar ook de tijdsduur uit voorprocedures dient te worden meegewogen. Het streven van de rechterlijke macht en van de ketenpartners dient er daarom op gericht te zijn elektronisch berichtenverkeer mogelijk te maken. Afspraken zullen moeten worden gemaakt over de wijze waarop en de voorwaarden waaronder dit geschiedt. De informatie-uitwisseling met andere overheidsorganen, zoals bestuursorganen en het Openbaar Ministerie, maar ook die met professionele procespartijen, dient in beginsel elektronisch te verlopen.

Gevolgen voor de rechter

Voor de rechter zal rechtstreekse elektronische communicatie met ketenpartners en advocaten mogelijk worden. Waar deze berichtenuitwisseling nu al op tal van plaatsen op informele wijze plaatsvindt, zal de rechter zich ervan bewust dienen te zijn dat ook deze berichten rechtsgevolgen hebben. Waar op dit moment nog vooral schriftelijk wordt gecommuniceerd, zal elektronisch communiceren de norm worden. Niet alleen binnen de rechterlijke organisatie, maar ook met externe partners en advocaten. Het vraagt van rechters nieuwe vaardigheden met betrekking tot het behandelen van formele en informele elektronische berichten.

Gevolgen voor het bestuur

De zorg voor regie in de keten is bij uitstek een taak voor de regering, in het bijzonder voor de minister van Justitie. Hij dient te zorgen voor een voortvarend verloop van de rechterlijke procedure en daarbij zowel het belang van de rechterlijke organisatie als dat van de ketenpartners in het oog te houden. Ketenregie betekent dat afspraken moeten worden gemaakt over de gegevens die op elektronische wijze moeten worden uitgewisseld en de wijze waarop dat gebeurt. Op dit moment gebeurt dat al in de strafrechtelijke keten, maar nog niet of nauwelijks in de civiele en bestuursrechtelijke keten.

Gevolgen voor de wetgever

Dat informatie-uitwisseling binnen de overheid en tussen professionele procesdeelnemers in bepaalde gevallen elektronisch dient te verlopen, is een beginsel dat goed in wetgeving kan worden vervat. Het legt organisaties een dwingende verplichting op om te komen tot een goede uitwisseling van berichten. Waar van ondernemers wordt verlangd dat zij hun belastingaangifte op elektronische wijze indienen, mag ook van juridische professionals en overheidsorganen worden verwacht dat zij processtukken elektronisch indienen op het moment dat het gerecht de mogelijkheid heeft deze processtukken elektronisch te ontvangen en te verwerken.

Beginsel 12: beginsel van verantwoordelijkheid

De rechter is verantwoordelijk voor de eindbeslissing, ook als die met behulp van of door beslissingsondersteunende systemen is genomen. De wetgever stelt de beslisprogramma's vast die door rechters bij het nemen van hun beslissingen worden gebruikt.

Het beginsel van verantwoordelijkheid is gerelateerd aan het vereiste van onafhankelijke en onpartijdige rechtspraak. Deze aspecten dienen te zijn gewaarborgd, ook als bij rechtspraak ICT wordt gebruikt. Het risico dat de rechter minder onafhankelijk en onpartijdig is of als zodanig moet worden beschouwd, is vooral aan de orde bij het gebruik van een beslissingsondersteunend systeem. Met behulp van een dergelijk systeem wordt de rechter door zijn beslissingsproces 'geleid'. Dit geldt voor alle rechters die dit systeem gebruiken. Mochten in het systeem bepaalde vooronderstellingen zijn 'ingebakken', dan heeft dat grote gevolgen voor alle beslissingen die met behulp van dit systeem worden genomen. Vandaar dat het beginsel is geformuleerd dat de rechter altijd verantwoordelijk is voor de uiteindelijke beslissing. Hij moet kunnen afwijken van het advies dat het systeem hem voorlegt. Het betekent bijvoorbeeld dat conceptvonnissen in een zodanige opmaak worden geproduceerd, dat de rechter naar eigen inzicht tekst kan verwijderen of toevoegen.

Het risico van beslissingsondersteunende systemen in relatie tot de eis van onafhankelijkheid en onpartijdigheid, is dat procespartijen niet langer de indruk hebben dat het de rechter zelf is die de beslissing neemt. Als 'anderen' mede de regie voeren over het rechterlijk oordeel, kan de schijn van afhankelijkheid en partijdigheid ontstaan. Het is dus van belang dat duidelijkheid bestaat over de verantwoordelijkheid met betrekking tot beslissingsondersteunende systemen. Het beginsel van verantwoordelijkheid drukt uit dat de wetgever de beslisprogramma's vaststelt, maar dat de rechter altijd verantwoordelijk is voor de eindbeslissing.

Gevolgen voor de rechter

Het gebruik van beslissingsondersteunende systemen, kan gevolgen voor de rechter hebben. Van degene die de beslissing voorbereidt en neemt, wordt hij degene die gegevens in het systeem invoert en de uitkomst controleert. Eventueel speelt hij, via de rechterlijke organisatie, een rol in de ontwikkeling van het systeem. Anders dan veel ambtenaren binnen het openbaar bestuur die al jaren gebruikmaken van beslissingsondersteunende systemen, zijn rechters daar op dit moment niet op voorbereid. De rol van 'controleur' van het systeem dient uiterst serieus te worden opgevat. Het risico bestaat namelijk dat het gebruik van een systeem leidt tot het beëindigen van de rechtsontwikkeling in een bepaald rechtsgebied, als de rechter niet meer kan afwijken van eerder gemaakte keuzen in het beslisprogramma. De ruimte voor rechters die het beginsel van verantwoordelijkheid met zich meebrengt, zullen zij moeten invullen en gebruiken. Als er aanleiding is om van het systeem af te wijken, moeten zij dat niet nalaten en direct een discussie

opstarten over de aanvaardbaarheid van door de wetgever gemaakte keuzen. In de praktijk blijkt dat lastig te zijn. Bij de uitvoering van de Wet op de studiefinanciering bleek het als gevolg van het gebruik van een beslissingsondersteunend systeem, niet mogelijk om gevolg te geven aan de beslissing van het – toenmalige – College van beroep voor de studiefinanciering. Het College sprak uit dat het systeem op onderdelen uitging van een verkeerde interpretatie van de wet, maar deze beslissing veranderde de uitvoeringspraktijk niet.³³⁴

Bij het gebruik van beslissingsondersteunende systemen dienen keuzes die in het ontwerp van het systeem zijn gemaakt, dus ook keuzes van de rechterlijke macht te zijn. Het betekent dat degenen die het systeem gebruiken, de verantwoordelijkheid voor het systeem ook moeten kunnen nemen en dus inzicht moeten hebben in de werking van het systeem en de achterliggende beslisregels. Systemen dienen daarom inzichtelijk te zijn (zie ook het beginsel van transparantie in paragraaf 9.2.13). Het betekent dat rechters op zorgvuldige wijze nadere uitleg moet worden verschaft over de werking van het systeem en de programmatuur. Rechters dienen zich ervan bewust te zijn dat het systeem dat zij gebruiken onder hun verantwoordelijkheid valt.

Gevolgen voor het bestuur

In artikel 91 lid 1 en 2 van de Wet op de rechterlijke organisatie is aangegeven dat ‘ten aanzien van de taken van de Raad voor de rechtspraak die betrekking hebben op de ondersteuning van en het toezicht op de bedrijfsvoering bij de gerechten, de zorg van de Raad in het bijzonder is gericht op automatisering en bestuurlijke informatievoorziening’. Dat betekent dat de initiatieven van de Raad voor de rechtspraak vanuit wettelijk oogpunt, alleen betrekking hebben op de bedrijfsvoering bij de gerechten. In de huidige praktijk vervult de Raad voor de rechtspraak diverse taken die gerelateerd zijn aan automatisering, maar die losstaan van de bedrijfsvoering van de gerechten. Het verdient aanbeveling de positie van de Raad te verduidelijken in de wet en aan te geven waar de verantwoordelijkheid van de Raad voor de rechtspraak op het ICT-terrein begint en eindigt.³³⁵

Het beleid van de regering en de Raad voor de rechtspraak geeft geen aanleiding te veronderstellen dat op korte termijn sprake zal zijn van het gebruik van beslissingsondersteunende systemen. Desondanks verdient het aanbeveling om een inventarisatie te maken van procedures die zouden kunnen worden ondersteund door beslissingsondersteunende systemen. Het zou dan, bijvoorbeeld, moeten gaan om procedures met een hoog risico op reken- of vormfouten. Het gebruik van beslissingsondersteunende syste-

334. Snellen 1993; Zie ook Van den Hoogen 2002a.

335. Daarmee kan de positie van de Raad voor de rechtspraak ten opzichte van de beslissingsvrijheid van gerechtsbesturen en rechters worden verduidelijkt als het gaat om het registreren en gebruiken van managementinformatie.

men komt de kwaliteit van de procedure ten goede als de risico's in voldoende mate worden onderkend.

Gevolgen voor de wetgever

Hoewel er voornamelijk sprake is van gebruik van beslissingsondersteunende systemen binnen de rechterlijke organisatie, betekent de verantwoordelijkheid die de wetgever heeft bij het vaststellen van beslisprogramma's, dat het van belang is nauw betrokken te zijn bij alle initiatieven rondom de ondersteuning van de rechterlijke oordeelsvorming. De Databank CST is een beslissingsondersteunend systeem, waarvan het gebruik door rechters op dit moment weliswaar niet verplicht is, maar dat – in theorie – door de rechterlijke organisatie zelf kan worden uitgebreid met meer vergaande functionaliteiten. Het is van belang dat de wetgever deze ontwikkelingen goed volgt en – waar nodig – ingrijpt. Het is niet aan de rechterlijke organisatie om regels vast te stellen die een interpretatie van wetgeving met zich meebrengen.

De verantwoordelijkheid van de wetgever voor het vaststellen van beslisprogramma's en de verantwoordelijkheid van de rechter voor de eindbeslissing, laten de vraag open wie verantwoordelijkheid draagt voor onderdelen van de elektronische procedure die niet direct de beslissingsvrijheid van de rechter raken, maar ook de beheersverantwoordelijkheid van de Raad voor de rechtspraak te buiten gaan. Bijvoorbeeld: mogen advocaten vlak voor de zitting nog enorme elektronische bestanden toesturen, is het wenselijk dat complete boeken elektronisch worden meegezonden of filmpjes worden afgespeeld? Vanwege de onduidelijkheid over de vraag op welke wijze deze inzet van ICT de procedure beïnvloedt, zal de wetgever hier knopen moeten doorhakken.

Beginsel 13: beginsel van transparantie

Beslisprogramma's die door de rechter worden gebruikt ter ondersteuning van de beslissing, dienen actief openbaar te worden gemaakt door publicatie op het internet.

Het beginsel van transparantie heeft tot doel te voorkomen dat de schijn van afhankelijkheid en partijdigheid ontstaat. Het gebruik van beslissingsondersteunende systemen brengt namelijk het risico met zich mee dat in het systeem onzichtbare interpretaties van wetgeving zijn besloten. De indruk zou kunnen ontstaan dat anderen dan degenen die daartoe niet bevoegd zijn (zoals programmeurs, systeembouwers en ICT-adviseurs) mede bepalen welke beslissingen rechters nemen. Beslisprogramma's dienen daarom actief openbaar te worden gemaakt door publicatie op het internet.

Gevolgen voor de rechter

Voor de rechter betekent het feit dat beslisprogramma's op het internet zijn gepubliceerd, dat voor iedereen duidelijk is op welke wijze de rechter tot zijn beslissing is gekomen en in de toekomst kan komen. Dat kan grote gevolgen hebben voor zijn functioneren. Rechterlijke vonnissen kunnen worden beoordeeld en bediscussieerd aan de hand van

het beslisprogramma zonder dat men afhankelijk is van de motivering die bij het vonnis is gegeven. Ook zal duidelijk worden op welke punten de rechter het niet nodig vindt, zijn oordeel nader toe te lichten. De betekenis hiervan en de aanleiding die dit geeft tot maatschappelijke discussie over een vonnis, mag niet worden onderschat. De internetactiviteiten van Maurice de Hond in de zogenaamde Deventer moordzaak, maken dat zeer duidelijk.³³⁶

Gevolgen voor het bestuur

Voor de regering en de rechterlijke organisatie betekent het feit dat beslisprogramma's op het internet moeten worden gepubliceerd, meer dan het weergeven van programmeercodes op een website. Het beginsel van vindbaarheid betekent dat gegevens ook begrijpelijk moeten zijn. Bij het publiceren van de beslisprogramma's zal dus een toelichting moeten worden gegeven die ook te volgen is voor mensen die niet technisch zijn geschoold. Ook het Openbaar Ministerie heeft het 'BOS-systeem', waarin de richtlijnen staan die het OM gebruikt bij de vervolging van misdrijven die behoren tot de veelvoorkomende criminaliteit, op toegankelijke wijze beschikbaar gesteld via het internet.³³⁷

Gevolgen voor de wetgever

Voor de wetgever betekent transparantie van het beslisprogramma dat maatschappelijke en juridische discussie kan ontstaan over de keuzen die in het beslisprogramma worden gemaakt.³³⁸ Het kan een goede bijdrage leveren aan het wetgevingsproces als deze maatschappelijke discussie een rol krijgt in dit proces. Maatschappelijke discussie die pas ontstaat als het programma is vastgesteld en in het Staatsblad is gepubliceerd, kan geen betekenis krijgen in het wetgevingsproces.

Beginsel 14: beginsel van het geautomatiseerde oordeel Computerrechtspraak dient in eenvoudige gevallen mogelijk te zijn.

Het beginsel van het geautomatiseerde oordeel houdt in, dat computerrechtspraak in eenvoudige gevallen mogelijk moet zijn. Het is de vraag in welke gevallen en onder welke voorwaarden geautomatiseerde rechtspraak denkbaar en wenselijk wordt geacht. Waar op bijna alle terreinen wordt geëxperimenteerd met de inzet van ICT bij rechtspraak, is dit een stap die nog niet is gezet. Nader, verkennend, onderzoek is hier noodzakelijk. Desondanks kan worden gesteld dat de huidige praktijk op sommige punten sterke overeenstemming vertoont met geautomatiseerde beslissingen of – misschien een betere term – beslissen op de 'automatische piloot'. In die gevallen is computerrechtspraak nog maar

336. <http://www.mauricedehond.nl>

337. http://www.om.nl/beleid/bos_polaris/

338. Zie over dit onderwerp uitgebreid: Oskamp & Tragter 1997.

een kleine stap. Veel van de gevolgen die het beginsel van verantwoordelijkheid heeft, hebben ook betrekking op het beginsel van het geautomatiseerde oordeel. Ook bij computerrechtspraak is sprake van een beslisprogramma en is het beginsel van verantwoordelijkheid van toepassing. Op de gevolgen voor de rechter, het bestuur en de wetgever die betrekking hebben op de verantwoordelijkheid voor het beslisprogramma en de eindbeslissing bij beslissingsondersteunende systemen, wordt hieronder nader ingegaan.

Gevolgen voor de rechter

Voor de rechter zal computerrechtspraak grote gevolgen hebben. Hij komt namelijk aan het nemen van de beslissing niet meer te pas. Dat betekent echter niet dat de rol van de rechter bij computerrechtspraak is uitgespeeld. De verantwoordelijkheid die de rechter heeft voor de eindbeslissing, zal moeten worden uitgedrukt in het vonnis. In praktische zin, doordat een rechter, bijvoorbeeld de president van een gerecht, het vonnis (elektronisch) ondertekent. Belangrijker is echter dat rechters die beslissingen nemen die door computers worden overgenomen, ook dan aangeven verantwoordelijkheid te willen en kunnen dragen voor de eindbeslissing. Dat betekent vanzelfsprekend dat zij ook – direct of indirect – betrokken dienen te zijn bij het proces van totstandkoming van het geautomatiseerde systeem. Dit vraagt om een beter inzicht in ICT dan veel rechters op dit moment bezitten en om beleid dat is gericht op meer aandacht voor rechtsinformatica in het curriculum van opleidingen voor rechters en voor studenten aan de rechtenfaculteiten.

Gevolgen voor het bestuur

Voor het bestuur betekent het feit dat computerrechtspraak mogelijk dient te zijn, dat moet worden gezorgd voor nauwe betrokkenheid van rechters bij het proces. Het bestuur dient bij de voorbereiding van wetgeving zorg te dragen voor deze betrokkenheid. Samenwerking tussen de minister van Justitie, de Raad voor de rechtspraak, de Hoge Raad en de Raad van State en de gerechten – niet alleen bij de totstandkoming van eventuele wetgeving, maar ook bij het betrekken van rechters bij dit proces – ligt voor de hand.

Mocht computerrechtspraak daadwerkelijk worden ingevoerd, dan is het van groot belang voldoende aandacht te besteden aan de juridische en technische kwaliteit van de gebruikte systemen. De Vey Mestdagh, Dijkstra en Oskamp geven aan dat voortdurende aandacht voor en beoordeling van zowel de systemen als hun ontwikkelproces noodzakelijk zijn. Zij gaan daarbij ook in op de documentatie van het systeem. Ook enige tijd nadat een uitspraak door een computer is gegeven, moet, bijvoorbeeld duidelijk zijn met welke versie van het systeem destijds is gewerkt en hoe het systeem op dat moment tot een beslissing kwam.³³⁹

339. De Vey Mestdagh, Dijkstra & Oskamp 2002.

Gevolgen voor de wetgever

Voor de wetgever betekent het feit dat computerrechtspraak mogelijk dient te zijn, dat deze mogelijkheid in de wet moet worden vastgelegd. Daarbij zal exact moeten worden omschreven onder welke voorwaarden en in welke gevallen computerrechtspraak mogelijk dient te zijn. Ook zullen, net als bij beslissingsondersteunende systemen het geval is, beslisprogramma's door de wetgever moeten worden vastgesteld.

Beginsel 15: beginsel van kenbaarheid

Als beslissingen beter kunnen worden gemotiveerd met behulp van de inzet van ICT, moeten beslissingen dientengevolge ook beter worden gemotiveerd. Bij het gebruik van beslissingsondersteunende systemen, dient de rechter afwijkingen van het advies van het systeem te vermelden.

Het beginsel van kenbaarheid is verbonden aan de motiveringsplicht, een van de elementen van een eerlijke behandeling. Als een rechter bij het nemen van een beslissing gebruikmaakt van een beslissingsondersteunend systeem, kan hij – als hij zijn beslissing heeft genomen – exact aangeven op welke wijze hij de systemen heeft geraadpleegd, wat het resultaat daarvan was en welke gegevens uit de systemen hebben bijgedragen aan de oordeelsvorming. Bij het gebruik van jurisprudentiedatabanken zou een grote verzameling rechterlijke uitspraken waarin een vergelijkbare beslissing werd gegeven, kunnen worden toegevoegd aan de motivering. Kortom, het gebruik van ICT leidt er vaak toe dat de rechter zijn beslissing beter en uitvoeriger kan motiveren. Hij dient daar rekening mee te houden bij het opstellen van de motivering. Dat wil niet zeggen dat hij zijn beslissing voortaan tot in detail moet onderbouwen; het betekent doorgaans wel dat het gerechtigd is een betere motivering te verlangen. In bepaalde gevallen kan van de rechter worden verlangd dat hij aangeeft waarom hij afwijkt van het advies van het beslissingsondersteunende systeem.

Gevolgen voor de rechter

Voor de rechter betekent het beginsel van kenbaarheid vooral dat hij zijn beslissing beter moet motiveren als hij gebruikmaakt van toepassingen van ICT. De vraag hoe ver hij daarin moet gaan, is in sterke mate afhankelijk van het geval. Het is onwenselijk dat rechters voortaan verplicht zouden zijn om een gedetailleerde motivering te geven waarin, bijvoorbeeld, honderden vergelijkbare uitspraken worden opgesomd. Technisch is dit wellicht eenvoudig te bewerkstelligen, maar voor de procespartijen voegt deze informatie weinig toe. Hier biedt een omgekeerde benadering meer soelaas: niet de vraag wat een perfecte motivering moet zijn, maar de vraag wanneer een motivering onvolledig is, in het licht van de mogelijkheden van ICT, is van belang. In de praktijk zullen hiervoor door rechters in jurisprudentie nadere normen dienen te worden ontwikkeld.

Gevolgen voor het bestuur

Voor het bestuur betekent het feit dat beslissingen beter dienen te worden gemotiveerd, dat door rechters gedragen richtlijnen dienen te worden opgesteld waarmee wordt aangegeven op welke gegevens de extra motiveringsplicht betrekking heeft. Welke databanken uit Porta Iuris zijn geschikt om te noemen in een motivering? Op welke wijze kan naar informatie uit databanken of van websites worden verwezen? Moeten, bijvoorbeeld, zoekopdrachten die in Google zijn gedaan, worden vermeld in een vonnis? Welke risico's levert dat op als een procespartij aantoont dat een andere zoekopdracht tot andere conclusies zou hebben geleid? Het is wenselijk dat nader onderzoek wordt verricht naar deze vragen.

Gevolgen voor de wetgever

In de huidige wetgeving die betrekking heeft op de rechterlijke macht, wordt niet ingegaan op beslisprogramma's, noch op de kwaliteit van de motivering. De motivering moet gerechtvaardigd en overtuigend zijn, ter zake doen en de beslissing kunnen dragen. Deze motiveringsplicht laat de rechter veel ruimte om te bepalen op welke wijze hij zijn beslissing motiveert. Het beginsel van kenbaarheid geeft – voor een deel – invulling aan die ruimte. Het lijkt desondanks niet noodzakelijk om dit beginsel in de wet op te nemen, omdat dit een uitzondering maakt op de lijn die in de thans bestaande wetgeving is gekozen, om de rechter enige vrijheid te verschaffen in de wijze waarop hij zijn beslissing motiveert. Het zou merkwaardig zijn om bij het gebruik van beslissingsondersteunende programma's gedetailleerd te beschrijven aan welke vereisten de motivering dient te voldoen.

Beginsel 16: beginsel van gelijkwaardigheid

Beide partijen dienen op gelijke wijze toegang te hebben tot en gebruik te kunnen maken van toepassingen van ICT in de rechtszaal.

Het beginsel van gelijkwaardigheid betekent dat aan beide partijen dienen in de rechtszaal gelijke proceskansen te worden geboden, ook als ICT wordt toegepast. Het is een belangrijk aspect van het recht op een eerlijke behandeling. Als tijdens de procedure ICT wordt ingezet door één van de partijen, bijvoorbeeld om zijn zaak te presenteren aan de rechter, zal de andere partij dezelfde toepassing ook mogen inzetten. Elk gebruik van ICT door de rechter dat één van beide partijen bevoordeelt, kan onrechtmatig zijn.

Gevolgen voor de rechter

De rechter heeft een eigen verantwoordelijkheid in de zorg voor gelijkwaardigheid van procespartijen ter zitting. Hij ziet erop toe dat geen van de partijen te zeer wordt benadeeld als gevolg van gebrekkige toegang tot ICT. Dit probleem speelt vooral in het bestuursrecht, waaraan soms niet-professionele procespartijen deelnemen. In de andere rechtsgebieden zal de advocaat doorgaans in staat zijn gebruik te maken van ICT.

Gevolgen voor het bestuur

Door de Raad voor de rechtspraak is bij de Databank CST erkend dat beschikbaarstelling aan het Openbaar Ministerie tot gevolg dient te hebben, dat het systeem ook aan de advocatuur beschikbaar moet worden gesteld. Mochten er in de toekomst systemen worden ontwikkeld die een vergelijkbare functionaliteit bieden in het bestuursrecht, dan heeft dat grote gevolgen voor de rechterlijke macht, omdat in het bestuursrecht geen sprake is van een verplichte procesvertegenwoordiging. In dat geval zal het systeem aan iedere, procederende, burger beschikbaar moeten worden gesteld. Overigens kan op dit moment worden gesteld dat ook Porta Iuris, het kennissysteem van de rechterlijke macht, dat beschikbaar is voor het Openbaar Ministerie, aan verdachten en de advocaat van de verdachten beschikbaar dient te worden gesteld.

In bepaalde gevallen kan dit beginsel van behoorlijke elektronische rechtspraak met zich meebrengen dat procespartijen vanuit de rechterlijke macht ondersteuning wordt geboden in het bedienen van de apparatuur of het tot stand brengen van een verbinding.

Gevolgen voor de wetgever

Dat partijen gelijkwaardig dienen te worden behandeld, is een vereiste dat aanwezig is in tal van wettelijke bepalingen. Het inzicht dat een eerlijke behandeling ook betekent dat partijen op gelijke wijze toegang hebben tot en gebruik kunnen maken van ICT, kan in bepaalde gevallen worden opgenomen in de wet.

9.3 Aanbevelingen

In de voorgaande paragraaf zijn – per beginsel van behoorlijke elektronische rechtspraak – aanbevelingen gedaan die zijn gericht op de afzonderlijke staatsmachten. Deze worden hier niet herhaald. Wel worden hieronder drie algemene aanbevelingen gedaan die tot doel hebben te benadrukken dat de drie staatsmachten rekening dienen te houden met de geformuleerde beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak.

- De rechter dient tijdens de rechterlijke procedure rekening te houden met het feit dat aan de inzet van ICT rechtsgevolgen zijn verbonden. Het verdient aanbeveling om in de training en opleiding voor rechters, maar ook al in de rechtenstudie, voldoende aandacht aan dit onderwerp te besteden.
- Het bestuur dient bij het ontwikkelen van beleid en het uitvoeren van ICT-projecten en ICT-pilots binnen de rechterlijke organisatie voldoende aandacht te besteden aan de juridische betekenis die de inzet van ICT heeft voor de rechterlijke procedure en organisatie. In een sterk door wetgeving en rechters gedomineerde omgeving, moet het waarborgen van de juridische kwaliteit van rechtspraak centraal staan.
- De wetgever dient bij het ontwerpen van wet- en regelgeving rondom de inzet van ICT bij rechtspraak rekening te houden met de beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak.

9.4 Suggesties voor nader onderzoek

Het laatste hoofdstuk biedt ruimte om aan te geven in welke richting het wetenschappelijk onderzoek waarin relaties tussen ICT en rechtspraak worden bestudeerd, zich de komende jaren zou kunnen bewegen.

Bij beginsel 7 (publieke inzichtelijkheid) is aangegeven dat nader onderzoek nodig is naar de manieren waarop pers en publiek inzicht kan worden verschaft in rechterlijke procedures die zich niet langer (geheel) ter zitting afspelen, maar op elektronische wijze verlopen.

Bij beginsel 14 (het geautomatiseerde oordeel) is de suggesties gedaan om nader onderzoek te verrichten naar mogelijkheden om rechtspraak te automatiseren.

Bij beginsel 15 (kenbaarheid), is voorgesteld nader onderzoek te doen naar de mate waarin rechterlijke vonnissen waarbij gebruik is gemaakt van ICT, kunnen en dienen te worden gemotiveerd.

Los van deze voorstellen, kunnen drie grotere onderzoekslijnen kunnen worden onderscheiden die voortbouwen op de conclusies uit dit onderzoek.

- Toetsing van de beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak.
- Gevolgen van erkenning van de beginselen voor het verloop van de niet-elektronische procedure.
- Gevolgen van elektronische rechtspraak voor de trias politica.

Toetsing van de beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak

De eerste lijn is die waarin de in dit onderzoek geformuleerde beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak nader worden getoetst. Bijvoorbeeld door toepassing op de bestaande digitaliseringsprocessen binnen de rechterlijke macht en door vergelijking met andere organisaties waarin ICT wordt toegepast. Onderzoeksvragen zijn als volgt.

- Voldoet GPS/ REIS aan de beginselen van een behoorlijk elektronisch proces?
- Voldoet het project Geldvordering online aan de beginselen?
- Voldoet het Digitaal Procesdossier aan de beginselen?
- Voldoet het gebruik van videoconferentie aan de beginselen?

De beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak kunnen ook worden vergeleken met beginselen die gelden voor het gebruik van ICT binnen het openbaar bestuur, in het strafrecht of bij de rechterlijke macht in het buitenland.

- Voldoet het elektronische berichtenverkeer in Oostenrijk en Duitsland aan de beginselen van een behoorlijk elektronisch proces?
- Gelden er afwijkende beginselen van een behoorlijk elektronisch proces in het buitenland? Zo ja, welke argumenten worden daarvoor gebruikt?

- Zijn er ook beginselen van een behoorlijke elektronische opsporing en vervolging te formuleren? Zo ja, wat zijn die; zo nee, waarom niet?
- Zijn er beginselen van een behoorlijk elektronisch bestuur te ontwikkelen, die aansluiten op de beginselen van behoorlijk ICT-gebruik van Franken en op de beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak? Zo ja, hoe luiden die; zo nee, waarom niet?

Na deze toets van de beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak is het mogelijk dat nieuwe beginselen worden ontwikkeld en/of dat de in het onderhavige onderzoek geformuleerde beginselen (nog) te weinig draagvlak blijken te hebben binnen de juridische beroepsgroepen. Daarmee kan worden vastgesteld in welke mate de beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak op dit moment al onderdeel zijn van het positieve recht of slechts een visie uitdrukken op toekomstige kansen en risico's met betrekking tot een goed verloop van de procedure.

Gevolgen van erkenning van de beginselen voor het verloop van de niet-elektronische procedure

Een tweede onderzoekslijn zou kunnen zijn, welke gevolgen de beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak kunnen hebben voor de *niet-elektronische* procedure. Het formuleren van eisen die aan elektronische rechtspraak dienen te worden gesteld, leidt automatisch tot een nadere reflectie op de eisen die aan de niet-elektronische procedure worden gesteld. Eén voorbeeld is al genoemd: hoe betrouwbaar is de schriftelijke handtekening?³⁴⁰ Als de eisen die worden gesteld aan een elektronische handtekening worden vergeleken met de eisen aan een niet-elektronische handtekening, blijkt dat aan de niet-elektronische, schriftelijke handtekening nauwelijks eisen worden gesteld. Dat roept vervolgens de vraag op of dat terecht is. Deze onderzoekslijn roept een grote hoeveelheid onderzoeksvragen op van vergelijkbare strekking, waarvan ik hier slechts een aantal voorbeelden noem. Een deel ervan is al eerder in onderzoek aan de orde gekomen, maar een vergelijking vanuit een ander perspectief, namelijk met de eisen die aan elektronische rechtspraak worden gesteld, is ook in die gevallen zinvol.

- Hoe eenvoudig is het om rechterlijke uitspraken die niet worden gepubliceerd, te bemachtigen?
- Hoe eenvoudig is het voor niet-professionals om informatie over de procedure te bemachtigen?
- Hoe goed bereikbaar dienen gerechten te zijn?
- Hoe goed worden papieren dossiers beveiligd?
- Is het proces goed te volgen voor pers en publiek?
- In welke mate zijn rechters geneigd af te wijken van interne richtlijnen?
- Moeten stukken bij elke willekeurige rechtbank kunnen worden ingediend?

340. Zie paragraaf 4.5.

- Hoe begrijpelijk is de rechterlijke motivering?
- Hebben procespartijen dezelfde rechten als het Openbaar Ministerie?

Gevolgen van elektronische rechtspraak voor de trias politica

Een derde onderzoekslijn heeft betrekking op de vraag welke verschuivingen elektronische rechtspraak teweegbrengt in de trias politica. De wijze waarop rechterlijke procedures verlopen wordt op dit moment in belangrijke mate vastgelegd in wettelijke regelingen. Diverse onderdelen van de procedure zijn niet nader uitgewerkt in de wet. Dit komt voor een belangrijk deel omdat zij betrekking hebben op de praktische gang van zaken rondom de procedure: de wijze waarop griffiegeld moet worden betaald, afspraken tussen het Openbaar Ministerie en de rechterlijke organisatie over het aanleveren van het dossier, ruimtes waarin advocaten voorafgaand aan de zitting verblijven, beveiliging van gerechtsgebouwen, transport van dossiers, de manier waarop procespartijen zich mogen kleden, enz.

Omdat het gaat om vragen rondom het beheer en de organisatie van de procedure, heeft de rechterlijke organisatie een grote vrijheid om het verloop van de procedure te bepalen. Ter zitting is het de rechter die de regie voert. Ook als sprake is van elektronische rechtspraak, beschouwen de rechterlijke organisatie en de rechter zichzelf als degenen die bepalen wat wél en niet geoorloofd is. Tal van onderwerpen worden op dit moment door de rechterlijke organisatie bepaald: het al dan niet toelaten van televisiecamera's, de inrichting van de publieke tribune, het al dan niet publiceren van uitspraken op het internet, het anonimiseren van rechterlijke uitspraken, het al dan niet inzetten van videoconferentie, de wijze waarop rechters (ook inhoudelijk) worden ondersteund door kennissystemen en de wijze van motiveren van vonnissen.

Het is de vraag of beantwoording van deze vraagstukken wel tot de verantwoordelijkheid van de rechterlijke organisatie of rechterlijke macht behoort in onze rechtstaat. Nader onderzoek zou kunnen worden verricht naar een aantal rechtsstatelijke vraagstukken die zijn verbonden aan de inzet van ICT bij rechtspraak. Hieronder worden zeven onderzoeksonderwerpen genoemd.

- Omvat de wettelijke taak van de Raad voor de rechtspraak uit artikel 91 lid 1 en 2 van de Wet op de rechterlijke organisatie ten aanzien van de zorg voor automatisering en bestuurlijke informatievoorziening, ook de bevoegdheid om beleid te ontwikkelen ten aanzien van de inzet van ICT bij rechtspraak?
- Mag de rechterlijke organisatie bepalen aan welke eisen advocaten en deurwaarders dienen te voldoen bij het indienen van stukken op elektronische wijze?
- Op welke wijze is de regering, in het bijzonder de minister van Justitie, betrokken geweest bij de inrichting van REIS, GPS en andere ICT-projecten?
- Op welke wijze dient de politiek inzicht te hebben in de inzet van ICT bij rechtspraak?

- Welke gegevens heeft de minister van Justitie de afgelopen jaren aan de Raad voor de rechtspraak gevraagd in het kader van zijn toezichthoudende taak en welke gegevens worden door de Raad voor de rechtspraak van de gerechten gevraagd?
- Op welke wijze is de afgelopen jaren samengewerkt tussen de Hoge Raad, de Raad van State en de Raad voor de rechtspraak op het terrein van de informatievoorziening?
- Welke verantwoordelijkheid heeft de wetgever vanuit rechtsstatelijk oogpunt voor een goed verloop van de rechterlijke procedure?

9.5 Afsluiting

De beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak geven aan dat aan de juridische kwaliteit van de elektronische procedure hoge eisen kunnen worden gesteld. Hogere eisen dan aan de niet-elektronische procedure. De enige reden daarvoor is vaak dat de inzichtelijkheid van en controle over toepassingen van ICT met zich meebrengen dat deze hogere eisen ook gesteld *kunnen worden*. De vraag is of dat altijd gerechtvaardigd is. Als dat niet het geval is, zijn er twee opties: lagere eisen stellen aan de elektronische procedure of hogere eisen stellen aan de niet-elektronische procedure. Anders ontstaan onaanvaardbare verschillen tussen elektronische en niet-elektronische rechtspraak. Ik veronderstel dat het laatste zal gebeuren en dat de eisen die we aan de rechterlijke organisatie en aan de rechter stellen, als gevolg van het proces van digitalisering, hoger zullen worden. Misschien wel zo hoog, dat menselijke rechters er nauwelijks meer aan kunnen voldoen. De vraag ‘Kunnen computers rechtspreken?’, die Van den Herik in 1991 stelde, zou over dertig jaar wel eens achterhaald kunnen zijn. In plaats van ons af te vragen of computers wel kunnen voldoen aan de eisen die we aan menselijke rechters stellen, zou het de vraag kunnen zijn of menselijke rechters nog wel kunnen voldoen aan de hoge eisen die we aan informatiesystemen en computers, ook in de rechterlijke procedure, stellen. De vraag van Van den Herik kan dan worden omgedraaid: ‘Kunnen rechters rechtspreken?’

Summary

During the coming years the administration of justice will change drastically as a result of the possibilities of information and communication technology (ICT). These possibilities will have to be used as much as possible, with a view to the conservation and improvement of the legal quality of court procedures. The question that has been answered in the present research is the following: when does the quality of the procedure come into danger? But also: how can quality be improved by using ICT? So far, little research has been carried out into the legal implications which the use of ICT has for court procedures. Both for researchers, legislatures, policy makers and (potential) litigating parties as well as for the members of the Judiciary itself, it is important to obtain a greater insight into this meaning. The principles of a fair electronic trial, formulated in this research, offer a framework for discussion concerning the opportunities for and the threats posed by ICT for court procedures.

The main question in this research was the following: what principles indicate what a fair electronic trial exactly entails? Two preliminary questions are answered: 'what are the main principles of a fair trial?' and: 'what can be considered an electronic trial?' To find principles of a fair trial the framework of article 6 of the European Convention on Human Rights has been used. In the case law of the European Court of Human Rights these principles are more accurately developed. The principles are: accessibility, publicity, a judgement within a reasonable time, independence and impartiality, as well as fair treatment.

In the third chapter the electronic trial is described. Relevant IT systems are: websites, electronic data interchange, digital files, courtroom technology and knowledge-based systems.

Websites

Rechtspraak.nl is the most important Dutch website belonging to the Judiciary. The site contains a great deal of information on court procedures, a list of commonly used legal definitions, frequently asked questions, all the court organizations, complaining procedures and national directives and guidelines. An important part of the website is the integrated database with a selection of interesting case law.

Electronic Data Interchange (EDI)

EDI refers to lodging requests and announcements, as well as the lodging and submitting of documents relevant to a case. It is possible to do so by e-mail, but also by using a so-called e-room, a disclosed website to which process documents can be sent and downloaded.

Digital files

A digital file is a file containing all documents that are available electronically and which can be consulted and edited by all the members of the Judiciary independent of their physical location. At several courts experiments are taking place using digital files.

Courtroom technology

Courtroom technology refers to the use of ICT in courtrooms. For instance, recording a witness hearing in an electronic format or hearing witnesses and suspects using video conferencing.

In the fourth to the eighth chapter a link has been made between the principles of a fair trial and an electronic trial. For every principle of a fair trial it has been examined which principles of a fair *electronic* trial can be formulated. The following questions have been answered: which principles of a fair electronic trial indicate how an electronic trial should proceed, regarding the requirements of accessibility, publicity, a judgement within a reasonable time, independence and impartiality and fair treatment?

The following sixteen principles of a fair electronic trial have been formulated: continuity, co-ordination for non-professionals, traceability, durability, reliability, press freedom and privacy protection, public accessibility, online publication, anonymization, the correct nature of the proceedings, chain control, responsibility, transparency, the automated judgement, well-reasoned decisions and equivalence. These principles are commented upon in greater detail below.

1. Continuity: information relations which have been established by employees of the Judiciary must be kept in line, unless it has been first indicated that the relation is of a temporary or experimental nature.
2. Co-ordination for non-professionals: for non-professional litigating parties the non-electronic method must be preserved. Professional litigating parties can be obliged to use ICT in their communication with the Judiciary.
3. Traceability: electronic data that facilitate access to Justice should be accessible, traceable, understandable and current.

4. Endurability: the applications of ICT used by the Judiciary must, as far as possible, be technology which is commonly used.
5. Reliability: litigating parties must be able to rely on the fact that the data they receive or send has not been manipulated, does not originate from an unmentioned person and is not accessible to persons for whom it is not intended.
6. Press freedom and privacy protection: journalists must be free to carry out their work at the courts. The privacy of litigating parties must be protected.
7. Public accessibility: the press, the public and the litigating parties must be able to follow the hearing, also when the components of the hearing are digitised or if the hearing takes place entirely digitally.
8. Online publication: all legal judgements must be published on the Internet within a reasonable period of time.
9. Anonimization: the anonimization of judgements is only necessary in certain circumstances.
10. The correct nature of the proceedings: matters must be dealt with expeditiously, taking into account the possibilities which IT has to offer.
11. Chain control: data interchange between the Judiciary and the chain partners should – wherever possible – be possible electronically.
12. Responsibility: the judge is responsible for the final decision, also when the decision has been made using knowledge-based systems. The legislature will decide what decision program judges should use.
13. Transparency: decision programs used by the judge have to be made public by publication on the Internet.
14. The automated judgement: computer decisions must be possible in simple cases.
15. Reasoned decisions: if decisions can be more effectively reasoned by using IT, then those decisions must consequently also be more soundly justified. Judges should explicitly mention any deviations from the recommendations made by the system.
16. Equivalence: both parties must have access to and be able to use IT applications in the courtroom in an equal manner.

Suggestions for further research in the field of Information Technology and the Law

In which direction is scientific research into relations between ICT and electronic trials likely to move in the forthcoming years? Three lines of research can be distinguished:

- Testing the principles of a fair electronic trial;
- Conducting research into the consequences and recognition which the principles have on non-electronic procedures;
- Conducting research into the consequences of electronic procedures on the rule of law.

Testing the principles of a fair electronic trial

An initial line of research would be that the principles of a fair electronic trial, as formulated in this research, are more closely reviewed. This could be done, for example, by the application of these principles to the existing processes of digitalisation within the Judiciary and a comparison with other organisations in which ICT is applied. The principles of a fair electronic trial can also be compared to principles which apply to the use of ICT within public government, by public prosecutors or among the judiciary abroad. After this test, it is possible that new principles will be developed or that the principles formulated in the present research still appear to have a basis which is too weak within the legal occupational groups. With that, it can be determined to what extent the principles of a fair electronic trial at this moment in time are already part of the positive right.

Conducting research into the consequences of the recognition of the principles for non-electronic procedures could be a second line of research. Formulating the requirements for an electronic trial leads automatically to a closer reflection on the demands which are made for the non-electronic procedure. One example has already been mentioned: how reliable is the written signature? When the demands for an electronic signature are compared to the requirements for a non-electronic signature, it appears that for non-electronic, written signatures hardly any requirements are applicable. The question is whether that is correct, however. This line of research calls for a large quantity of research questions of a similar scope.

The consequences of electronic procedures for the trias politica is a third line of research. It is related to the question of which shifts the electronic administration of justice can bring about in the rule of law. The way in which court procedures progress nowadays is mainly laid down in statutory regulations. Several components of the procedure have not been more closely developed in the law. The reason for this is that these court procedures are often related to practical matters, such as: the way in which money must be paid, agreements between the Public Prosecution Service and the Judiciary concerning electronic file transportation, the area in which lawyers must remain before the hearing, and security relating to court buildings.

Because it concerns questions surrounding the management and the organisation of the procedure, the Judiciary have a great deal of freedom in stipulating the course of the procedure. During the court hearing it seems logical that the judge remains in control. But concerning electronic procedures as a whole, the question is whether the Judiciary and the judge him/herself should be able to decide what is lawful and what is not. Numerous subjects are currently determined by the Judiciary: whether or not television cameras are allowed in court hearings, arrangements concerning the public, whether or not all judgements should be published on the Internet, the anonimization of case law, whether or not video conferencing should be used, the way in which judges are supported by knowledge-management systems and the way in which judgements should be reasoned. The question is whether answering these questions is always the responsibility of the judiciary in our rule of law.

The principles of a fair electronic trial indicate that the legal quality of the electronic procedure should be very high; often higher than the quality that is required in non-electronic procedures. The only reason for this is the transparency of and the control which we have over ICT applications. More can be asked from ICT simply because we can ask for more. The question, of course, is whether this is always justified. If that is not the case, there are there two options: setting lower requirements for the electronic procedure or setting higher requirements for the non-electronic procedure. If this is not done, unacceptable differences will exist between electronic and non-electronic hearings. I assume that the latter will occur and that the requirements we pose for the legal organisation and for judges, as a result of the process of digitalisation, will become higher. Perhaps within a number of years, along this line of thinking, human judges can no longer satisfy our needs. The question 'can computers administer justice?', as posed by Van den Herik in 1991, might be altered in thirty years' time. Instead of wondering whether computers can meet the requirements which we demand of human judges, the question might be whether human judges can still meet the high requirements which are demanded of computer systems and computers. Van den Herik's question can then be reformulated as follows: can judges actually administer justice?

Lijst van geraadpleegde personen

De heer E. Bauw	Raad voor de rechtspraak
De heer T. Berendsen	Raad voor de rechtspraak
Mevrouw I. Boland	Rechtbank Amsterdam
De heer D.J. van Dijk	Raad voor de rechtspraak
De heer J.P. Fokker	Gerechtshof Arnhem
De heer W.C. Haasnoot	Rechtbank Utrecht
De heer R.C. Hartendorp	Raad voor de rechtspraak
De heer J.H.M. Hesseling	Rechtbank Zwolle
De heer M. van Opijnen	Raad voor de rechtspraak
De heer P. van Rotterdam	Deloitte, projectleider videoconferentie
De heer J. van Veenen	Raad voor de rechtspraak
De heer R. Wegert	Raad voor de rechtspraak
De heer J.W. Westerberg	Raad voor de rechtspraak
De heer G. Wierda	Raad voor de rechtspraak
Mevrouw M. Zomer	Rechtbank Zwolle

Mijn collega's van de directie Strategie Rechtspleging (thans directie Rechtsbestel) van het ministerie van Justitie.

Literatuur

Van de Aa & Konijn 2001

A. van der Aa & T. Konijn, *Ketens, ketenregisseurs en ketenontwikkeling, het ontwikkelen van transparante en flexibele samenwerkingsverbanden in netwerken*, Utrecht: Lemma 2001.

Advies.overheid.nl, Webrichtlijnen 2005

Advies.overheid.nl, Webrichtlijnen: Overheid.nl, richtlijnen voor de toegankelijkheid en duurzaamheid van overheidswebsites, versie 1.1 (11 maart 2005), Den Haag.

Amongst friends in computers and law 1990

Amongst friends in computers and law: a collection of essays in remembrance of Guy Vandenberghe, Deventer: Kluwer 1990.

Asser, Groen & Vranken 2006

W.D.H. Asser, H.A. Groen & J.B.M. Vranken, *Uitgebalanceerd, Eindrapport Fundamentele Herbezinning Nederlands Burgerlijk Procesrecht*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers, 2006.

Baten & Ubacht 1995

I. Baten & J. Ubacht, *Een kwestie van toegang, bijdragen aan het debat over het publieke domein van de informatievoorziening*, Den Haag: Otto Cramwinckel 1995.

Baten & Van der Starre 1996

I. Baten & G. van der Starre, *Elektronische toegankelijkheid van overheidsinformatie, rapportage aan het parlement van het Rathenau Instituut*, Otto Cramwinckel Den Haag 1996.

Baeten & Borghuis 2001

J. Baeten & T. Borghuis, 'Computers zullen niet rechtspreken', *Automatiseringsgids* 2001-13.

Bauer & Graf 2001

P. Bauer & C. Graf, 'Judicial Electronic Data Interchange in Austria', in: M. Fabri & F. Contini (eds.), *Justice and technology in Europe: How ICT is changing the judicial business*, The Hague – London – New York: Kluwer Law International 2001, p. 103-123.

Baeten & Borghuis 2001

J.C.M. Baeten & T. Borghuis, 'Computers zullen niet rechtspreken', *Automatiseringsgids*, 2001-35, p. 23.

Baten & Van der Starre 1996

I. Baten & G. van der Starre, *Elektronische toegankelijkheid van overheidsinformatie, rapportage aan het parlement van het Rathenau Instituut*, Den Haag: Otto Cramwinckel 1996.

Baten & Ubacht 1995

I. Baten & J. Ubacht, *Een kwestie van toegang, bijdragen aan het debat over het publieke domein van de informatievoorziening*, Den Haag: Otto Cramwinckel 1995.

Beers 1996

A.A.L. Beers, *Informatica Publica, publieke toegankelijkheid van elektronische overheidsinformatie*, Den Haag: Rathenau Instituut 1996.

Bekkers 1998

V.J.J.M. Bekkers, *Grenzeloze overheid*, Alphen aan den Rijn: Samsom 1998.

Bekkers 2000

V. Bekkers, 'Keteninformatisering en het management van organisatiegrenzen: organisatorische en institutionele implicaties', in: H. van Duivenboden, M. van Twist, M. Veldhuizen, R. in 't Veld (red.), *Ketenmanagement in de publieke sector*, Utrecht: Lemma 2000, p. 147-159.

Ten Berge e.a. 1995

J.B.J.M. ten Berge, P.J.J. van Buuren, H.R.B.M. Kummeling, B.P. Vermeulen (red.), *De Grondwet als voorwerp van aanhoudende zorg*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1995.

Boogers & Thaens 2004

M. Boogers & M. Thaens, *Handvest Digitale Contacten tussen burger en overheid* (burger@overheid), Den Haag: Universiteit van Tilburg Ordina Public Management Consulting 2004.

Bouwman, e.a. 1996

H. Bouwman, J. Nouwens, A. Slootman & J. Baaijens, *Een schat aan informatie, een onderzoek naar de toegankelijkheid van elektronische overheidsinformatie*, Den Haag: Rathenau Instituut 1996.

Bovens 1999

M.A.P. Bovens, *De Digitale Rechtsstaat, Beschouwingen over informatiemaatschappij en rechtsstaat*, (oratie Utrecht), Alphen a/d Rijn: Samsom 1999.

Bovens e.a. 2002

M.A.P. Bovens, R.H.A.M. van Boxtel, E.F. Loos & P.M. Poland (red.), *Renovatie van de rechtsstaat, vijf casus over de invloed van ICT op democratie en recht*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers 2002.

Bovens & Zouridis 2002

M.A.P. Bovens & S. Zouridis, 'Van street-level bureaucratie naar systeem-level bureaucratie. Over ICT, ambtelijke discretie en de democratische rechtstaat', *NJB*, 2002, p. 65-74.

Bovens, Groothuis & Van den Hoogen 2004

M.A.P. Bovens, M.M. Groothuis & R.H. van den Hoogen, 'De digitale trias', een terugblik, *NJB* 2003-34, p. 1804-1811.

Brenninkmeijer 1995

A.F.M. Brenninkmeijer, *Rechtspleging*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 1995.

Buruma 1997

Y. Buruma, 'Invloed van de media op de rechtspraak', *Trema* (1997-9), p. 305-312.

Centraal Bureau voor de Statistiek 2005

Centraal Bureau voor de Statistiek, *De Digitale Economie 2004*, Voorburg 2005.

Van Coeverden & Funnekotter 2001

J. van Coeverden & S. Funnekotter, 'Internet versterkt de rechtspraak', in: H. van Duivenboden en M. Lips (red.), *Klantgericht werken in de publieke sector, inrichting van de elektronische overheid*, Utrecht: Lemma 2001.

Croes 2005

A.L. Croes, *Rechterlijke macht en moed*, Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff 2005.

Demkes 1999

R.H.J. Demkes, *Comet, A Comprehensive Methodology for Supporting Telematics Investment Decisions*, Enschede: Telematica Instituut 1999.

Van Dijk & Reiling 2002

D.J. van Dijk & A.D. Reiling, 'Informatietechnologie: droom of werkelijkheid', *Trema* 2002-6, p. 289-293.

Dijkstra 1998

J.J. Dijkstra, *On the use of computerised decision aids: An investigation into the expert system as persuasive communicator*, Groningen: University of Groningen 1998. Niet gepubliceerd. Beschikbaar via: <http://www.rug.nl/Rechten/faculteit/vakgroepen/rth/rechtEnICT/mdw/dijkstra/thesis.pdf>

Van de Donk & Tops 1992

W.B.H.J. van de Donk & P.W. Tops, 'Informatisering en democratie: Orwell of Athene?', in: P.H.A. Frissen, A.W. Koers en I.Th.M. Snellen (red.), *Orwell of Athene? Democratie en informatiesamenleving* (NOTA), Den Haag: SDU 1992.

Van Duivenbode & Lips 2001

H. van Duivenbode & M. Lips (red.), *Klantgericht werken in de publieke sector, inrichting van de elektronische overheid*, Utrecht: Lemma 2001.

Van Duivenbode e.a. 2000

H. van Duivenbode, M. van Twist, M. Veldhuizen, R. in 't Veld (red.), *Ketenmanagement in de publieke sector*, Utrecht: Lemma 2000.

Duker 2003

M.J.A. Duker, *Legitieme straftoemeting, een onderzoek naar de legitimiteit van de straftoemeting in het licht van het gelijkheidsbeginsel, het democratiebeginsel en het beginsel van een eerlijke procesvoering*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2003.

Duker 2005

M.J.A. Duker, 'De Databank CST nu ook voor advocaten beschikbaar', *Trema* 2005-1, p. 6-11.

Van Engers 2004

T.M. van Engers, *Goed geregeld? Het recht als ontwerpvragestuk* (oratie Amsterdam UvA), Amsterdam: Vossiuspers 2004.

Van Erp e.a. 2001

J. van Erp, Ph. Langbroek, S. Verberk & R. Widdershoven, *Eenheid van rechtspraak, een onderzoek naar de werking van coördinatiemechanismen in het bestuursrecht*, Ministerie van Justitie/ B&A Groep, Universiteit Utrecht 2001.

EVRM 2003

EVRM R&C, Koninklijke Vermande, Schuurman & Jordens, *Europees Verdrag tot Bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden*, vijfde druk (bewerkt door R.A. Lawson en A.C. Buyse) 2003.

Het Expertisecentrum 2006

Het Expertisecentrum, *ICT-beleid voor de Rechtspraak* (Symposium en onderzoek t.b.v. Evaluatiecommissie Modernisering Rechterlijke Organisatie) 2006.

Fabri & Contini 2003

M. Fabri & F. Contini (eds.), *Judicial Electronic Data Interchange in Europe: Applications, Policies and Trends*, Bologna: IRSIG/ CNR 2003.

Franken 1975

H. Franken, *Maat en regel* (oratie Rotterdam), Arnhem: Gouda Quint 1975.

Franken 1992

H. Franken, 'Overheid, informatietechnologie en recht – een gevarendriehoek?' in: P.H. Frissen, A.W. Koers & I.Th.M. Snellen (red.), *Orwell of Athene, democratie en informatiesamenleving*, Den Haag: NOTA 1992.

Franken 1993

H. Franken, 'Kanttekeningen bij het automatiseren van beschikkingen', in: H. Franken et al., *Beschikken en automatiseren* (VAR-Reeks 110), Alphen aan den Rijn: Samsom H.D. Tjeenk Willink 1993, p. 7-50.

Franken e.a. 1993

H. Franken, I. Th. M. Snellen, J. Smit & A.W. Venstra (red.), *Beschikken en automatiseren, preadviezen voor de Vereniging voor Administratief Recht*, VAR-Reeks 110, Alphen aan den Rijn: Samsom H.D. Tjeenk Willink 1993.

Franken e.a. 1999

H. Franken, H.F. van den Haak, A.J. Machielse, E.W. Oskamp, R.Otte, A.H.J. Schmidt, W. Sorgdrager, J.J.I. Verburg, *ICT en straftoemeting: de conferentie van 23 april 1998*, Deventer: Kluwer 1999.

Franken 1999

H. Franken, 'De computer als rechter: realiteit of schrikbeeld?', in: H. Franken (red.), *Privaatrecht in de 21^e eeuw, Rechtsinformatica*, Deventer: Kluwer 1999, p. 27-38.

Franken e.a. 1999a

H. Franken (red.), *Privaatrecht in de 21^e eeuw, Rechtsinformatica*, Deventer: Kluwer 1999.

Franken 1999b

H. Franken, H.F. van den Haak, A.J. Machielse, E.W. Oskamp, R.Otte, A.H.J. Schmidt, W. Sorgdrager, J.J.I. Verburg, *ICT en strafvoetbal: de conferentie van 23 april 1998*, Deventer: Kluwer 1999.

Franken & Van den Herik 2002

H. Franken & H.J. van den Herik, 'Rechtsprekende computers?', in: A. Oskamp & A.R. Lodder (red.), *Informatietechnologie voor juristen*, Deventer: Kluwer 2002, p. 251-271.

Franken 2003a

H. Franken e.a., *Zeven essays over informatietechnologie en recht*, Den Haag: SDU 2003.

Franken 2003b

H. Franken, 'De jurist voorbij aan infobie en infutopie voorbij', in: H. Franken, *Zeven essays over informatietechnologie en recht*, Den Haag: SDU Uitgevers 2003, p. 25-26.

Franken e.a. 2004a

H. Franken, H.W.K. Kaspersen & A.H. de Wild (red.), *Recht en computer* (serie Recht en Praktijk), Deventer: Kluwer 2004.

Franken 2004b

H. Franken, 'Juridisch theoretische achtergronden', in: H. Franken, H.W.K. Kaspersen & A.H. de Wild (red.), *Recht en computer*, Deventer: Kluwer 2004, p.35-77.

Frissen, Koers & Snellen 1992

P.H.A. Frissen, A.W. Koers, I.Th.M. Snellen (red.), *Orwell of Athene? Democratie en informatiesamenleving* (NOTA), Den Haag: SDU 1992.

Gaakeer 2005

J. Gaakeer, 'De videoconferentie in kort bestek', in: *Trema* 2005-6, p. 258-262.

Groenhuijsen 1997

M.S. Groenhuijsen, 'Openbaarheid en publiciteit in strafzaken', *Delikt en Delinkwent* 1997, p. 417-422.

Groothuis & Prins 2002

M.M. Groothuis & J.E.J. Prins, 'De elektronische overheid en het elektronische overheidsbesluit: een analyse in het licht van buitenlandse ontwikkelingen', *Computerrecht* 2002-2, p. 67-76.

Groothuis 2004

M.M. Groothuis, *Beschikken en digitaliseren, over normering van de elektronische overheid*, Den Haag: SDU 2004.

Grijpink 1997

J.H.A.M. Grijpink, *Keteninformatisering*, Den Haag: SDU 1997.

Grijpink 1999

J.H.A.M. Grijpink, *Werken met keteninformatisering*, Den Haag: SDU 1999.

Grijpink 2002

J.H.A.M. Grijpink, *Informatiestrategie voor ketensamenwerking, keteninformatisering als visie, resultaat en methode*, Den Haag: SDU 2002.

Grijpink 2003

J.H.A.M. Grijpink, 'Identiteitsfraude als uitdaging voor de rechtsstaat', *Privacy en Informatie* 2003, p.148-153.

Grijpink 2005

J.H.A.M. Grijpink, *Onze informatiesamenleving in wording, de uitdagingen van grootschalige informatie-uitwisseling in de rechtstaat*, Den Haag: Universiteit Utrecht/ Ministerie van Justitie 2005.

Groothuis 2004

M. Groothuis, *Beschikken en digitaliseren, over normering van de elektronische overheid*, Den Haag: SDU 2004.

Van den Herik 1991

H.J. van den Herik, *Kunnen computers rechtspreken?* (oratie Leiden), Arnhem: Gouda Quint 1991.

Van den Herik 1999

H.J. van den Herik, 'Computers kunnen rechtspreken', in: H. Franken (red.), *Privaatrecht in de 21^e eeuw, Rechtsinformatica*, Deventer: Kluwer 1999, p. 11-27.

Van den Herik 2001

H.J. van den Herik, 'Computers zullen rechtspreken', *Automatiseringsgids* 2001-14.

De Heij & Van de Pol 1999

A.C.M. de Heij & U. van de Pol, 'Anonimisering van jurisprudentie?' *Trema* 1999-7, p. 260-265.

Het Expertisecentrum 2006

Het Expertisecentrum, *ICT-beleid voor de Rechtspraak* (Symposium en onderzoek t.b.v. Evaluatiecommissie Modernisering Rechterlijke Organisatie), Den Haag 2006.

Hidma & Van der Kam 2005

T.R. Hidma & E. van der Kam, Kwaliteit, de Raad voor de rechtspraak en de gerechtsbesturen: Rechtspraak als katalysator voor de discussie over inhoudelijke kwaliteit binnen de gerechten; *Trema* 2005-28.

Hirsch Ballin 1983

E.M.H. Hirsch Ballin, 'Het grondrecht op behoorlijke rechtspraak in het Nederlandse administratieve recht', in: *Handelingen 1983 der Nederlandse Juristenvereniging, deel 1*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1983.

Hirsch Ballin & Kamphuis 1985

E.M.H. Hirsch Ballin & J.A. Kamphuis (red.), *Trias automatica, automatisering in wetgeving, bestuur en rechtspraak*: Deventer: Kluwer 1985.

Hirsch Ballin 1986

E.M.H. Hirsch Ballin, 'De legitimiteit van de selectie van informatie', *Ars Aequi* 1986-11.

Hirsch Ballin 1992

E.M.H. Hirsch Ballin, 'Democratie en informatiesamenleving', in: P.H.A. Frissen, A.W. Koers & I.Th.M. Snellen (red.), *Orwell of Athene? Democratie en informatiesamenleving* (NOTA), Den Haag: SDU 1992, p. 77-86.

Van den Hoogen 1997

R.H. van den Hoogen, 'Technologie verplicht', *NJB* 1997, p. 1677-1678.

Van den Hoogen 2002a

R.H. van den Hoogen, 'Rechtsvorming in de digitale rechtsstaat: de Wet studiefinanciering', in: M.A.P. Bovens, R.H.A.M. van Boxtel, E.F. Loos & P.M. Poland (red.), *Renovatie van de rechtsstaat, vijf casus over de invloed van ICT op democratie en recht*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers 2002, p.37-43.

Van den Hoogen 2002b

R.H. van den Hoogen, 'Rechtspraak en informatietechnologie', in: A. Oskamp en A.R. Lodder (red.), *Informatietechnologie voor juristen*, Deventer: Kluwer 2002, p. 189-201.

Van den Hoogen 2004

R.H. van den Hoogen, 'De DDos-aanval op de overheid', *Javi*, 2004-6, p. 225.

Van den Hoogen 2006

R.H. van den Hoogen, 'E-rechtspraak', in: *Computerrecht* 2006-5, p. 249-254.

Houweling 1996

P. Houweling, *Beschikkingverlening in de beschikkingenfabriek, een onderzoek naar de verwezenlijking van de eisen van de rechtstaat bij grootschalige beschikkingverlening*, Groningen: RU Groningen 1996.

Jansen 2000

A.M.L. Jansen, *De redelijke termijn, met name in het bestuursrecht*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2000.

Jongedijk & Mathijssen 2004

S. Jongedijk & L. Mathijssen, 'De stand van zaken', *Advocatenblad*, 2004-6, p. 274-279.

Kaspersen 1996

H.W.K. Kaspersen, *Recht en informatietechnologie: een zaak van intensief onderhoud*, Deventer: Kluwer 1996.

Klooster & Van der Veen 2005

M. Klooster & M. van der Veen, *Rechtspraak.nl, gebruikersonderzoek 2005*.

Knapen 2004

M. Knapen, 'De kaartenbak voorbij', *Advocatenblad* 2004-6, p. 268.

Koers e.a. 2000

A.W. Koers, Ph.M. Langbroek, J.A.M. Vennix, J.M.M. Austen (red.), *Waar staat de ZM? (Toekomstverkenning ZM)*, Den Haag: Ministerie van Justitie 2000.

Kortenhorst 1990

B. Kortenhorst, *De motiveringsverplichting in strafzaken, een analyse van de artikelen 359 en 359 van het wetboek van strafvordering*, Arnhem: Gouda Quint 1990.

Korthals Altes 2006

W.F. Korthals Altes, 'Studiecommissie ontmaskert De Grootste Leugen: Commentaar op het rapport Toegang tot rechterlijke uitspraken', *Mediaforum* 2006-4, p. 90-92.

Van Kralingen 1995

R.W. van Kralingen, *Framed-based conceptual models of statute law* (diss. Leiden), Den Haag: Kluwer Law International 1995.

Kreté & Wijkhuizen-Vlijn 1999

L.J.M. Kreté & T.J. Wijkhuizen-Vlijn, *Evaluatie experiment telehoren in bewaringszaken*, adviesgroep Rechterlijke Organisatie (ministerie van Justitie), 's-Hertogenbosch 7 september 1999.

Van Kreveld 1985

J.H. van Kreveld, 'Computerbeschikkingen en rechtstaateisen', in: E.M.H. Hirsch Ballin en J.A. Kamphuis (red.), *Trias automatica, automatisering in wetgeving, bestuur en rechtspraak*, Deventer: Kluwer 1985, p. 95-102.

Kroes 1999

Chr. Kroes, 'Justitie gaat te ver in anonimisering van de rechtspraak', *Het Financiële Dagblad*, 16 december 1999.

Kuitenbrouwer 2000

F. Kuitenbrouwer, 'Anonimisering struikelblok voor openbaarheid', *Advocatenblad*, 2000-5, p. 183-185.

Van der Laan 1998

L. van der Laan, *Arbeid en de elektronische snelweg, programmeringstudie in het kader van het stimuleringsprogramma Maatschappij en Elektronische snelweg*, NWO, Erasmus Centre for Labour Market Analysis, Rotterdam: Erasmus Universiteit 1998.

Van der Linden-Smith 2001

M. van der Linden-Smith, *Een duidelijk geval: geautomatiseerde afhandeling*, Den Haag: SDU 2001.

Lodder, Oskamp & Schmidt 2001

A.R. Lodder, A. Oskamp, A.H.J. Schmidt (eds.), *IT Support of the Judiciary in Europe*, Den Haag: SDU Uitgevers 2001.

Lodder, Dumortier & Bol 2005

A.R. Lodder, J. Dumortier, S.H. Bol, *Het recht rond elektronische handtekeningen, Richtlijn 1999/93/EG en de omzetting in België en Nederland*, Deventer: Kluwer 2005.

Lodder 1998

A.R. Lodder, *Dialaw, on legal justification and dialog games*, Maastricht: Universiteit Maastricht 1998.

Lodder 2002

A.R. Lodder, 'Computerrechtspraak?', *ReEM* 2002-3/4, p. 2-3.

Malsch & Hoekstra 1999

M. Malsch en R. Hoekstra, 'De publieke tribune: controlemiddel voor de rechtspraak of opvangruimte voor daklozen?', *Delikt en Delinkwent* 1999, p. 737-754.

Malsch 2002

M. Malsch (red.), *De burger in de rechtspraak, ervaringen en percepties van niet-professionele procesdeelnemers*, Den Haag: Elsevier Juridisch 2002.

Malsch 2004

M. Malsch, 'Persvoorlichting en rechtbankverslaggeving', *Rechtstreeks*, 2004-2.

Matthijssen 2000

L. Matthijssen, *Jurisprudentiedatabanken, een internationaal vergelijkende studie naar de publicatie van rechterlijke uitspraken met behulp van informatietechnologie*, Deventer: Kluwer 2000.

Matthijssen e.a. 2002

L.J. Matthijssen, W. Voermans & M.C.M. Weusten, 'IT-toepassingen in de juridische praktijk', in: A. Oskamp en A.R. Lodder (red.), *Informatietechnologie voor juristen*, Deventer: Kluwer 2002, p. 19-43.

Matthijssen & Jongedijk 2004

L. Matthijssen, S. Jongedijk, 'Typologie van software voor kennismanagement', *Advocatenblad* 2004-6, p. 280-283.

Ministerie van Justitie 1995

Ministerie van Justitie, directie Ontwikkeling Rechtspleging, *Proeftuin telehoren, een experiment met telehoren in de strafsector*, april 1995.

Mols 1995

G.P.M.F. Mols, *Het telehoren van verdachten en getuigen, een rechtsvergelijkende beschrijving van de toepassing van telecommunicatie in het strafproces* (rapport in opdracht van de CDWO van het ministerie van Justitie in samenwerking met Metro), maart 1995.

Mommers 2002

L. Mommers, 'Computers kunnen argumenteren', in: *Automatiseringsgids 2002-36*, p. 17.

De Mulder 2000

R.V. De Mulder, 'Trends in toegankelijkheid van rechtspraak', *Rechtshulp*, 2000-10, p. 2-8.

De Mulder 2000

R.V. De Mulder, 'Hoe ziet de virtuele rechtbank er uit?', in: A.W. Koers, Ph. M. Langbroek, J.A.M. Vennix & J. M.M. Austen (red.), *Waar staat de ZM? (Toekomstverkenning ZM)*, Den Haag: Ministerie van Justitie 2000, p. 212-216.

Lodder 1998

A.R. Lodder, *Dialaw, on legal justification and dialog games*, Maastricht: Universiteit Maastricht 1998.

Lodder, Dumortier & Bol 2005

A.R. Lodder, J. Dumortier & S.H. Bol, *Het recht rond elektronische handtekeningen, Richtlijn 1999/93/EG en de omzetting in België en Nederland*, Deventer: Kluwer 2005.

Nieuwenhuis 1979

J.H. Nieuwenhuis, *Drie beginselen van contractenrecht*, Deventer: Kluwer 1979.

Van Oppen 2000

S. van Oppen, 'Anonimisering van rechterlijke uitspraken bij elektronische publicatie', *Privacy en informatie*, 2000-5, p. 196-202.

Van Opijnen 2006

M. van Opijnen, 'Uitspraken op Rechtspraak.nl – een representatief beeld?', *Trema*, 2006-1, p.14-22.

Oskamp & Tragter 1997

A. Oskamp & M.W. Tragter, 'Automated Legal Decision Systems in Practice, The Mirror of Reality', *AI and Law*, 1997-5, p. 291-322.

Oskamp & Schmidt 1998

E.W. Oskamp & A.H.J. Schmidt, 'De opmars van informatievoorziening: een vergelijkend warenonderzoek van drie strafmaatsystemen', *Justitiële verkenningen*, 1998-5, p. 39-61.

Oskamp 1998a

E.W. Oskamp, *Computerondersteuning bij straftoemeting, de ontwikkeling van een databank* (diss. Leiden), Arnhem: Gouda Quint 1998.

Oskamp 1998b

A. Oskamp, *Rechtsinformatica: vooruitzien in de informatiemaatschappij* (oratie Nijmegen), Deventer: Kluwer 1998.

Oskamp & Schmidt 1998

E. Oskamp & A.H.J. Schmidt, 'De opmars van de informatietechnologie – een vergelijkend onderzoek van drie strafmaatsystemen', in: *De computer als weegschaal van de rechter, Justitiële Verkenningen 1998 (5)*, WODC, Den Haag: Gouda Quint 1998, p. 39-61.

Oskamp & Lodder 2002

A. Oskamp & A.R. Lodder (red.), *Informatietechnologie voor juristen*, Deventer: Kluwer 2002.

Oskamp 2002

A. Oskamp, *Agenten, terecht!* (oratie Amsterdam VU), Deventer: Kluwer 2002.

Oskamp, Apistola & De Mulder 2002

A. Oskamp, M. Apistola & R.V. De Mulder, 'Kennismanagement voor juristen', in: A. Oskamp & A.R. Lodder (red.), *Informatietechnologie voor juristen*, Deventer: Kluwer 2002, p. 165-178.

Oskamp, Lodder & Apistola 2004

A. Oskamp, A.R. Lodder & M. Apistola (eds.), *IT Support of the Judiciary, Australia, Singapore, Venezuela, Norway, The Netherlands and Italy*, The Hague: T.M.C. Asser Press 2004.

Otte 1998

M. Otte, 'Nostra, een informatiesysteem voor de straftoemeting', in: *De computer als weegschaal van de rechter, Justitiële Verkenningen* 1998-5, WODC, Den Haag: Gouda Quint 1998, p. 62-72.

Overkleeft-Verburg 2004

G. Overkleeft-Verburg, 'Het wetsvoorstel elektronisch bestuurlijk verkeer: een valse start?', *NTB* 2004-10, p. 297-314.

Pagano 1992

R.J. Pagano, *Recht op TV, een onderzoek naar de toelating van televisiecamera's tot de openbare rechtszitting*, Arnhem: Gouda Quint 1992.

Parsons 2004

M. Parsons, *Effective Knowledge Management for Law Firms*, Oxford University Press 2004.

Van de Pol 1986

U. van de Pol, *Openbaar terecht, een onderzoek van het openbaarheidsbeginsel in de strafrechtspleging*, Arnhem: Gouda Quint 1986.

Van de Pol 1997

U. van de Pol, 'Rechtbank kan televisie niet langer weren, NRC 6 mei 1997.

Prakken 2003

T. Prakken, 'De Raad voor de rechtspraak: onafhankelijke verbetervoorstellen of onverbetelijke afhankelijkheid van het ministerie', *NJB* 2003-16, p. 834.

Prins 1995

J.E.J. Prins, 'Juridisch bewijs en kunstmatige intelligentie-systemen', *RM Themis* 1995-2, p.47-60.

Prins 2002

J.E.J. Prins (ed.), *E-government and its Implications for Administrative Law, Regulatory Initiatives in France, Germany, Norway and the Unites States*, The Hague: T.M.C. Asser Press 2002.

Ministerie van Justitie 1995

Ministerie van Justitie, directie Ontwikkeling Rechtspleging, *Proeftuin telehoren, een experiment met telehoren in de strafsector*, april 1995.

Quast 1996

J. Quast, *Computers en vage normen*, Leiden: Universiteit Leiden 1996.

Rimanque & De Smet 2002

K. Rimanque en B. De Smet, *Het recht op behoorlijke rechtsbedeling, een overzicht op basis van artikel 6 EVRM*, Antwerpen-Apeldoorn: Maklu 2002.

Raad voor de rechtspraak 2004a

Raad voor de rechtspraak, *Jaarverslag 2004*.

Raad voor de rechtspraak 2004b

Raad voor de rechtspraak, *Rechters en de media: een knelkoppeling*, 2004.

Raad voor de rechtspraak 2005a

Raad voor de rechtspraak, *Versnellingsbeleid in de rechtspraak: resultaten en reflecties, Rechtstreeks 2005-2*.

Raad voor de rechtspraak 2005b

Raad voor de rechtspraak, *Informatiebeleidsplan 2005*.

Raad voor de rechtspraak 2006

Raad voor de rechtspraak, *Jaarplan 2006*.

Rademaker 1996

J. Rademaker, *De digitale strafrechtspleging, strafrechtelijke informatisering in meervoudig perspectief* (diss. Leiden), Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1996.

Rec (1986)12

Rec(86)12 concerning measures to prevent and reduce the excessive workload in the courts., Zie: <https://wcm.coe.int/ViewDoc.jsp?id=701511&Lang=en>

Rec(2001)2

Rec(2001)2 concerning the design and re-design of court systems and legal information systems in a cost effective manner.

Zie: <https://wcm.coe.int/ViewDoc.jsp?id=188919&Lang=en>

Rec(2001)3

Rec(2001)3 on the delivery of court and other legal services to the citizen through the use of new technologies.

Zie: <https://wcm.coe.int/ViewDoc.jsp?id=188899&Lang=en>

Reiling 2003

A.D. Reiling, 'Rechtspraak in de digitale delta', *NJB* 2003-44, p. 2286-2291.

Roth 2003

A.C. Roth, *Case-based reasoning in the law, a formal theory of reasoning by case comparison*, Maastricht: Universiteit Maastricht 2003.

Schuurman & Jordens 2003

EVRM R&C, Koninklijke Vermande, Schuurman & Jordens, *Europees Verdrag tot Bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden*, vijfde druk (bewerkt door R.A. Lawson en A.C. Buyse) 2003.

Schuijt 2006

G.A.I. Schuijt, *Vrijheid van nieuwsgaring*, Den Haag: Boom Juridisch Uitgevers, 2006.

Schmidt 1996

A.H.J. Schmidt, 'Expertsystemen & juridische informatisering', in: *10 jaar IT & RECHT, verleden, heden en toekomst* (bundel ter ere van het tienjarig bestaan van de Nederlandse Vereniging voor Informatietechnologie en Recht), Alphen aan den Rijn: Samsom 1996.

Schmidt 2004

A.H.J. Schmidt, *Bedreigen computers ons rechtssysteem?* (oratie Leiden), 2004.

Schoep & Schuyt 2005

G.K. Schoep, P.M. Schuyt, *Instrumenten ter ondersteuning van de rechter bij de straftoemeting, een onderzoek naar de (potentiële) effectiviteit van de Databank Consistente Straftoemeting en de oriëntatiepunten voor de straftoemeting*, Leiden: E.M. Meijers Instituut 2005.

Scholten 1998

O. Scholten, 'Media, misdaad en strafrecht', *DD* 28, (1998-9), p. 901-919.

Schuijt 2006

G.A.I. Schuijt, *Vrijheid van nieuwsgaring*, Den Haag: Boom Juridisch Uitgevers, 2006.

Smith 1994

M. Smith, *Legal Expert Systems: Discussion of Theoretical Assumptions* (diss. Utrecht), Utrecht 1994.

Smits 1996

P. Smits, *Artikel 6 EVRM en de civiele procedure*, Rotterdam: Erasmus Universiteit 1996.

Snellen 1993

I.Th.M. Snellen, 'Het automatiseren van beschikkingen bestuurskundig beschouwd', in: H. Franken, I.Th.M. Snellen, J. Smit. A.W. Venstra, *Beschikken en automatiseren, preadviezen voor de Vereniging voor Administratief Recht* (VAR-reeks 110), Alphen aan den Rijn: Samsom H.D. Tjeenk Willink 1993, p. 51-117.

Stam & Ziel 2003

C.W.C.L. Stam & E. Ziel, *Eindrapportage Vooronderzoeken REIS, Integratie met ketenpartners* (intern rapport), Raad voor de rechtspraak 2003.

Stuurman 1995

C. Stuurman, *Technische normen en het recht, beschouwingen over de interactie tussen het recht en technische normalisatie op het terrein van informatietechnologie en telecommunicatie*, Deventer: Kluwer 1995.

Swelsen 2000

A.M.F.J. Swelsen, 'Recht op recht?! Enkele overwegingen met betrekking tot (elektronische) openbaarheid van rechterlijke uitspraken', *De juridische bibliothecaris*, 2000-3.

Thieme e.a. 1999

M.L. Thieme, M.P. Verberk, S. Verberk, A. Kuijter & M.L.W.M. Viering, *Rechtseenheid in de vreemdelingenrechtspraak*, Den Haag: Thela Thesis 1999.

Ter Voert & Kuppens 2002

M. ter Voert & J. Kuppens, *Schijn van partijdigheid rechters*, (WODC), Den Haag: Boom 2002.

Tier & Hoogstraten 1995

R. Tier & J. Hoogstraten, *Verdachten Verboren: ervaringen met televerhoor in kaart gebracht*, in opdracht van de centrale directie wetenschapsbeleid en ontwikkeling van het ministerie van Justitie, mei 1995.

Valente 1995

A. Valente, *Legal Knowledge engineering: a modelling approach*, Amsterdam: IOS Press 1995.

Van der Velde 2005

J. van der Velde, 'Eerlijke en openbare behandeling', *EVRM R&C*, Koninklijke Vermande, 3.6.4/Art. 6, 2005 p. 4.

Velicogna & Ng 2006

M. Velicogna and G.Y Ng, 'Legitimacy and Internet in the Judiciary: A Lesson From the Italian Courts' Websites Experience', *International Journal of Law and Information Technology* 2006-14, p. 370-389.

De Vey Mestdagh 1997

C.N.J. de Vey Mestdagh, *Juridische kennissystemen, rekentuig of rekenmeester? Het onderbrengen van juridische kennis in een expertsysteem voor het milieuvergunningenrecht* (diss. Groningen), Deventer: Kluwer 1997.

De Vey Mestdagh, Dijkstra & Oskamp 2002

C.N.J. de Vey Mestdagh, J.J. Dijkstra en A. Oskamp, 'Kwaliteitsbewaking van juridische informatie- en kennistechnologie', in: A. Oskamp en A.R. Lodder (red.), *Informatietechnologie voor juristen*, Deventer: Kluwer 2002, p. 137-163.

Viering 1994

M.L.W.M. Viering, *Het toepassingsgebied van artikel 6 EVRM, een wetenschappelijke proeve op het gebied van de Rechtsgeleerdheid* (diss. Nijmegen), Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1994.

Visser 1995

P.R.S. Visser, *Knowledge specification for multiple legal tasks: a case study of the interaction problem in the legal domain* (diss. Leiden), Den Haag: Kluwer Law International 1995.

Vlemminx 1998

F. Vlemminx, *Een nieuw profiel van de grondrechten. Een analyse van de prestatieplichten ingevolge klassieke en sociale grondrechten*, Deventer: W.E.J. Tjeenk Willink 1998.

Ter Voert & Kuppens 2002

M. ter Voert & J. Kuppens, *Schijn van partijdigheid rechters*, (WODC), Den Haag: Boom 2002.

Van de Voort & Van Wijk 1986

L. van de Voort & I. van Wijk, 'De computer wikt, de mens beschikt, het geautomatiseerd nemen van beschikkingen en de eisen van de rechtstaat', *Ars Aequi* 1986-2, p. 79-86.

VandenBerghe 1985

G.P.V. VandenBerghe, *Software-orakels?*, Deventer: Kluwer 1985.

De Waard 1987

B.W.N. de Waard, *Beginselen van behoorlijke rechtspleging, met name in het administratief procesrecht* (diss. Utrecht), Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1987.

De Waard 1994

B.W.N. de Waard, *Samenwerkende staatsmachten* (oratie Tilburg), Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1994.

De Waard 1995

B.N. de Waard, 'De grote ogen van de grondwetgever: het onderwerp 'rechtspraak' in de Grondwet van 1983', in: J.B.J.M. van den Berg, P.J.J. van Buuren, H.R.B.M. Kummeling, B.P. Vermeulen (red.), *De Grondwet als voorwerp van aanhoudende zorg*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1995.

Wallace 2004

A. Wallace, *Australia*, in: A. Oskamp, A.R. Lodder & M. Apistola (eds.), *IT Support of the Judiciary, Australia, Singapore, Venezuela, Norway, The Netherlands and Italy*, Den Haag: T.M.C. Asser Press 2004, p. 17-43.

Wielandt & Partners 2002

Wielandt & Partners, *Evaluatie Telehoren/Telepleiten*, Hoofddorp 10 december 2002.

Wieringa 2001

R.J. Wieringa, 'Computers kunnen niet rechtspreken', *Automatiseringsgids* 2001-18.

Van der Wees, Van Seumeren & Mouritz 1999

L. van der Wees, F. van Seumeren & A. Mouritz, *Internet, intranet of extranet: toepassingen, juridische aspecten en economische motieven voor het bedrijfsleven*, Den Haag: Ten Hage en Stam uitgevers 1999.

Weusten 1999

M.C.M. Weusten, *De bouw van juridische kennissystemen: KRT: methodologie en gereedschap*, Deventer: Kluwer 1999.

Weusten 2000

M.C.M. Weusten, 'Kennismanagement en het poldermodel in juristenland', *NJB* 2000-43, p. 2082-2085.

Weusten 2002

M.C.M. Weusten, 'Kennismanagement in juridische organisaties', in: A. Oskamp & A.R. Lodder (red.), *Informatietechnologie voor juristen*, Deventer: Kluwer 2002, p. 179-188.

De Wildt 1993

J.H. de Wildt, *Rechters en vage normen*, Arnhem: Gouda Quint 1993.

WODC 1998

WODC, *De computer als weegschaal van de rechter, Justitiële Verkenningen 1998-5*, Den Haag: Gouda Quint 1998.

Wopereis 2004

L. Wopereis, 'Gekend of ongekend? Het anonimiseringsbeleid van Kluwer', *Advocatenblad* 2004-19, p. 856-857.

Zouridis 2000

S. Zouridis, *Digitale disciplinerig. Over ICT, organisatie, wetgeving en het automatiseren van beschikkingen*, Delft: Eburon 2000.

Jurisprudentielijst

EHRM 21 februari 1975, zaak 4451/70, Series A, 18 (Golder/United Kingdom); NJ 1975, 462.

EHRM, 25 april 1978, zaak 5858/72, Series A, 26 (Tyrer/ Verenigd Koninkrijk).

EHRM, 28 juni 1978, Series A, 27 (König/Duitsland); NJ 1980/54.

EHRM, 6 mei 1981, zaak 7759/77, Series A, 42 (Büchholz/ Duitsland); NJ 1987, 827; NJCM-Bulletin 1982, 30.

EHRM, 15 juli 1982, zaak 8130/78, Series A, 51 (Eckle/Duitsland).

EHRM, 1 oktober 1982, zaak 8692/79, Series A, 53 (Piersack/ België).

EHRM, 10 februari 1983, zaak 7299/75, 7496/76, Series A, 59 (Albert & le Compte/ België); NJ 1987, 315.

EHRM, 8 december 1983, zaak 7984/77, Series A, 71 (Pretto e.a./ Italië).

EHRM, 8 december 1983, zaak 8273/78, Series A, 72 (Axen/ Duitsland).

HR 27 januari 1984, NJ 803.

EHRM, 22 februari 1984, zaak 8209/78, Series A, 74 (Sutter/ Zwitserland).

EHRM, 8 juli 1986, Series A, 102 (Lithgow and others/ Verenigd Koninkrijk).

EHRM, 28 juni 1984, zaak 7819/77, 7878/77, Series A, 80 (Campbell & Fell/ Verenigd Koninkrijk).

EHRM, 26 oktober 1984, zaak 9186/80, Series A, 86 (De Cubber/ België); NJ 1988, 744; NJCM-Bulletin 1985, 21.

EHRM, 12 februari 1985, zaak 9024/80, Series A, 89 (Colozza/ Italië); NJ 1986, 685.

EHRM, 28 mei 1985, zaak 8225/78, Series A, 93 (Ashingdane/ Verenigd Koninkrijk); NJ 1991, 623.

EHRM, 28 augustus 1991, zaak 11170/84, Series A, 211 (Brandstetter/ Oostenrijk).

EHRM, 25 februari 1993, zaak 10828/84, Series A, 256A (Funke/ Frankrijk); NJ 1993, 485; NJCM-Bulletin 1993, 584.

EHRM, 19 april 1994, zaak 16034/90, Series A, 288 (Van de Hurk/ Nederland); NJ 1995, 462; NJCM-Bulletin 1994, 389.

EHRM, 27 oktober 1994, zaak 12539/86, Series A, 293B (Katte Klitsche de la Grange/ Italië).

EHRM, 9 december 1994, zaak 19005/91, 19006/91, Series A, 304 (Schouten & Mel-drum/ Nederland; NJCM-Bulletin 1995, 466.

EHRM, 9 december 1994, zaak 18064/91, Series A, 303B (Hiro Balini/ Spanje); NJ 1997, 20.

HR 7 februari 1995, *NJ* 1995, 618.

Rb. Rotterdam 28 maart 1995, *NJ* 1995, 478.

HR 14 februari 1995, *NJ* 1995, 536.

HR 12 maart 2002, *LJN* AD5163.

HR 3 december 2002, *NJ* 2003, 570.

Rb. Maastricht 27 maart 2006, *LJN* AW6886.

Over de auteur

Ronald van den Hoogen is geboren in Den Haag op 9 juni 1967. Na het behalen van zijn vwo-diploma aan het Segbroekcollege in Den Haag, studeerde hij anderhalf jaar Informatica aan de Technische Universiteit in Delft. Nadat hij deze studie had afgebroken, begon hij aan zijn studie Rechtsgeleerdheid aan de Universiteit Leiden. In zijn eindscriptie over juridische kennissystemen combineerde hij recht en informatica. Vervolgens werkte hij aan zijn dissertatie bij de Universiteit Utrecht en ontwikkelde aan dezelfde universiteit het vak Internetrecht. Hij schreef in deze periode, samen met Arno Lodder en Tina van der Linden, het boek *Jurisprudentie Internetrecht*.

In 2002 trad hij in dienst bij de directie Rechtsbestel van het ministerie van Justitie. Hij werkt daar aan ICT-beleid op het terrein van de rechtspraak. Ook in internationaal verband, als vertegenwoordiger van Nederland in de werkgroep 'Legal Data Processing' van de Raad van de Europese Unie. Daarnaast publiceert hij regelmatig over informatiseeringsvraagstukken en beheert hij een aantal juridische websites, waaronder vanzelfsprekend www.e-justice.nl. Eind 2006 rondde hij alsnog zijn proefschrift af waar hij bij de Universiteit Utrecht aan begon.

Ronald is getrouwd met Tasnim. Zij hebben drie kinderen: Tarik (1998), Nordin (2000) en Yara (2002) en wonen in Berkel en Rodenrijs.

